

INTERNATIONAL BESTSELLER

CORC S. KLEYSON

QANUN NƏŞRİYYATI – BİZNES, ÖZÜNDÜNKİŞAF KİTAPLARI

BABILIN ƏN VARLI ADAMI

*Bu kitabı
hər bir
milyonçu
oxuyub!*

BİRİNCİ MİLYONÇUNUN SİRLƏRİ

Paylaşdı və pdf-ya

çevirdi: Kənan Həsənli

Copyright 2020

Corc Samuel Kleyson

**BABİLİN
ƏN VARLI ADAMI**

Tərcümə:
Pərvanə Əliyeva

**Azərbaycan Milli
Kitabxanası**

George Samuel Clason

**THE RICHEST
MAN
IN BABYLON**

«Babilin ən varlı adamı» – bu kitab, pulla necə davranmağın üsulunu öyrənmək istəyən, lakin iqtisadiyyat ədəbiyyatını oxumağı sevməyənlər üçün yazılmışdır. Müəllif müvəffəqiyyət qazanmağa can atanlara öz maliyyə imkanlarını planlaşdırmağı, pul qazanmağı, bunlardan qənaətlə istifadə etməyi və yığılmış var-dövləti artırmağı öyrədir.

Düşünülə bilər ki, axı burada yeni nə var? Yenilik isə ondan ibarətdir ki, o bunu, bütün süjet xəttini Qədim Babil tarixindən keçirdərək edir. Belə ki, Qədim Babil bu gün də aktual qalan əsas maliyyə qanunlarının beşiyi sayılır. Onun qəhrəmanları isə babilli tacirlər, peşə sahibləri, «bankirlər» və qeyriləridir.

Kitab sadə dillə yazılıb və olduqca oxunaqlıdır. Bu çox maraqlı bestsellerdə ən təkəbbürlü məqsədlərə çatmağın sirləri, müvəffəqiyyət və zənginliyin açarı gizlidir. Məşhur «Babil əfsanələri» milyonlarla oxucuya uğur və sərvət axtarışına ruhlanmağa kömək edib.

Kitab iki səbəbdən diqqətinizi çəkəcək.

Birincisi – o maarifləndiricidir.

İkincisi – bu kitabın maraqlı süjet xətti onu mütaliə edəcəyiniz bir neçə gecənizi rəngləndirəcək.

George Samuel Clason THE RICHEST MAN IN BABYLON
Corc Samuel Kleyson BABELİN ƏN VARLI ADAMI
Bakı, QANUN nəşriyyatı, 2017, 176 səhifə, 1000 tiraj
Çapa imzalanmışdır: 25.04.2017

Tərcümaçı: Pərvanə Əliyeva
Redaktor: Ceyran Abbasova

QANUN nəşriyyatı
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212 42 37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az
www.fb.com/Qanunpublishing
www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-36-343-2

© QANUN nəşriyyatı, 2017
© George Samuel Clason, 1926

Bu kitabın Azərbaycan dilinə tərcümə və yayım hüquqları Qanun Nəşriyyatına məxsusdur.
Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

**PULU HEÇ VAXT İTMƏYƏN ADAMLAR,
ONU ƏLDƏ ETMƏYİN SADƏ QANUNLARINI
ANLAYANLARDIR**

////////////////////////////////////

1. Pul kisənizi doldurmağa başlayın.
2. Xərclərinizə nəzarət edin.
3. Şəxsi qızılınızı artmağa məcbur edin.
4. Pul qənaətinizi itkidən qoruyun.
5. İnvestisiyanızı daşınmaz əmlaka yatırın.
6. Gələcək üçün gəlir mənbəyinizi təmin edin.
7. Qazanc imkanlarınızı genişləndirin.

////////////////////////////////////

(1) ...

(2) ...

(3) ...

Ön söz

Bizim bir millət kimi çiçəklənməyimiz, ayrılıqda hər bir adamın şəxsi maliyyə vəziyyətindən asılıdır. Buna necə nail olmalı?! Əlimizdəki kitab məhz bundan danışır.

Müvəffəqiyyət – bizim öz səy və bacarığımızın nəticəsidir. Uğur yalnız o vaxt üzümüzə gülər ki, biz buna həqiqətən də hazır olaq. Bununla yanaşı, unutmamaq lazımdır ki, bizim bütün hərəkətlərimizi məhz təfəkkürümüz şərtləndirir və əməllərimiz heç vaxt fikirlərimizdən üstün olmayacaq.

Bu kitab, boş pul kisələrinə çarə kimi düşünülmüşdür. Kitab, varlanmaq istəyənlərə kömək etmək, maliyyə problemlərinin məğzinə enmək məqsədi daşıyır. O sizə pul qazanmağa kömək edib, onu qoruyub saxlamağı və puldan yeni pulun əmələ gəlmə yollarını öyrədəcəkdir.

Biz sizinlə qədim Babilə tarixi səyahət edəcəyik – hansı ki, hazırda həmin yer özünü təsdiq etmiş və bütün dünyanın istifadə etdiyi əsas maliyyə prinsiplərinin cürcüdiyi beşikdir.

Müəllif samimi qəlbdən arzulayır ki, kitabla yeni tanış olan oxuculara onun səhifələri – öz bank hesablarını artırmaq, yeni maliyyə uğurları əldə etmək və çətin maliyyə məsələlərinin həlli yolunda təkan versin. Nəcə ki, kitabı artıq mütaliə edib, öz uğurları haqqında ona həyəcanla xəbər verən digər oxucular kimi.

Müəllif fürsətdən istifadə edərək, bu kitabı öz dostlarına, qohumlarına və həmkarlarına məsləhət görən iş adamlarına öz minnətdarlığını bildirir. Onların tərifləri xüsusilə qiymətlidir, belə ki, onlar bu kitabda haqqında danışılan prinsiplərdən faydalanaraq, bizneslərində öz gücləri hesabına əhəmiyyətli uğurlar qazanmış təcrübəli şəxslərdir.

Babil, pulun dəyərini bilib, sınaqdan keçirilmiş etibarlı maliyyə prinsiplərinə riayət edən və puldan pul çıxara bilən sakinləri sayəsində qədim dövrün ən zəngin şəhərinə çevrilmişdir. Onlar bizim hər birimizin istəyinə bələd olmuşlar: gələcək üçün özünə daimi gəlir mənbəyi təmin etmək.

Pul – dünyavi uğuru ölçən vasitədir.

Pul – ən yaxşı dünya nemətlərindən zövq almaq imkanı yaradır.

Pulu heç vaxt itməyən adamlar, onu əldə etməyin sadə qanunlarını anlayanlardır.

Pul, bu gün də, altı min il qabaq olduğu kimi, Babil küçələrində ciddi-ciddi var-gəl edən imkanlıların qanunlarına tabedir.

Qızıla ehtiyacı olan adam

Arabaları düzəldən Babilli usta Bansir, dərin nigarənçılıq içində idi. Öz mülkiyyətini əhatə edən alçaq bir hasarın altında oturub, sadə daxmasına və içərisində tamamlanmamış araba olan qapıları açıq emalatxanasına qəmgin nəzərlərlə baxırdı.

Onun həyat yoldaşı da arabir qapının kandarında görsənirdi. Ona yönləndirdiyi xəlvəti baxışlar, aydın olaraq bildirirdi ki, at torbası boşalmaq üzrədir. Bansir artıq çoxdan əlinə çəkcə və baltanı götürüb, təkərlərin çərçivəsinə dəri çəkməli, arabanı cilalayib rəngləməli və varlı sifarişçiyə satmalı idi.

Yalnız onun möhkəm və əzələli bədəni hələ də yerindən tərpənmirdi. Fikirlər onun beynində asta-asta dolaşaraq, heç cür cavab tapa bilmədiyi problemi saf-çürük edirdi. Evfrat vadisi üçün adi olan tropik günəş şüaları onu rəhmsizcə yandırır. Usta tər damcılarının qaşlarından süzülərək sinəsindəki sıx tüklərin içərisində itməsindən xəbərsiz idi.

Onun evinin arxasında hökmdar sarayını əhatə edən pilləkənli hündür divarlar ucalırdı. Yanında isə göy səmanı dəlib keçən Val ehramının əlvan rənglərə boyanmış günbəzi yüksəlirdi. Onun sadə yaşayış yeri ilə birlikdə daha da yoxsul və baxımsız daxmalar bütün bu möhtəşəmliyin kölgəsində qalırdı. Babil bütünlükdə, gözə çarpan dəbdəbəsi ilə kübarlığın və açıq-aşkar yoxsulluğu ilə baxımsızlığın vəhdətini təmsil edərək, heç bir plan və sistem olmadan tikilmişdir.

Əgər o zəhmət çəkib arxasına dönsəydi, orada varlı sakinlərə məxsus çox sayda fayton, çarılıq tacir kütlələrini və ayaqyalın yoxsulları görədi. Hətta varlılar da arabir yolkənarı navalçalara çəkilib, asma bağların suvarılması üçün ağır tuluqlarla su daşıyan hökmdar qullarının uzanan cərgəsinə yol verərdilər.

Bansir şəhərdəki vəlvələyə qulaq verməyəcək qədər öz fikirlərinə qapılmışdı. Yalnız lira alətinin simlərinin gözlənilməz cingiltisi onu düşüncələrindən ayılmağa məcbur etdi. O, çönüb ən yaxın dostu musiqiçi Kobbinin tanış gələn, gülümsəyən üzünü gördü.

– Tanrı səndən razı olsun, dostum mənim, – deyərək Kobbi öz əlvan salamlamasına başladı. – Görünür, onlar artıq səni layiqincə mükafatlandırılar ki, işsiz otura bilirsən. İcazə ver sənin uğuruna mən də sevinim. Hətta sevincini səninlə bölüşməyə də hazırım. Görünür, sən pul kisən doludur, əks halda, sən var gücünlə emalatxanada işləyərdin. Ona görə yaxşılıq elə, ordan ikicə qara qəpik çıxarıb əyanların axşamkı bayram məclisinə qədər mənə

borc ver. Sən onların yoxluğunu hiss etməmiş, onlar sənə qayıdacaq.

– Əgər mənim ikicə şekelim¹ olsaydı, – Bansir hüznlə cavab verdi, – mən onu heç kimə verməzdim, hətta sənə də, çünki o mənim bütün var-dövlətim olmuş olardı. Axı heç kim bütün var dövlətini, hətta öz yaxınına belə verməz.

– Mən nə eşidirəm? – Kobbi səmimi təəccübü ilə hayqırdı. – Sənin pul kisəndə şekel yoxdur və sən heykəl kimi hasarın altında oturmusan? Axı niyə sən öz arabanın işini bitirmirsən? Sən mənim zərif iştahamı necə təmin etməyi düşünürsən? Bu sən deyilsən, dostum mənim. Sənin tükənməyən gücün hardadı? Bəlkə Tanrı sənin üzərinə bir bədbəxtlik göndərib?

– Ola bilər, bu ilahinin sınağıdır, – Bansir razılaşdı. – Hər şey mənim gördüyüm yuxudan sonra başladı. Tamamilə mənasız yuxu. Yuxuda göürdüm ki, mən varlıyam və kəmərimdən içi qəpiklərlə dolu gözəl bir pul kisəsi sallanıb. İçində o qədər şekel var idi ki, say-hesab bilmədən yoxsullara paylayırdım. Oradakı gümüş qəpiklərlə isə, həyat yoldaşıma ləl-cavahirat və istədiyim hər şeyi aldım. Qızıl qəpiklər isə mənə gələcəyim sarıdan arxayınlıq verdiyi üçün gümüş qəpikləri xərcləməyə çəkinmirdim. Mənim sevincim aşıb-daşırdı. Sən məni görsəydin, tanımazdın. Həyat yoldaşımı da tanımazdın. Onun üzündə bir dənə də olsun qırıq yox idi və sevincindən gözləri işıq saçırdı. O, toy günlərimiz ərəfəsindəki həməən güləruz qız olmuşdu.

¹ Pul vahidi

– Nə deyəsən... gözəl yuxudur. – Kobbi razılaşdı. – Bəs niyə belə gözəl fikirlərdən sonra, sən büt kimi burada, ha-sarın altında donub qalmısan?

– Nə üçün soruşursan? Əşi, ona görə ki, oyanıb pul kisəmin boş olduğunu xatırlayanda, yaman pis oldum. Gəl birlikdə düşünüb həll yolu tapaq. Dənizçilər demişkən, biz ki, səninlə eyni qayıqda oturmuşuq. Biz uşaq olan-da, keşişlərin yanına elm öyrənməyə birgə gedərdik. Yeniyetmə ikən bir yerdə oynayırdıq, böyüdükdən son-ra isə yaxşı dostlar olaraq qaldıq. Biz sevinirdik ki, saat-larla yorulmaq bilmədən işləyib, əldə etdiyimiz qazancı, sonra sonuna qədər xərcləyə bilirdik. Axı o illərdə biz heç də az qazanmırdıq. Sən demə, zənginliyi ancaq yuxuda görmək olarmış. Biz axmaq qoyunlar deyilik, bəs nəyik? Biz dünyanın ən varlı şəhərində yaşayırıq. Ətrafda o qədər cah-calal varkən, bizə bundan heç nə çatmır. Ömrünün yarısını ağır zəhmət içində keçirən sən, mənim ən yaxın dostum, boş pul kisəsi ilə yanıma gəlib, axşama qədər han-sısa ikicə qara qəpik pul borc istəyirsən. Bəs cavabında nə eşidirsən, məgər, mən dedim ki: «Al, götür pulu, mən səninlə bölüşməyə həmişə şadam?» Yox, etiraf etməliyəm ki, mənim də pul kisəm səninki kimi boşdur. Bu nə işdir? Nə üçün bizim nə gümüşümüz, nə qızılıımız, nə də ərzaq və pal-paltar almağa imkanımız var?

Hələ bir oğullarını düşün, – Bansir davam etdi. – Axı onlar bizim yolumuzla gedirlər. Yəni ətrafda bu qədər qı-zıl var ikən, onlar, onların ailələri, onların uşaqları, uşaq-larının ailələri də bizim həyatımızı yaşayacaqlar? Olmaya onlar da şam yeməyinə keçi südü və yulaf yarmasından başqa heç nə görməyəcəklər?!

– Bansir, dostluq etdiyimiz bütün illər boyu sən mənimlə bu barədə heç vaxt danışmamısan. – Kobbi narahət görünürdü.

– Axı mən bu haqda əvvəllər heç düşünməmişəm də. Səhər tezdən, qaş qaralanadək işləyib yan-yörəmizin ən yaxşı araba düzəldəni kimi, ümid edirdim ki, bir gün gələcək və Tanrı mənə zənginlik bəxş edəcək. Elə hey gözlədim, naümid qaldım. İndi anlayıram ki, gözüm yolda qalacaq. Ona görə də ürəyimdə qubar var. Mən varlı olmaq istəyirəm. İstəyirəm ki, torpağım və mal-qaram olsun, zərif geyimlərdə gəzim, pul kisəm isə qəpiklərlə cingildəsin. Belimdə gücüm, əllərimdə bacarığım və beynimdə aqlım olduqca, bu amal uğrunda çalışacağam. Tək istəyim odur ki, əziyyətim hədəf getməsin. Səndən soruşuram, axı nə olub bizə? Nə üçün başqalarının qızılla aldıqlarını, biz haqqımız çatdığı halda ala bilmirik?

– Kaş ki, bilsəydim, – Kobbi cavab verdi. – Heç mən də yaxşı deyiləm. Lirada çalmaqla qazandığım bütün pullar tez bir zamanda əldən çıxır. Dəridən-qabıqdan çıxıram ki, ailəm yoxluq çəkməsin. Mən isə istəyərdim ki, böyük bir liram olsun və beynimdəki bütün musiqiləri orada canlandıra bilim. Bu cür alətdə elə çalardım ki, bəlkə də şahzadə belə, buna bənzər heç nə eşitməyib.

– Hə, yaxşı olardı. Babildə elə bir adam yoxdur ki, simləri bu cür həzin titrədə bilsin. Belə olan halda, nəinki şahzadə, Tanrı da sevinərdi. Hər ikimiz şahzadə qulları qədər kasıb ikən, belə bir şey necə baş verə bilər? Zınqırov səsi eşidirsən? Bax, onlar gəlir.

O, işarə edərək çay qırağından uzanan dar küçə ilə tərli və yarıçılpaq şəkildə su daşıyanların uzun cərgəsini göstərdi. Onlar ağır su tuluqlarının altında ikiqat bükülmüş halda, hər sırada beş nəfər olmaqla addımlayırdılar.

– Onları aparana bax bir. – Kobbi hamıdan öndə gedən zıncırovlu atlıya işarə etdi. – O dəqiqə görsənir: qəddi-qamət.

– Bansir cavab verdi – cərgədə hər cür qəddi-qamətə rast gəlmək olar. – Onlar da bizim kimi adamlardır. Bax, hündür və ağbənizlilər – şimal tərəfdəndirlər. Alçaqboylu və qarabuğdayılar – qonşu ölkələrdəndir. Hamısı da gündən-günə, ildən-ilə çaydan bağlara qədər ora-bura yol gedirlər. Yaxşı heç nə gözlənilmir. Yatmaq üçün saman döşək, yeməyə bərk yarma. Yazıqlara rəhmim gəlir.

– Mənim də rəhmim gəlir. Dərindən düşünsək, bizim nəyimiz onlardan üstündür? Halbuki azad insanlarıq.

– Düzdür, Kobbi. Xoşagəlməz fikirlərdir. İldən-ilə davam edən qul həyatını yaşamaq istəmirəm. Hər zaman iş, iş, iş! Əvəzində isə heç nə.

– Bəlkə başqalarından qızılı necə əldə etməyi öyrənərək, onlar kimi edək? – Kobbi təklif etdi.

– Bəlkə də bunda nə isə bir sirr var. Araşdırmaq lazımdır, – Bansir fikirli-fikirli cavab verdi.

– Yeri gəlmişkən, mən bu gün köhnə dostumuz Arkadı görmüşəm. Qızıl arabada gədirdi. Hətta sənə deyim ki, o bir çoxlarının edəcəyi kimi, üzünü çevirmədi. Əksinə, elə

əl elədi ki, bütün avaralar onun gülümsəyərək və dostcasına musiqiçi Kobbi ilə salamlaşmasını gördülər.

– Deyirlər, o, Babildə ən varlı insandır, – Bansir fikirli-fikirli söylədi.

– Elə varlıdır ki, hətta hökmdar özü xəzinədəki hesab düz gəlməyəndə, ona qızıl üçün müraciət edir.

– Gör bir, necə var-dövlətdir? Deməyə çəkinirəm, əgər onu hardasa qaranlıq bir yerdə görsəydim, pul kisəsini qamarlayardım.

– Cəfəngiyyatdır, – Kobbi cavab verdi. – Var-dövlət insanın üstündə gəzdirdiyi pul kisəsində deyil. Hətta ən qalın pul kisəsi belə, onu dolduran qızıl mənbəyi olmayanda, tez boşalır. Arkadın elə bir gəlir mənbəyi var ki, o nə qədər comərd pul paylasa da, kisəsini qurumağa qoymaz.

– Gəlir yaxşı şeydir, – Bansir razılaşdı. – Yaxşı olardı ki, mənim də hər hansı bir gəlirim olub, mən burada hasarın altında oturarkən və ya uzaq ölkələrə səfər edərkən, pul kisəmə axardı. Arkad gəlir əldə etməyin yolunu bilməmiş olmaz. Bəlkə o bunu mənim küt beynimə izah edər?

– Düşünürəm ki, o bu elmi oğlu Nomasirə öyrədib, – Kobbi cavab verdi. – Axı o, Nineviyaya getmiş və deyilənə görə, atasının köməyi olmadan, bu şəhərin ən varlı insanların birisi olmuşdur.

– Kobbi, sən mənə yaxşı bir fikir verdin. – Bansirin göz-lərində yenidən bir qığılcım yarandı. – Köhnə dostumdan məsləhəti pulsuz da almaq olar. Axı Arkad bizə həmişə dost olub. Vacib deyil ki, bizim pul kisəmiz keçən ildən

qalma şahin yuvası kimi boşdur. Bu da bizi dayandırmaz. Dəbdəbə arasında pulsuz gəzməkdən bezmişəm, varlı olmaq istəyirəm. Gəl gedək Arkadın yanına və öyrənək görək ki, gəliri necə əldə etmək olar.

– Mən bir şeyi anladım, Bansir. Mənə çatdı ki, niyə biz heç vaxt varlanmağın üsulunu tapa bilməmişik. Çünki biz onu heç vaxt axtarmamışıq. Sən Babilin ən yaxşı arabalarını düzəltmişən. Sənin bütün zəhmətin elə onlara sərf olunurdu. Ona görə də sən varlı ola bilməmişən. Mən isə, lira alətində ən yaxşı çalğıcı olmağa çalışmışam, ona görə də indi yoxluq çəkirəm. Qüvvə sərf etdiyimiz işlər, bizdə yaxşı alınırdı. Bizim bu işləri davam etdirməyimiz təqdiri ilahi imiş. İndi isə biz, nəhayət, günəş çıxmasına bənzəyən bir işıq gördük. Təki, biz öyrənək, gerisi asandır, varlanmağın yolunu taparıq.

– Arkadın yanına elə indi gedək, – Bansir təklif etdi. Gəl bizim kimi həyat sürən bütün köhnə dostlarımızı da çağıraraq, qoy onlar da öyrənsinlər.

– Mənim tanışlarımdan içərisində sən hər zaman ən ağıllısı olmusan, ona görə də sənin dostun çoxdur. Necə desən, elə də olacaq. Elə indi gedək və hamını özümüzlə aparacaq.

Ən varlı adamın ən qədim sirri: necə varlanmalı

Bir zamanlar qədim Babilədə Arkad adlı çox varlı adam yaşayırdı. Onun var-dövlətinin şanı hər yerə səs salmışdı. O öz xeyirxahlığı ilə şöhrət qazanmışdı. O, dəyanət işlərində əliaçıq olub, özünün və ailəsinin xərclərində xəsislik etməzdi. Amma bununla belə, onun var-dövləti hər il, xərcləyə biləcəyindən daha sürətlə artırdı.

Gənclik illərinin dostları onun yanına gəlib soruşdular:

– Arkad, sən bizdən bəxtəvərsən. Sən Babilin ən zəngin adamı olmusan, biz isə həyatda qalmaq üçün, dəridən-qabıqdan çıxırıq. Sən, ən gözəl libaslar geyinib, ən nadir nemətləri dadarkən, biz və bizim ailələrimiz nə gəldi geyinib, tapa bildiyimiz azuqə ilə kifayətlənməli oluruq.

Axı biz bir vaxtlar bərabər idik. Biz eyni müəllimlərdən dərs almışıq. Biz eyni oyunları oynamışıq. Sən təhsildə də, oyunda da bizdən üstün deyilsən. Heç növbəti illərdə də sən bizdən daha hörmətli vətəndaş olmamısan.

Nəbizdən artıq zəhmət çəkmişən, nə də işin bizimkindən ağır olub. Onda, həyatın bütün imkanlarından faydalanmaq üçün, dəyişkən uğur nə üçün məhz səni seçdi və bizə heç fikir də vermədi, hərçənd, biz bunu səndən az arzulamırdıq?!

Arkad isə onlara bu cür etiraz etdi:

– Əgər siz, gəncliyimizin üzərindən keçən bu qədər illər ərzində yalnız öz kasıb dolanışığınız üçün qazanmışınızsa, bu ancaq ona görədir ki, siz ya var-dövlət qazanmağı idarə edən qanunlardan bixəbər olmusunuz, ya da bilib, əməl etməmişiniz.

Uğur – çox qəddar ilahədir, o, hər zaman hamıya kömək etmir. Əksinə, əvvəlcə, layiq olmadığı halda qızıla tutduğu istənilən adamı, sonradan, böhrana uğradır. O, bədxərcləri lazımsız xərclərə salır və onlar əvvəllər əldə etdikləri hər şeyi tezliklə əldən buraxıb, öz ifrat tələbatları və ehtiyaclarını ödəyə bilməməklə qalırlar. Müvəffəqiyyətin üzünə güldüyü digər insanlar isə, öz sərvətini gizlətməyə başlayıb ondan azacıq olsun xərcləməkdən çəkinərək, xəsisləşirlər. Çünki yaxşı bilirlər ki, itiriləni geri qaytarma imkanları olmayacaq. Bununla yanaşı, talançılara qarşı onları daima bir qorxu boğur ki, bu da həyatlarını boş və məhzun edir.

Elələri də var ki, layiqsiz yerə əldə etdikləri qızıllı əllərində elə qoruyub saxlamağa nail olurlar ki, ömür günlərinin sonunadək sağlıq və firavanlıq içində yaşaya bilirlər. Lakin belə insanlar azdır, mən onlar barəsində, sadəcə, eşitmişəm. Gözlənilmədən, yüklü miras qazanan

adamları xatırlayın, sonra düşünün, sözlərimdə həqiqət varmı?!

Onun dostları təsdiq etdilər ki, onlara tanış olanların arasından miras qazanmış hər bir adama, bu sözlər uyğun gəlir. Belə olan təqdirdə, onlar xahiş etdilər ki, o bu qədər var-dövləti necə əldə etdiyini izah etsin və Arkad öz sözünə davam etdi:

– Gəncliyimdə, mən o qədər yaxşı şeylər görmüşəm ki, onlar xoşbəxtlik və rifah gətirə bilərdilər. Və mən anladım ki, yalnız zənginlik onları əldə etməyə kömək edəcək. Varlı olmaq – böyük qüvvədir. Onun sayəsində çox şey mümkün olur. Öz evini ən bahalı aşıylarla döşəyə bilərsiniz. Uzaq sahillərə çıxma bilərsiniz. Uzaq ellərdən gələn nemətlərdən də bilərsiniz. Zərgərlərdən ən gözəl zinət aşıylarını ala bilərsiniz. Müqəddəslərə möhtəşəm məbədlər tikə bilərsiniz. Ruhun oxşanıb, hisslərin həzz aldığı buna bənzər bir çox şeylər etmək olar.

Mən bütün bunları anlayanda, belə qərara gəldim ki, bu dünyəvi nemətlərdən payıma düşəni almalıyam. Mən bir kənarda dayanıb, digərlərinin həyatdan necə zövq aldıklarını izləmək istəmirdim. Mən cırıq-cındır geyinmək istəməyib, layiqincə görsənməyə can atırdım. Mən fəqir taleyi ilə qane olmaq istəmirdim. Mən bu həyat ziyafətində qonaq olmaq istəyirdim.

Mən sizin də bildiyiniz kimi, çiyinlərinizdə böyük ailənin yükünü daşıyan, kasıb bir tacirin oğlu idim və miras alacağımıza dair heç bir ümidim yox idi. Sizin də dediyiniz kimi, dahiyanə ağıl və keyfiyyətlərlə fərqlənməyən mən, belə

qərara gəldim ki, istədiyim hər şeyi əldə etmək üçün vaxt və bilik lazımdır.

Vaxta gələndə, digərlərində də olduğu kimi, məndə də o bol idi. Varlanmaq üçün sizin də vaxtınız kifayət qədər çox idi. Amma siz etiraf edirsiniz ki, haqlı olaraq fəxr edə biləcəyiniz ailələrinizdən başqa, sizin heç bir varınız yoxdur.

O ki qaldı biliyə, məgər bizim müdrik müəllimimiz biza deməyibmi ki, o, iki cür olur: birini biz məktəbdə qazanıb yadda saxlayırıq, digəri isə bilmədiyimizi harada axtarıb tapmağı bizə işarə edən təcrübədən irəli gəlir.

Elə buna görə də qərara gəldim ki, var-dövlət toplamağı öyrənim, sonra isə bunu – öz məqsədimə çevirim. Məgər sağ olduğumuz müddətdə, başımız üzərində günəş bərq vurduqca, həyatdan zövq almaq doğru deyil?! Axı kölgələr aləminə köçməli olduğumuz zaman, qəm-qüssə icazəsiz gələcək.

Mən yazı palatasında katib vəzifəsi işini tapıb, hər gün saatlarla gilli cədvəllərin üzərində yorulmadan çalışırdım. Ağır zəhmət içində, həftə həftəni, ay ayı qovurdu, amma qazanc gözə görsənmişdi. Yemək, geyim, tanrılara qurbanlar və digər artıq heç xatırlamadığım şeylər, bütün qazancımı alıb götürürdü. Lakin varlanmaq arzusu məni tərk etmədi.

Bir gün qubernatorun evinə Əlqamis adlı sələmçi gələrək, mənə Doqquzuncu qanun maddəsindən siyahı sifariş verdi. O dedi:

– Bu siyahı mənə iki gün ərzində lazımdır və əgər işi vaxtında təhvil alsam, sənə iki mis qəpik verəcəyəm.

Mən səylə çalışırdım, amma qanun çox uzun idi və Əlqamis ikinci dəfə gələndə iş hələ hazır deyildi. O əsə-biləşdi. Əgər mən onun qulu olsaydım, çox güman, mənə döyərdi. Amma onun mənə xətər yetirməsinə qubernatorun imkan verməyəcəyini bildiyim üçün, qorxmayaraq dedim:

– Əlqamis, sən çox zəngin adamsan. Bəs mən necə var-lana bilərəm, əgər bunu mənə söyləsən, söz verirəm ki, gecəmi-gündüzümə qatıb, işini sübh tezdən hazır edə-cəyəm.

O, gülümsəyərək cavab verdi:

– Ax, səni dələdüz, mən bu sazişi qəbul edirəm.

Bütün gecə belim ağrıdan sızlasa da, yanan fitilin iyindən başım çatlasa da, gözlərim artıq görməsə də, gil cədvəllərinin üzərində dayanmadan çalışdım. Onun sübh tezdən gəlişi üçün bütün cədvəllər hazır idi.

– İndi isə, – mən dedim, – vədinə sadıq qal.

– Sən sazişimizin öz boynuna düşən hissəsini yerinə ye-tirdin, oğlum, – o, nəvaziş ilə söylədi, – mən də öz öhdəmə düşəni etməyə hazırım. Mən sənə bilmək istədiyin hər şeyi danışacağam, çünki artıq yaşlanmışam, yaşlılar isə dil boğaza qoymamağı sevirlər. Cavanlar yaşlıların ya-nına məsləhət dalınca gəldikdə isə, illərin qazandırdığı müdrikliyi ahırlar. Cavanlıq, əksər hallarda elə düşünür ki, qocalıq, ancaq onlara heç bir faydası toxunmayacaq ötən

illərin müdrikliyinə bələddir. Unutma: bu gün səmada bərq vuran günəş – sənin atan doğularkən də işıq saçır-
dı, nəticələrindən sonuncusunun bu dünyanı tərk edəcəyi
gün də işıq saçacaq. Gənclərin fikirləri, – o davam etdi, –
göydən qəfildən keçən meteorların parlaq işığına bənzəyir.
Yaşlıların müdrikliyi isə – daimi ulduzların işığı kimi o
qədər sabitdir ki, dəniz səyyahları belə öz yol koordinatla-
rını onunla müəyyən edə bilər.

Mənim sözlərimi yaxşı xatırla, əgər sənə açacağım o
həqiqətləri mənimsəməsən, düşün ki, gecə çəkdiyin bütün
əziyyət hədəf yerə imiş.

O, qıllı qaşlarının arasından məni diqqətlə süzərək, al-
çaq səslə söylədi:

– Mən varlanmanın yolunu onda axtarıb tapdım ki,
*öz tərəfindən qazanılmış bütün pulların yarısının, elə mənim
özümə məxsus olduğu qənaətinə gəldim.* Sən də bunu edə
bilərsən. – O, yenə də kəskin nəzərlərlə mənə baxmağa da-
vam edirdi, ancaq daha heç nə demirdi.

– Elə bu? – mən soruşdum.

– Bu qədəri kifayət etdi ki, çobanın ürəyi sələmçinin
ürəyinə çevrilsin – o cavab verdi.

– Axı mənim qazandığımı onsuz da elə mənə məxsusdur.

– Əlaqəsi yoxdur, – Əlqamis etiraz etdi. Məgər sən
dərziyə pul ödəmirsən? Bəs səndəllər üçün çəkməciyə?
Məgər sən ərzağa pul ödəməli olursan? Axı sən xərcə
düşmədən Babildə yaşaya bilməzsən.

Bu son ayda, qazancından nə qədər vermişən? Bəs bu il ərzində? Axmaq! Sən özündən başqa hamıya pul ödəyirsən. Sənin qazancının hamısı başqalarının cibinə axır. Elə isə qul ol, sahibinin sənə verməyə lazım gördüyü yemək və geyim üçün çalış. Əgər sən, məvacibinin onda birini də olsa özün üçün kənara qoysan, on ilə nə qədər yığa bilərsən?

Riyazi biliklərim köməyimə gəldi və mən tez cavab verdim:

– Bir ilə qazandığım qədər.

– Bu, doğru cavabın ancaq bir qismidir, – o etiraz etdi. – Yığdığın hər bir qızıl qəpik, quluna çevrilib, sənin üçün çalışmağa başlayır. Onun sənə qazandırdığı hər bir mis sikkə də, qulunun oğlu kimi, sənin üçün işləməyə başlayır. Əgər bir gün varlansan, bütün qənaətin sənə pul qazandıraraq, can atdığı rifahı hüzuruna gətirəcək.

Sən hesab edirsən ki, gecə zəhmətinin qarşılığında mən səni aldatmışam? Əslində, mən sənə min qat artıq ödəmişəm, qarşında açdığım həqiqətləri dərk etməyə aqlın çatsa, bunu anlayarsan.

Qazancının bir hissəsi sənə məxsusdur və sən onu saxlamalısan. Bu hissə, qazancının məbləğindən asılı olmayaaraq, onda bir faizindən az olmamalıdır. Artıq da ola bilər, əgər buna imkanın varsa. İlk növbədə özünə hesablaş. Qalan puldan dərziyə və çəkməçiyə imkanın çatandan artığını ödəmə. Ərzaq, xeyriyyəçilik və Tanrılara zəkat vermə işləri üçün də pul saxlamağı unutma.

Var-dövlət, kiçik toxumdan cücərən ağaca bənzəyir. Saxlayacağın birinci mis sikkə, sərvət ağacının cücərəcəyi həmin o toxum olacaq. Sən onu öz daimi qənaətlərlə nə qədər səylə gübrələyib, sulasan, bir o qədər tezliklə onun kölgəsində istirahətdən zövq alacaqsan.

O, belə söyləyib, öz cədvəllərini də götürüb, oradan uzaqlaşdı.

Onun mənə söylədikləri üzərində uzun müddət düşünüb anladım ki, burada dərin mənə var. Və mən cəhd etməyi qərara aldım. Hər dəfə maaşımı alanda, onun onda birini ayıraraq saxlayırdım. Qaribəsi odur ki, əvvəlkindən pis dolanmadım. Demək olar ki, mən, heç bir fərq hiss etmədim.

Bununla belə, yığdığım qənaətlərim artdıqca, Finikiya torpaqlarından gəmilərlə və dəvələrlə gəlmiş tacirlərin təklif etdiyi hər hansı bir əşyanı almaq üçün pulları xərcləmək tamahı yaranırdı. Lakin aqlım üstün gəlir və mən öz nəfsimi tuta bilirdim.

Gedişindən on iki ay sonra Əlqamis yenə peyda oldu və soruşdu:

– Oğlum, bu son bir il ərzində sən bütün qazancının ən azı onda birini özünə ödəmişənm?

– Bəli, ustad, – mən fəxrlə cavab verdim.

– Çox yaxşı, – o, gözlərini məndən ayırmayıb söylədi. – Bəs sən bu pullarla neylədin?

– Mən onları kərpic kəsən Azmura verdim, o dedi ki, dənizin o tayına keçib mənə Tıradan nadir Finikiya daşları

gətirəcək. O qayıdanda, biz onları yüksək qiymətə satıb, gəliri yarı böləcəyik.

– Axmaq ağıllanmalıdır, – o donquldandı. – Niyə sən inandin ki, kərpic taciri qiymətli daşlardan nə isə anlayar? Məgər sən ulduzlar haqqında nəşə öyrənmək üçün kərpic kəsənin yanına gedərsən? Xeyr, and olsun əbama, əgər bir damcı ağıl varsa, sən münaccimin yanına gedərsən. Ey gənc, sənin qənaətlərin batdı. Sən öz dövlət ağacını lap kökündən baltaladın. Amma yenə başqa birini əkə bilərsən. Bir daha cəhd elə. Əgər gələn dəfə bahalı daş-qaş haqqında sənə məsləhət lazım olsa, zərgərin yanına get. Əgər qoyun-quzu haqqında nə isə öyrənmək istəsən, çobana müraciət et. Kim ki, özünü bilməzlərin sözüne qulaq asır, o, əlində-ovcunda olan pullarını da itirməyə məhkumdur. – O bunu deyib getdi.

Hər şey onun dediyi kimi oldu. Finikiyalılar dələduz çıxdılar, onlar Azmura qiymətli daş-qaş kimi görünən, lazımsız şüşə qırıqları satıblar. Amma mən Əlqamisın məsləhətinə əməl edib, yenə hər onuncu qəpiyi yığmağa başladım. O vaxtaca mən buna alışdım və artıq mənə çətin deyildi.

Yenə on iki ay keçmiş Əlqamis katiblər otağına gəlib mənə müraciət etdi:

– Axırncı görüşümüzədən bu yana sən nəyə nail olmusan?

– Mən durmadan özümə ödəniş edirdim, – deyə cavab verdim, – və öz ehtiyatlarımı qalxan ustası Aqqara həvalə

etdim ki, o, bu pullarla bürünc alsın. O isə hər dörd aydan bir mənə çatacaq payı ödəyir.

– Çox yaxşı. Bəs sən bu payla nə edirsən?

Mən, bal, zərif şərab və istiotlu kökəllərlə dolu bayram məclisi təşkil etdim. Həm də özümə al-qırmızı əba aldım. Gələn dəfə isə özümə minib getmək üçün cavan uzunqulaq alacağam.

Əlqamis güldü:

– Sən öz qənaətlərinin övladlarını öldürdün. Axı onlar indi sənə necə çalışsınlar? Bəs sənin üçün çalışmağa onların öz övladları necə yaransın? Əvvəlcə, özünə qızıl qullardan ordu yarat ki, sonra heç nədən çəkinmədən bayram məclisləri təşkil edəsən.

– Bunu deyib o, yenə də çıxıb getdi.

Mən onu düz iki il görmədim, sonra o, yenə gəlib çıxdı. Onun bütün üzü dərin qırıqlarla dolmuşdu, gözləri də sulanırdı. O, çox qocalmışdı.

– Arkad, sən arzuladığın var-dövlətə çatdınmı? – o soruşdu:

– Bu, hələ tam mən istəyən deyil, – mən cavab verdim, – amma mənim az-çox ehtiyatım var və onlar mənə hər ötən gün daha çox pul qazandırirlər.

– Sən hələ də kərpic satanın söylədiklərinə qulaq verirsən?

– O, kərpic düzəltmə mövzusunda yaxşı məsləhətlər verir, – mən cavab verirdim.

– Arkad, sən dərsini yaxşı mənimsədin, – o davam etdi. – Əvvəlcə, sən öz maaşından daha az pulla yaşamağı öyrəndin. Sonra, məsləhət dalınca ancaq o işi bilənə müraciət etməyi öyrəndin. Və nəhayət, sən, öz qızılıni sənin üçün işləməyə məcbur etdin.

Sən pul yığmağı, saxlamağı və onu işlətməyi öyrəndin. İndi sən daha artığını etməyə hazırsan. Mən artıq yaşlanmışam. Mənim oğullarım ancaq pulu necə xərcləmək haqqında düşünürlər, onları artırmağa heç hazırlaşmırlar da. Məndən sonra nə qalacağını düşünəndə, dəhşətə gəlirəm. Sən mənim torpağıma göz-qulaq olmaq üçün Nippura gedərsənmi? Mən həm gəlirlərdən, həm mirasdan payına düşəni sənə verəcəyəm.

Mən Nippura gedib, onun böyük əmlakını idarə etməyə başladım. Mən şöhrətpərəst idim, var-dövləti artırmağın üç qızıl qaydasını biləndən sonra, onun mülkiyyətinin qiymətini artırma bildim. Əlqamisın ruhu digər aləmə keçəndən sonra o, şahidlərin hüsurunda yazılmış vəsiyyətində mənə pay qoydu.

Arkad öz danışığını bitirdikdən sonra, onun dostlarından biri dedi:

– Sənin bəxtin gətirdi ki, Əlqamis səni öz varisi etdi.

– Mənim bəxtim yalnız onda gətirdi ki, hələ onunla qarşılaşmazdan öncə varlı olmaq istəmişəm. Məgər mən istədiyimə nail olmaq yolunda sərf etdiyim dörd il ərzində qətiyyətimi ona sübut etmədim?! Dörd il balıqları müşahidə edib küləyin istənilən istiqamətində toru lazımı yerə atmağı bacaran balıqçıya məgər bəxtəvər deyə

bilərsən? Uğur – əzəmətli ilahədir. O buna hazır olmayan şəxslərə vaxt itirməyi sevmir.

– Sənin güclü iradən var. Birinci dəfə qənaət etdiyini itirdikdən sonra, yenidən başlaya bildim.

– Güclü iradə? Boş şeydir. Dəvələrin belə gücünün yetmədiyi ağırlığı qaldırmaq, öküzlərin belə yerindən tərpədə bilmədiyi arabanı çəkmək gücünü insana iradəmi verir? İradə gücü – bu, sadəcə olaraq, qarşıya qoyulan məsələni həll etməyə məni məcbur edən çapardır. Əgər mən qarşıma məqsəd qoyuramsa, bu adicə bir iş olsa da, mən ona nail olacağam. Əks təqdirdə, ciddi məsələlərdə özümə necə güvənə bilərəm? Əgər mən desəm ki: “Körpüdən keçib şəhərə gedəcəyim yüz gün ərzində, yoldan daş götürüb çaya atmalıyam”, mən belə də edəcəyəm. Əgər yeddinci gün körpüdən keçərkən daş atmağı unutsam, mən öz-özümə belə deməyəcəyəm: “Sabah ikisini birdən ataram, bu elə eyni şey olacaq”. Yox, mən geri qayıdıb daşı ataram. Bəlkə iyirminci gün mən belə demək istədim: “Arkad, bütün bunlar mənasızdır. Nə üçün daşları gündəlik atırsan? Biryolluq hamısını at və rahatla”. Xeyr, mən bunu söyləməyəcəm və belə etməyəcəm. Mən qarşıma məqsəd qoydumsa, onu nə bahasına olursa olsun, yerinə yetirirəm. Məhz buna görə də mən çətin və mümkünsüz məqsədlər görə bilmirəm.

Sonra ikinci dostu ayağa qalxıb söylədi:

– Əgər danışdıqlarının hamısı doğrudursa və əgər bütün bunlar belə asandırsa, nə üçün ətrafımızdakı insanlar bu qədər kasıbdır?

– Var-dövlət ancaq onda artır ki, insanlar buna güc sərf edirlər, – Arkad cavab verdi.

– Əgər varlı özünə yeni imarət tikdirirsə, deməli, onun tikintiyə sərf etdiyi bütün qızıl hədəz yerə gedir? Yox. Burada həm kərpic satan, həm bənna, həm də rəssam öz payını alır. Tikintidə əziyyəti keçən hər kəsin öz payı var. Saray tikildikdən sonra, məgər o, bura qoyulan pulun miqdarı qədər qiymətləndirilmirmi? Onun üzərində ucaldığı torpaq və bu yerlərə aid torpaqlar da məgər, qiymətə minmir? Var-dövlət sehri yollarla artır və heç kim bu yollara bələd deyil. Axı finikiyalılar öz iri şəhərlərini qeyri-münbit torpaqlarda, öz ticarət gəmiləri ilə dənizin o tayından gətirdikləri sərvət hesabına qurublar.

– Bəs sən bizə nə məsləhət görərsən ki, biz də varla-
naq? – üçüncü dostu soruşdu. – İllər ötür, biz qocalırıq, gözləməyə vaxtımız yoxdur.

– Əlqəmisin müdriqliyindən faydalanıb, özünüza deyin: *“Qazandığım pulların bir qismini mənə məxsusdur”*. Sonra isə bütün qazancınızdan sizə məntiqli gələn miqdarı ayır-
rıb, saxlayın.

Qoy bu, onda bir hissədən az olmasın. Bunun üçün bütün lazımı xərclərinizi hesablayın. Lakin ilk növbədə, öz payınızı ayırın. Tezliklə siz anlayacaqsınız ki, ancaq özünüzün idarə etdiyiniz pullarınızın olması necə də xoş hissdir. Pul nə qədər çoxdursa, hisslər də bir o qədər xoşdur. Həyat sizə daha sevindirici görünəcək. Siz daha çox qazanmaq istəyəcəksiniz, axı onda sizə düşən pay da artır.

Sonra elə etməlisiniz ki, pullarınız sizin üçün işləsin. Onları öz qulunuza çevirin. Qoy onlar törəsinlər, onlar da – öz övladlarını törətsinlər və hamısı sizin rifahınız üçün çalışsın.

Öz gələcəyinizi təmin edin. Qocalara baxıb düşünün ki, gün gələcək, siz də onların sırasında olacaqsınız. Odur ki, pullarınızı böyük ehtiyatla yatırın ki, onlar batmasın. Pulları dövriyyəyə buraxmaq – su pərilərinin cəlbedici səsinə aldanmağa bərabərdir, bunun yalnız bir məqsədi var – sadələvh dəniz səyyahlarını ölüm qayalıqlarında kəməndə salmaq.

Onun da qeydinə qalın ki, Tanrılar sizi yanına çəkəndə, ailələriniz ehtiyac içində qalmasınlar. Bunun üçün mütəmadi olaraq az miqdarda məbləğ ayırmaq lazımdır.

Vaqif insanlarla məsləhətləşin. Əli gündəlik pulla iş görənlərdən nəsihat alın. Vaxtilə pullarımı kərpic satan Azmura etibar etməklə buraxdığım səhvədən qoy onlar sizi qorusunlar. Pulları böyük faizlə etibarlı adama vermək, risk etməkdən daha yaxşıdır.

Nə qədər ki yaşayırsınız, həyatdan zövq almağa tələsin. Həddindən çox yığmağa da çalışmayın. Əgər qazancınızın onda birini rahat saxlaya bilərsinizə, bununla da kifayətlənin. Gəlirinizə görə yaşayın və pulunuzu xərcləməkdən çəkinməyin. Həyat xoş şeylərlə dolu olduqca gözəldir.

Dostları ona təşəkkür edib getdilər. Bəziləri isə susurdular, çünki hər şeyi tam anlamamışdılar. Digərləri isə tərəddüd edirdilər, çünki inanmırdılar ki, bu cür varlı adam belə səxavətlə məsləhət verə bilər. Amma bir kəsin

gözlərində qıçılıcımlar parladı. Onlar anladılar ki, Əlqamisın hər dəfə katiblər idarəsinə qayıtmağındakı səbəb, bir insanın qaranlıqdan aydınlığa doğru özünə necə yol açdığını müşahidə etmək istəyi idi. Və əgər bu insan aydınlığa açıqdırsa, bu ona görədir ki, o buna hazır imiş.

Məhz bu tərəddüddə olanlar, onları hər dəfə mehriban-casına qarşılayan Arkadı tez-tez ziyarət etməyə başladılar. Arkad, onlarla söhbət edib, zəngin təcrübəyə malik insanların həmişə böyük həvəslə etdiyi kimi, təmənnəsiz olaraq bilikləri ilə bölüşürdü. O, həm də onlara qənaətlərini yatırmağa da kömək edirdi ki, onlar daimi sağlam gəlir gətirib, itkiyə məruz qalmadan, boş yerə israf olmasınlar.

Bu insanların həyatındakı dönüş nöqtəsi, Əlqamisın Arkada, Arkadın da onlara ötürdüyü müdrikliyi mənim-sədikləri zaman başladı.

////////////////////////////////////

BÜTÜN QAZANCINIZIN BİR QİSMİ
SİZƏ MƏXSUSDUR

////////////////////////////////////

Boş pul kisəsi üçün yeddi çarə

Babilin şöhrəti-şanı ölümsüzdür. Öz saysız xəzinələri ilə ən varlı şəhərlərdən biri olması haqqında məlumatlar uzun əsrlərdən keçib bizə çatmışdır.

Lakin bu həmişə belə olmayıb. Babilin zənginliyi, onun sakinlərinin birlikləri nəticəsində oldu. Onlar hər şeydən əvvəl var-dövlətə necə nail olunduğunu öyrənməli idilər.

Böyük şahzadə Sarqon Elamla döyüşdən sonra Babilə qayıdanda, o ciddi bir məsələ ilə qarşılaşdı. Baş məsləhətçi ona hesabat verərək söylədi.

- Ali hökmdar uzun illərdən bəri böyük suvarma kanalları və Tanrılara əzəmətli ehramlar tikərkən, xalq çiçəklənirdi. İndi isə, bütün bunlar hazır olduqdan sonra, xalq özünü dolandıra bilmir. İnsanlar işsiz gəzir. Satıcıların alıcısı yoxdur. Kəndlilər məhsullarını sata bilmirlər. Adamların ərzaq almağa qızılı yoxdur.

- Bəs bizim tikintiyə xərclədiyimiz bütün qızıl necə oldu? - hökmdar soruşdu.

– Qızıl öz yolunu tapdı, – məsləhətçi cavab verdi. – O da keçi südünün xəlbirdən keçdiyi kimi, millətin əsas kütləsinin barmaqlarının arasından axıb gedərək, azsaylı vətəndaşların mülkiyyətinə keçdi. İndi onun döviyyəsi dayanıb.

Hökmdar fikrə getdi, sonra isə soruşdu:

– Nə üçün az sayda adam bütün qızılı özündə saxlamağa müvəffəq oldu?

– Çünki onlar bunun yolunu bilirdilər, – məsləhətçi cavab verdi. – Uğur qazanmağın yolunu bilən insanı buna görə günahlandırmaq olmaz. Onların haqqı ilə qazandıqları hər şeyi əllərindən alıb, daha az bacarıqlılar arasında bərabər paylaşdırmaq da eynilə bu cür ədalətsizlik olardı.

Axı nə üçün? – hökmdar təkid edərək söylədi, – bütün camaat qızılı necə yığmaq lazım gəldiyini öyrənib varlanmasın?!

– Bu mümkündür, əlahəzrət. Axı kim onları öyrətsin? Keşişlər öyrətməyəcək ki? Onların pulla işi yoxdur.

– Varlanmağın yolunu şəhərdə hamıdan yaxşı kim bilir? – hökmdar soruşdu.

– Əlahəzrət hökmdar, – cavab özü can atır ki, desin. Babilin ən böyük zənginlikləri kimin əlində cəmləşib?

– Doğrudur. Bu Arkaddır. O, Babildə ən zəngin adamdır. Sabah onu mənim hüzuruma gətir.

Ertəsi gün, hökmdarın əmri ilə, Arkad öz yetmiş yaşına baxmayaraq, qəddi-qamətlə və yüksək əhval-ruhiyyə içində onun yanına gəldi.

– Arkad, – hökmdar ona səslandı, doğrudurmu ki, sən Babilin zəngin adamısan?

– Belə deyirlər, əlahəzrət, heç kim də bunu danmır.

– Bəs sən necə belə varlana bildin?

– Mən bizim mübarək şəhərimizdə istənilən sakin üçün əlçatan imkanlardan yararlanmışam.

– Bəs sən bu işə əliboş başladın ?

– Yalnız varlanmaq arzusu ilə. Bundan başqa heç nə.

– Arkad, – hökmdar davam etdi, – bizim şəhərimiz çətin günlər keçirir, çünki yalnız az sayda şəhərli var-dövləti necə qazanmağın üsulunu bilir, qalan böyük əksəriyyət isə onlara çatan qızılı əllərində saxlamağı bacarmayan cahillərdir. Mən səmimi qəlbdən arzulayıram ki, Babil dünyanın ən varlı şəhəri olsun. Ona görə də burada çoxlu varlı sakinlər olmalıdır. Deməli, bütün xalqa varlanmağın üsulunu öyrətmək lazımdır. Söylə mənə, Arkad, zənginliyin sirri varmı? Bunu öyrənmək olarmı?

– Bu mümkündür, – əlahəzrət hökmdar! Bilən digərlərinə də öyrədə bilər.

Hökmdarın gözləri parıldadı.

– Arkad, sən mənim eşitmək istədiyim sözləri söylədin. Sən bu məsuliyyətli işi öhdənə götürərsənmi? Sən öz biliklərini, sonradan digərlərini də öyrədəcək şəxslərə ötürə bilərsənmi ki, onlar da bu həqiqətləri şəhərimizin bütün layiqli adamlarına əlçatan olana qədər öyrətsinlər?

Arkad baş əyib dedi:

– Mən sizin sadıq qulunuzam. Bildiyim nə varsa, böyük məmnuniyyətlə öz qardaşlarımla və hökmdarımızın yaxşılığı naminə sizinlə paylaşaram. Qoy sizin məsləhətiniz dərslər üçün mənə yüz nəfərlik otaq hazırlasın. Mən onlara öz pul kisəmi doldurmağa kömək edən elə yeddi dərs verəcəyəm ki, onların sayəsində Babildəki bütün pul kisələri dolacaq.

Bir həftə sonra hökmdarın əmri ilə seçilmiş yüz nəfər adam, rəngli geyimlərdə tədris məbədinin böyük zal otağında yarım dairəvi şəkildə yerləşdilər. Arkad, zala qeyri-adi, xoş ətir yayan buxurluğun yanında əyləşdi.

– Sən Babilin bu ən zəngin adamına bax bir, – iştirakçılardan biri öz qonşusunu dirsəyi ilə döyəcləyib pıçıldadı. – O, elə bizim kimidir.

– Mən sizin qarşınızda əlahəzrət hökmdarımızın əmri ilə dayanmışam, – Arkad öz nitqinə başladı. – Bir zamanlar mən, dəlicəsinə çoxlu qızılımla olmasını arzulayan, kasıb bir gənc olmuşam və sonunda, buna nail olmaqda mənə kömək edən biliyə yiyələnmişəm. Ona görə hökmdar məndən xahiş etdi ki, bu biliyi sizə çatdırım. Mən öz həyatıma fəqirliklə başladım. Mənim nə sizin, nə də Babilin istənilən digər sakini qarşısında heç bir üstünlüyüm yox idi.

Mənim pulumun birinci yeri, cırıq pul kisəsi idi. Onun boş ciblərinə baxanda, mən ikrah hissi duyurdum və qərara gəldim ki, o dolacaq, içində isə qızıl qəpiklər cingildəyəcək. Bunun üçün mən istənilən vasitəyə əl atdım, nəticədə, yedisini tapdım.

Sizə – bu gün mənim qarşımda yığışanlara, çoxlu qızıla sahib olmaq istəyən istənilən adama məsləhət edə biləcəyim boş pul kisəsi üçün yeddi çarəni açıb söyləyəcəyəm. Bir həftə ərzində hər gün bu çarələrdən birini açıb sizə göstərəcəyəm.

Söyləyəcəyim hər bir şeyə diqqətlə qulaq asın. Danışılan hər şeyi mənimlə müzakirə edin. Bunu öz aranızda da müzakirə edin. Bu dərsləri mənimsəyin ki, onlar var-dövlət toxumlarını sizin pul kisələrinizə də səpsinlər. Əvvəlcə, siz özünüxə xoş gün-güzəran yaratmalısınız. Və yalnız bundan sonra bütün bu həqiqətləri mənimsədiyiniz şəkildə, digərlərinə də öyrədə bilərsiniz.

Mən sizə pul kisəsini doldurmağın sadə üsullarını öyrədəcəyəm. Və bu ilk pillə olacaq. Heç bir kəs birinci pilləyə çıxmamış zənginliyin zirvəsinə qalxa bilməz.

İndi isə gəlin birinci çarə haqqında danışaq.

BİRİNCİ ÇARƏ

Öz pul kisənizi doldurmağa başlayın

Arkad birinci sıradakı fikirli kişiyyə müraciət etdi:

– Söylə mənə, əziz dostum, sənin peşən nədir?

– Mən katibəm. Mən gil lövhəciklərdə yazılar yazıram.

– Öz birinci mis qəpiqlərimi bu cür qazanırdım. Deməli, var-dövlət yığmaq üçün sənin də eyni cür imkanın var. Sonra o bir az uzaqda oturan, qırmızı üzlü adama müraciət etdi:

– Zəhmət olmasa, sən söylə, sənin çörək pulun nədən çıxır?

– Mən qəssabam, – o cavab verdi. – Mən kəndlilərdən keçiləri alıb, onları şaqqalayıb ətini evdarlara, dərisini isə çəkməçilərə satıram.

– Əgər sən çalışıb qazanırsansa, deməli, sən də uğur imkanların məndəki qədərdir.

Bu şəkildə Arkad, toplanmış adamların həyatları üçün necə qazandıqlarını araşdırmağa davam edirdi. Sorgu-sualı bitirdikdən sonra o dedi:

- Görürsünüzmü, mənim öyrəncilərim, bir çox sənət və peşə var ki, onların sayəsində insan pul qazana bilər. Hər qazanc yolu, zəhmətkeş insanın öz pul kisəsinə yönəldə biləcəyi qızıl bulağıdır. Pul kisələrinizin hər birinə pul axını cərəyan edir. Onun güclü və ya zəif olması, yalnız sizin bacarıqlarınızdan asılıdır. Siz mənimlə razısınızmi?

Hər kəs cavabında başını buladı:

- Əgər sizlərdən hər biriniz imkanlı şəxs olmaq istəyirsinizsə, yaxşı olmazdımı ki, hər kəs artıq özü üçün qurduğu zənginlik mənbəyindən faydalanmağa başlasın?

Onlar yenə də razılaşdılar.

Onda Arkad, özünü yumurta satıcısı kimi təqdim edən, çəkingən adama müraciət etdi:

- Əgər sən hər səhər səbətini götürüb oraya on yumurta qoyub, hər axşam oradan doqquzunu çıxartsan, nə olar?

- Müəyyən vaxtdan sonra o dolub-daşar.

- Nə üçün?

- Çünki, hər gün ora götürdüyümdən bir yumurta artıq qoyacağam.

Arkad dinləyicilərə təbəssümlə baxdı:

- Burda kimin pul kisəsi boşdur?

Əvvəlcə, hamı nigarançılıqla bir-birinə baxdı, sonra güldülər və ciblərindən kisələrini çıxarıb onları havada yelləyərək içinin boş olduğunu əyani şəkildə göstərdilər.

– Yaxşı, – Arkad davam etdi. – İndi isə mən sizə boş pul kisələrinə çarə olacaq birinci vasitədən danışacağam. Yumurta satıcısına məsləhət gördüyümü edin. *Pul kisənizə qoyduğunuz hər on qəpikdən, yalnız doqquzunu öz ehtiyaclarınız üçün çıxarın. Kisəniz o daqiqə dolmağa başlayaraq, öz ağırlığı ilə əlinizi sevindirib, ruhunuzu şənləndirəcək.*

Sizcə, bu çox bəsitdir? Həqiqət həmişə sadədir. Mən söz vermişdim ki, necə varlandığımı sizə danışım. Mənim əvvəlim məhz belə olub. Mən də iç cibləri boş olan pul kisəsi gəzdirib, onu lənətləyirdim ki, içində ehtiyaclarımı qarşılaya biləcək heç nə yoxdur. Nə vaxt ki, mən onun içindən qoyduğum on qəpikdən yalnız doqquzunu çıxartmağa başladım, o getdikcə dolub ağırlaşdı. Eynisi sizin də pul kisələrinizlə olacaq.

İndi isə mən sizə səbəbini bilmədiyim, qeyri-adi bir şey danışacağam. Mən qazancımın yalnız onda doqquzunu xərcləməyə başladığım vaxt, belə bəlli oldu ki, bu pul mənə kifayət edir. Mən əvvəlkindən kasıb yaşamadım. Həm də tezliklə pullar əvvəlkinə nisbətən, daha sürətlə mənə axın etdi. Görünür, bu Tanrının qanunudur, qazancını yığıb onu boş yerə xərcləməyənlərə qızıl daha asan yolla çatır. Pul kisəsi boş olanlardan isə qızıl yan keçir.

Siz ən çox nə istəyirsiniz? Qiymətli daş-qaş, gözəl ləlcavahirat, bərbəzəkli geyim, dadlı yemək kimi gündəlik ehtiyacların ödənilməsini? Bütün bunlar tez gəlib-gedər şeylərdir ki, onlar haqqında elə ertəsi gün unudacaqsınız. Yoxsa siz gerçək dəyərlərə sahib olmaq istəyirsiniz: qızıl, torpaq, mal-qara, ticarət, gəlirli yatırımlar? Pul kisənizdən çıxartdı-

ğınız qəpiklər sizə birinci sadaladığımı gətirir. Pul kisənizdə qalan qəpiklər isə sizə ikinci söylədiyimi qazandırır.

Budur, mənim tələbələrim, öz boş pul kisəm üçün açdığım birinci çarə. *Oraya qoyduğum hər on qəpikdən, ancaq doqquzunu xərcləyirəm.* Bunu öz aranızda müzakirə edin. Əgər aranızdan birisi bunun belə olmadığını isbat etsə, sabahki görüşümüzdə bunu mənə söyləsin.

İKİNCİ ÇARƏ

Xərclərinizə nəzarət edin

– Bəziləriniz mənə sual verdiniz: Hətta əgər bütün qazanılmış qəpiklər mövcud ehtiyaqlara çatmırsa, onda pul kisəsində qazancın onda bir hissəsini necə saxlamaq olar? – İkinci gün Arkad öz nitqinə belə başladı: – Hansı birinizdə dünən boş pul kisəsi olub?

– Hamıda, – tələbələr cavab verdilər.

– Axı hamınız fərqli qazanırsınız. Bəziləriniz digərlərindən daha çox qazanırsınız. Bəzilərinin ailə üzvləri digərlərindən daha çoxsaylıdır. Yenə də pul kisələriniz eyni qədər boşdur. İndi isə mən sizə qeyri-adi bir həqiqəti söyləyəcəyəm. Orada deyilir: Hər birinizin “mövcud ehtiyaqlar” anlayışı, qazancınıza uyğun olaraq artır, əgər siz özünüz buna mane olmasanız.

Mövcud ehtiyaqlarınızı arzularınız ilə qarışdırmayın. Hər birinizin arzuları qazandığınız pulun verdiyi imkanlardan daha artıqdır. Ona görə yığdığımız pullar da elə məhz arzuların təmin olunmasına sərf olunur. Ancaq gerçəkləşməyən arzular həmişə çox olaraq qalır.

Bütün insanların arzuları reallaşdıra biləcəklərindən daha çoxdur. Siz düşünürsünüz ki, mən varlıyamsa, hər şeyə imkanım çatır? Doğru deyil. Mənim hər şeyə vaxtım çatmır. Gücüm yetmir. Qət edə biləcəyim məsafələr də məhduddur. İstədiyim hər bir şeyi yeyə bilmirəm. İstəsəm də, həyatın bütün gözəlliklərindən zövq ala bilmirəm.

Məni dinləyin: əgər kəndli tarlada alağ otunun kökünə lazımı qədər yer saxlasa, o inkişaf edər. Arzular da, onları həyata keçirmək imkanı var olduqca, insanın daxilində boy atar. Arzular saysız-hesabsızdır və onların ancaq cüzi bir hissəsini özünüə imkan verə bilərsiniz.

Həyat vərdişləriniz haqqında düşünün. Məntiqlə nəzərdən keçirtsək, ixtisara salıb, lağv edə biləcəyimiz bütün xərclər, məhz elə onlardır. Ona görə də pul xərcləyə biləcəyiniz hər şeyi qeydə alın. Onların içərisindən vacib olanları və qazancınızın onda doqquzu ilə ödəyə biləcəklərinizi seçin. Qalanlarını qaralayın, onları reallaşmayacaq arzular toplusuna daxil edin və onlara görə təəssüflənməyin.

Sonra lazımı xərclərinizi müəyyənləşdirin. Pul kisənizi dolduran qazancın onda bir hissəsinə əl vurmayın. Qoy bu sizin həyata keçəcək ən böyük arzunuz olsun. Xərclərinizin cədvəli pul kisənizin dolmasında ən birinci köməkçi olmalıdır.

Bu vaxt üzəri qızılı, qırmızı əba geyinmiş tələbə ayağa qalxaraq dedi:

– Mən azad adamam. Hesab edirəm ki, həyatın bütün nemətlərindən istifadə etməyə ixtiyarım var. Ona görə də nəyi xərcləyib, nəyi xərcləyə bilməyəcəyimə dair gös-

təriş verən bu xırda hesablamaların quluna çevrilmək niyyətində deyiləm. Bunlar məni həyatın sevincindən məhrum edərək, yükdaşıyan uzunqulağa bənzədəcək.

– Bəs bütün bu xərcləri kim ayırd edəcək? – Arkad soruşdu.

– Özüm, – tələbə cavab verdi.

– Əgər yükdaşıyan uzunqulaq öz yükünü müəyyən etsəydi, heç ora qiymətli daş-qaş, xalça-palaz və ağır qızıl külçələri qoyardı? Yox. O, oraya saman və arpa, bir də səhranı keçmək üçün su tuluğu qoyardı.

Xərclərin cədvəli sənin pul kisənin dolmasına qulluq edir. O sənə lazımı hər şeyi verəcək və imkan daxilində digər arzularını da yerinə yetirəcək. Onun sayəsində, sən həqiqi mövcud ehtiyacların təsadüfi arzulardan fərqi anlayacaqsan. Qaranlıqdakı gur işıq kimi, o sənə kisəndəki pul sızıntılarının yerlərini işıqlandıracaq və bunun qarşısını almağa kömək edəcək.

Bu da sizə boş pul kisəsi üçün ikinci çarə: *Öz xərclərini elə böl ki, qazancının onda doqquzundan artığını xərcləmədən, sənin mövcud ehtiyaclarına, əyləncəyə və əsas arzularının təmin olunmasına pul çatsın.*

ÜÇÜNCÜ ÇARƏ

Öz qızılınızı artmağa sövq edin

– Pul kisəniz dolmağa başladı. Siz bütün qazancınızın onda bir hissəsini orada saxlamağa özünüzü məcbur etdiniz. Xərclərinizə nəzarət etməyə başladınız ki, yığdığınızı qoruyasınız. İndi isə, pulun sizin xeyrinizə işləməsi və artması üçün vasitələr axtarıb tapmaq lazımdır. Pul kisənizdə yatan qızıl şöhrətpərəstliyinizi göstərib, ruhunuzu sevindirə bilər, ancaq o heç nə qazandırmır. Yığdığınız qızıl – yalnız ilk addımdır. Var-dövlət, qızılın pul qazanmağa başladığı zaman gələcək – üçüncü gün Arkad tələbələr qarşısındakı nitqinə belə başladı. – Qızılı işləməyə necə məcbur etmək olar? Mənim ilk yatırımım uğursuz oldu və mən hər şeyi itirdim. Bu əhvalatı sizə sonra danışacam. Mənim ilk yatırımım, Aqqar adında qalxan düzəldən adama verdim pul borcu oldu. O, hər il dənizin o tayından öz peşəsində istifadə etmək üçün çoxlu bürünc alırdı. Tacirlərə ödəmək üçün kifayət qədər pulu olmadığından, o, artıq pul qənaəti olan insanlardan borc götürürdü. O etibarlı insan idi. Götürdüyü bütün borcu qalxanları satdıqdan sonra səxavətli faizlərlə qaytarırdı.

Hər dəfə mən ona verdiyimdən artıq alırdım. Beləliklə, yalnız mənim pul ehtiyatım deyil, həm də ondan gələn gəlir də artırdı. Bu pulların pul kisəmə qayıtdığını görəndə həzz alırdım.

Ey tələbələrım, sizə deməliyəm ki, insanın var-dövləti – özü ilə pul kisəsində gəzdirdiyi pullarda deyil. Bu, insanın özü üçün təmin etdiyi gəlirdir. Bu, pul kisəsinə daima axan və onu daha da qalınlaşdıran qızıl axınıdır. Hər insanın arzusu budur. Hər biriniz çalışmalısınız ki, bu axın siz işləməyəndə və ya səyahətə çıxanda belə tükənməsin.

Mən böyük gəlirlər əldə etdim. O qədər böyük ki, məni varlı insan adlandırırdılar. Mənim Aqqarla olan iş birliyim ilk gəlirli yatırımın sınağı oldu. Bilik və təcrübə yığaraq, öz yatırımlarımı genişləndirdim. Mənim pul kisəmə ilk öncə bir neçə, daha sonra bir çox mənbələrdən qızıl axını cərəyan etməyə başladı.

Görürsünüzmü? Öz sadə qazancım ilə, hər biri mənə daha da çox qızıl gətirən qızıl qullar ordusunu yaratmağı bacardım. Mənim var-dövlətim böyüyənə qədər onlar, onların övladları və övladlarının törəmələri də mənim üçün işləyirdi.

Qızılı düzgün idarə etsən, o tez çoxalar. Özünüz baxın: deyək ki, bir kəndli ilk uşağı olanda, on ədəd gümüş qəpiyi sələmçiyə apararaq oğlunun iyirmi yaşı olana qədər saxlamasını xahiş edir. Sələmçi qəbul edir və onlar razılaşırlar ki, hər dörd ildən bir bu pulun üstünə onun dördüdə biri gələcək. Bu pul kəndlinin oğluna aid olduğu üçün, artımın da ümumi məbləğin üzərinə gəlməsini xahiş edir.

Oğlunun iyirmi yaşı olanda, kəndli sələmçinin yanına gedərək gümüş haqqında maraqlandı. Sələmçi izah etdi ki, pul hər dəfə artdığına görə, ilk qoyulan on ədəd qəpik otuz ədəd yarıma çevrilib.

Kəndli çox sevindi və oğlunun hələ pula ehtiyacı olmadığı üçün, pulu sələmçidə saxladı. Oğlunun əlli yaşı olanda, atası artıq o biri dünyaya köçmüşdü və sələmçi razılığa əsasən oğluna yüz altmış yeddi gümüş sikkə ödədi.

Beləliklə, əlli il ərzində yatırım demək olar ki, on yeddi dəfə artdı.

Bu da boş pul kisəsi üçün üçüncü çarə: *hər bir qəpiyi işləməyə məcbur edin ki, sahadəki mal-qara kimi özünəbənzərlərini törətsin və daimi sərvət axınına pul kisənizə yönləndirsin.*

DÖRDÜNCÜ ÇARƏ

Əmanətlərinizi itkidən qoruyun

Bədbəxtlik qızılın parıltısı ilə cəlb olunur. Pul kisəsindəki qızılı itkidən yaxşıca qorumaq lazımdır. Bu səbəbdən, ağıllı adam əvvəlcə çox da böyük olmayan məbləğlər yatırır və onları qorumağı öyrənir. O vaxta qədər ki, onun daha böyük bir şeylə risk edə biləcəyini Tanrı mümkün buyursun, – Arkad dördüncü gün tələbələr qarşısındakı nitqinə belə başladı. – Qızılı olan hər bir kəs vaxtaşırı olaraq onu, gözüne etibarlı görünən işə böyük məbləğlə yatırım etmək tamahına düşür. O bunu çox vaxt dost və yaxınlarının nümunəsinə uyğun edir.

Pul yatırımının birinci əsas prinsipi – əsas sərmayənin təhlükəsizliyinin təmin olunmasıdır. Əsas əmanətləri itirmək ehtimalı varkən, böyük gəlirlər axtarmaq nə dərəcədə məntiqlidir? Deyil, deyirəm sizə. Riskə getməyin əvəzi hər şeyi itirməklə nəticələnə bilər. Yığıldığınızla ayrılmadan öncə, hər şeyi diqqətlə araşdırıb əmin olun ki, onlar sizə qayıdacaq. Mümkün qədər tez varlanmaq kimi romantik arzularınızla idarə olunmayın.

Öz pullarınızı hər hansı bir adama əmanət etmədən öncə, onun sizinlə hesablaşa bilmək imkanına və insanlar arasında nə qədər hörmətli olduğuna əmin olun ki, ağır zəhmətlə yığdığınız əmanətlərinizi istəmədən ona hədiyyə etməyəsınız.

Pullarınızı hər hansı bir işə yatırmaq qərarını almadan, oradan gələ biləcək hər bir təhlükəni öncədən düşünün.

Mənim birinci pul yatırımım faciə oldu. Bir il ərzində yığdığım hər şeyi uzaq dənizlərə səyahət edən Azmur adlı kərpic satana etibar etdim. O da mənim üçün Tirada finikiyalılardan nadir qiymətli daş-qaş almağa razılıq verdi. O qayıdar-qayıtmaz biz onları satıb, əldə olunan gəliri bölməli idik. Finikayalılar dələduz çıxdılar və ona şüşə qırıqları satdılar. Mənim əmanətim isə batdı. Bugünkü ağıllıqla mən tez anlayardım ki, daş-qaş alış-verişini kərpic satana həvalə etmək axmaqlıqdır.

Odur ki, mən sizə təcrübəmin mənə işarə etdiyini məsləhət görürəm: qızılınızı riskə ataraq, öz məntiqinizə etibar etməyin. İş puldan keçən, bilikli adamlarla məsləhətləşin. Belə məsləhətlər pulsuz verilsə də, onların dəyəri çox vaxt, sizin yatırım etməyə hazırlaşdığınız qızılın qiymətinə bərabər tutulur. Əgər siz belə bir məsləhət sayəsində pulunuzunuzu itkidən qoruya bilməmişsə, demək ki, bu həqiqətən də belədir.

Bu da sizə boş pul kisələri üçün dördüncü çarə: *yalnız etibarlı işə yatırım edib, onların geriyyə gəlirlə qayıdacağından əminlik duyaraq, öz əmanətlərinizi itkidən qoruyun. Müdrik insanlarla məsləhətləşin. İşini bilənlərin məsləhətləri, qızıl dəyəri ilə ölçülür. İnşallah onların müdriqliyi sizin pul kisələrinizi qoruyar.*

BEŞİNCİ ÇARƏ

Əmanətlərinizi daşınmaz əmlaka yatırın

– Əgər insan qazancının onda doqquzunu həyatı üçün ayırırsa və əgər bu faizin hər hansı bir hissəsi onun rifahına zərər gətirməyəcək gəlirli bir işə yatırılırsa, onda onun var-dövləti daha sürətlə artar. – Arkad tələbələri qarşısında beşinci günkü nitqinə belə başladı. – Babilədə insanların böyük əksəriyyəti öz ailələri ilə birlikdə çox pis şəraitdə yaşayırlar. Onlar ev sahiblərindən icarəyə götürdükləri otaqlara görə böyük pullar ödəyirlər, baxmayaraq ki, orada arvadlarının qadın könlünü sevindirəcək gülü yetişdirmək üçün nə bir guşəsi, nə də uşaqların oyun oynamaq üçün natəmiz künc-bucaqdan başqa bir yeri var.

Övladlarının təmiz şəraitdə oynaya biləcəyi, qadınların isə yalnız gül-çiçək deyil, ailələrini dolandırmaq üçün faydalı tərəvəzlər də yetişdirə biləcəkləri bir parça torpaqları olmadıqca, heç bir ailə həyatdan zövq ala bilməyəcək.

Kişi ürəyi isə onda sevinər ki, ənciri öz ağaclarından, üzümü isə öz meynəsindən yesin. Öz ev-eşiyi onun qəlbinə əminlik gətirib, bütün başlanğıclarında ona əlavə

güc verər. Odur ki, hər adamın həm onu, həm də onun ailə üzvlərini qoruyacaq öz sığınacağıının olması çox vacibdir.

İstənilən adam, arzu etsə, öz evinə sahib ola bilər. Məgər böyük hökmdarımız şəhər divarlarını o qədər genişləndirmədimi? Nəticədə, Babilə çoxlu boş torpaqlar əmələ gəldi və onları əlverişli qiymətlərlə əldə etmək olar.

Onu da deyim ki, ey tələbələr, öz ailələri üçün torpaq və evlər almağa niyyətlenen insanların arzularına sələmçilər məmnuniyyətlə qarşılıq verirlər. Əgər tikintiyə öz hesabınıza başlamaq üçün sizin kifayət qədər məbləğiniz yoxdursa, bənnaların zəhmət haqqını ödəmək üçün onlar sizə pul təqdim etməyə hazırdırlar.

Evin tikintisi bitdikdən sonra isə siz əvvəllər ev sahibinə ödədiyiniz kimi, indi də aylığı müntəzəm şəkildə sələmçiyə verəcəksiniz. Hər belə ödəniş sizin borcunuzu azaldacaq və bir neçə ildən sonra borcdan əsər-əlamət belə qalmayacaq.

Sizin qəlbiniz sevinclə dolacaq, çünki qiymətli əmlakın sahibi olacaqsınız və hökmdara olan vergidən başqa heç nə ödəmək məcburiyyətində qalmayacaqsınız.

Xanımınız da paltar yumaq üçün bulaq başına daha tez-tez gedib, geri qayıdarkən isə bitkiləri sulamaq üçün tuluqla su gətirə biləcək.

Öz şəxsi evi olan adamın bir çox üstünlükləri var. Ən əsası isə o öz həyat xərclərini azaldıb, öz əyləncəsi və ehtiyaclarının təmin olunması üçün daha artıq xərcləyə biləcək. Bu da boş pul kisəsi üçün beşinci çarədir: *öz evinə sahib ol.*

ALTINCI ÇARƏ

Gələcəyiniz üçün gəlir mənbəyi təmin edin

– Hər adamın həyatı onun uşaqlığından qocalığına kimi davam edir. Tanrı bizi vaxtından əvvəl öz yanına çəkmədikcə, həyat yolumuz budur və heç kim ondan yayına bilməz. Ona görə də deyirəm ki, cavanlıq ötdükcə adam gələcək günləri üçün layiqli gəlir əldə etməyə hazırlıq görməlidir. Artıq öz ailəsinin yanında olmayacağı vaxtı nəzərə alaraq, onlara necə dəstək olacağı və rifahları haqqında düşünməlidir. Bu dərs, artıq heç nə öyrənə bilməyəcəyiniz günlər üçün həmişə ehtiyatda olacaq dolu pul kisəsinə sahib olmağın yollarını öyrədəcəkdir. – Arkad tələbələrinə altıncı gün bu sözlərlə müraciət etdi. – Pul yığmış adam var-dövlətin artım qanunlarını anlayaraq, həmişə gələcək haqqında düşünməlidir. Vaxtı ikən düşündüyü həmin gün gələndə, o, uzun illərə kifayət edəcək bəzi yatırım və gündəlik tələbatlarını planlaşdırmalıdır.

Rahat gələcəyi təmin etmənin müxtəlif yolları var. Xəlvəti yer tapıb, öz əmanətlərini orada gizlicə basdırmaq olar. Ancaq siz onu nə qədər yaxşı gizlətsəniz də, on-

lar oğruların şikarına çevrilə bilər. Odur ki, mən bu yolla getməyi məsləhət görmürəm.

Özünə çox sayda ev və torpaq almaq olar. Əgər onlar doğru-dürüst seçilsə və gələcək üçün öz dəyərini qoruyub saxlasa, onlardan gələn gəlir və ya satışlarından əldə olunan mənfəət bu məqsədlərə yaxşı qulluq edə bilər.

Məbləğin bir hissəsini sələmçiyə verib, onun daimi artımını izləmək olar. Faizləri ilə birgə gələcəkdə o müəyyən qədər yüksələ bilər. Mən Ansan adında bir pinəçi tanıyıram, o bu yaxınlarda mənə danışdı ki, səkkiz il ərzində hər həftə sələmçiyə iki dənə gümüş qəpik verirdi. Bu günlərdə sələmçi hesabat apararaq xoş nəticəyə gəldi. Hər dörd il üçün gəlirin adı artımının dördübir olduğunu nəzərə alsaq, onun ehtiyatda min qırx dənə gümüş qəpiyi yığılmışdı.

Əgər o, daha on iki il, həftəyə iki qəpik olmaqla, yenə belə daimi yatırımlar etsə, onda sələmçinin ona dörd min gümüş ödəyə biləcəyini hesablayıb, daha da çox sevindi, belə ki, bu ona ömrünün sonuna qədər layiqincə yaşamağa bəs edəcək.

Əgər hətta bu cür xırda yatırımlar belə, nəticədə gəlir gətirirsə, o zaman işinin nə dərəcədə gəlirli olmasından asılı olmayaraq *hər bir kəs öz qocalığının bolluq içində keçməsinə və ailəsinin rifahını təmin etməyə borcludur.*

Düşünürəm ki, bütün söylənənlərə bir şey də əlavə etmək lazımdır. Ürəyimdə mən əminəm ki, bir gün hansısa müdrik adam ölümdən sığortalanmağın elə bir yolunu tapacaq ki, bütün insanlar həyatı boyu mütəmadi xırda

ödənişlər etməklə, nəticədə, ölənin ailəsi üçün yuvarlaq məbləğ toplayacaqlar. Mən bunu çox istəyərdim, lakin bu gün belə bir şey mümkün deyil, çünki bu cür sövdələşmələr istənilən sələmçinin ömründən daha uzunmüddətli olmalıdır. Belə razılaşmalar hökmdar taxt-tacı qədər daimi və etibarlı olmalıdır. Mən hiss edirəm ki, bir gün bu planlar həyata keçəcək və bir çoxları üçün qazanc olacaq. Belə ki, ən xırda ilk yatırım belə, ailənin hər hansı bir fərdi öləcəyi təqdirdə bütün ailəyə külli miqdarda pul almaq haqqını verəcək.

Nəzərə alsaq ki, biz gələcəkdə yox, öz zamanəmizdə yaşayırıq, bu gün əlverişli olan vasitələrdən və yollardan istifadə etməliyik. Odur ki, mən ahıl yaşımızda pul kisəmizi hansı yolla sığortalayacağımız haqda düşünməyi məsləhət görürəm. Əks təqdirdə, əgər bir insan artıq çörək pulunu qazanmaq iqtidarında deyilsə və ya ailə başsız qalarsa, böyük fəlakət baş verə bilər.

Bu da boş pul kisəsi üçün altıncı çarə: *yaşlanacağınız vaxtı düşünüb, ailənizin rifahının və öz ehtiyaclarınızın qeydində əvvəlcədən qalın.*

YEDDİNCİ ÇARƏ

Öz qazanc imkanlarınızı genişləndirin

– Bu gün sizə, əziz tələbələrım, pul kisənizi doldurmağın ən vacib vasitələrindən biri haqqında bəhs edəcəyəm. Fəqət mən qızıl haqqında deyil, qarşımda oturub, dəbdəbəli libaslar altında gizli qalan insanlar, yəni sizin haqqınızda danışıcağam. Mən sizin ağılınızda baş verib, müvəffəqiyyətinizə əks təsir göstərənlər barəsində söhbət açacağam. – Arkad tələbələrinə yeddinci gün belə müraciət etdi. – Bu yaxınlarda cavan bir adam yanıma gəlib ona borca pul verməyimi xahiş etdi. Mən ondan bu ehtiyacının səbəbini soruşduqda, o xərclərini ödəmək üçün qazancının kifayət etmədiyindən şikayət etdi. Bunu eşidəndə, mən ona başa saldım ki, borcunu qaytara bilməsi üçün əlavə pul vəsaitinin olmaması onu sələmçi üçün pis müştəri edir.

– Gənc, – mən ona söylədim, – sənə artıq pul qazanmaq lazımdır. Sən qazancının artması üçün nə etmişən?

– Bacardığımı hər şeyi, – o cavab verdi. – Son iki ay ərzində mən altı dəfə sahibkarımın yanına gedib, ondan ma-

aşırını artırmasını xahiş etmişəm, xeyri olmayıb. Bundan artıq qəbuluna düşmək mümkün deyil.

Biz onun sadələvhlüyünə gülə bilərik, amma bu gəncdə qazancını artırma bilməsi üçün ən vacib amil var – onun içində daha artıq qazanmaq istəyi yaşayır. Bu dəyərli və təqdirəlayiq arzudur.

Ən ümdə şərt, güclü və müəyyən bir istəyin olmasıdır. Qeyri-müəyyən istəklər, sadəcə olaraq, arzulardır. Qazanmaq istəyən adam üçün onlar faydasızdır. Əgər ki, adam beş qızıl qəpik istəyirsə, arzu əlçatandır. Əgər o istəyinə nail oldusa, bu üsulla sonra on, iyirmi və hətta min qızıl qəpik qazanıb varlıq bilər! Xırda arzularını həyata keçirtməyi öyrənəcək adam özünü daha böyüklərinə hazırlayır. Vardövlət də bu yolla yığılır. Əvvəlcə o, xırda məbləğlərdən toplayır, sonra isə adamın bilik və təcrübəsindən asılı olaraq, bu məbləğlər daha da artır.

İstəklər sadə və müəyyən olmalıdır. Əgər bunlar lazımdan artıq və qeyri-müəyyən olub, insani imkanların xaricindədirsə, öz güclərini itirirlər.

İnsanın öz peşəsində püxtələşməsindən asılı olaraq, onun qazanc imkanları da artır. Sadə katib olub gündəlik bir neçə bürünc üçün gil lövhələr üzərində kürəyimi bük-düyüm o günlərdə mən fərqi nə vardım ki, digər katiblər daha çox iş görüb, daha çox qazanırdılar. Qərara gəldim ki, heç kimin məni üstələyə bilməyəcəyi səviyyəyə çatım. Onların uğurlarının səbəbini anlamaq o qədər də çox vaxtımı almadı. İşə olan artıq maraq, artıq dəqiqlik, artıq inad – digər katiblərin günə məndən daha çox lövhə yazmasının səbəbi idi. Mənim yorulmadan, qətiyyətlə çalışmağım

qarşılığını aldı və maaşını artırmaq üçün sahibkarımın yanına altı dəfə getməyimə ehtiyac qalmadı.

Biz nə qədər artıq biliriksə, bir o qədər də artıq qazana bilirik. Öz işi haqqında daha artığını öyrənməyə can atan adam, mütləq onun bəhrəsini görəcək. Əgər o rəssamdırsa, özündən daha çox istedadlı olan həmkarlarının priyom və metodlarını öyrənməlidir. Əgər o hüquqşünas və ya həkimdirsə, eyni peşə sahiblərindən məsləhət alıb öz bilikləri ilə bölüşməlidir. Əgər o tacirdirsə, hər daim daha keyfiyyətli mal axtarıb, daha ucuz qiymətlərlə satmalıdır.

Öz işlərinizdə təkmilləşin və öz bacarıqlarınızdan istifadə edin ki, pul asılacağınız olanların qulluğunda daha yaxşı durasınız. Odur ki, mən hamını daima inkişafa doğru səsləyirəm ki, yerində sayıb başqalarının sizi ötməsinə yol verməyəsiz.

İnsan həyatını bir çox şey dəyərli təcrübələrlə zənginləşdirə bilər. Əgər insan özünə hörmət edərsə, aşağıda sadaladıqlarımı qarşısına məqsəd qoymalıdır:

O öz borclarını mümkün olduqca vaxtında ödəyib, qaytara biləcəyindən artıq borc götürməməlidir.

O öz ailəsinin rifahını düşünməlidir ki, onlar da öz növbəsində onun haqqında ancaq yaxşı şeylər düşünüb danışsınlar.

O, vəsiyyətnamə hazırlamalıdır ki, Allahın hüzuruna qovuşduqdan sonra bütün sərvəti lazımı şəkildə və ədalətlə bölünsün.

O, uğursuzluğa düşər olanların halına yanıb, onlara imkan daxilində kömək göstərməlidir. O özünə dəyərli olanları dəstəkləməlidir.

Budur, boş pul kisəsinin yeddinci və sonuncu çarəsi: *müdrilik və bacarığa nail olmaq üçün öz gücünü artır, öyrən və elə əməl et ki, özünə hörmət edəsən*. Bu yolla sən özünə inanc qazanıb, öz düşünülmüş istəklərinin həyata keçməsinə nail ola bilərsən.

Boş pul kisəsi üçün mənim uzun və keşməkeşli həyatımda özüm üçün müəyyən etdiyim yeddi çarə bunlardır və onları da varlanmaq istəyən hər kəsə məsləhət görürəm.

Babildə, ey tələbələr, sizin təsəvvür edə biləcəyinizdən artıq qızıl var. O, hamıya artıqlaması ilə çatar.

Gedin və bu həqiqətlərdən faydalanın ki, onlar da sizi inkişaf etdirdirsin.

Gedin və bu bilikləri hökmdarımızın itaətində olan hər bir layiqli adama çatdırın ki, şəhərimizin zənginliyindən öz payına düşəni ala bilsin.

Uğur ilahəsi ilə tanış olun

*Əgər insanın baxtı gətirirsə, hər şeydə gətirər.
Onu Fərata atsanız, əlində mirvari dənəsi ilə çıxar.*

Babil atalar sözü

Hər adam istəyər ki, uğur onun üzünə gülsün. Bu dörd min il bundan qabaq qədim Babil sakinlərinin ürəklərində yaşadığı kimi, çağdaş insanların ürəklərində də yaşayır. Biz hamımız ümid edirik ki, nazlı uğur ilahəsi, bizi öz diqqətindən məhrum qoymaz. Biz onu hər hansı bir yolla öz tərəfimizə çəkib, yalnız lütfkar diqqətini bizə ayırmağına qalmayıb, öz cömərd sədəqələrini də başımızdan tökməyinə nail ola bilərikmi?

Necə uğur qazanmalı?

Bu sualı qədim Babil sakinləri də özlərinə verərək, ona inadla cavab axtarırdılar. Onlar praktik insanlar olub, dərin təfəkkür sahibi idilər. Babilin öz zəmanəsinin ən varlı

və güclü şəhərinə çevrilməyinin səbəbi bununla izah olunur.

Bu uzaq keçmişdə onların nə məktəbləri, nə də kollecləri vardı. Buna baxmayaraq, onlar çox praktik tədris mərkəzinə sahib idilər. Babilin göydələn tikililəri arasında eləsi vardı ki, o öz əzəməti ilə hökmdar sarayından, asma bağlardan və Tanrıların məbədlərindən geri qalmırdı. Onun haqqında tarixi kitablarda demək olar ki, söz keçmir, lakin o dövrün insanların düşüncəsinə onun əhəmiyyətli təsiri vardı.

Bu tədris ehramı idi, burada könüllü müəllimlər, keçmiş dövrlərin müdrikliyini öz şagirdlərinə ötürür, həmçinin hamını narahat edən məsələlər açıq forumlarda müzakirə olunurdu. Ən son qul belə bu disputlarda hökmdar qanını daşıyan şahzadənin fikirlərini cəza almadan təkzib edə bilərdi.

Ehramının daimi ziyarətçiləri arasında Babilin ən zəngin adamı sayılan Arkad adlı müdrik, varlı bir adam var idi. Onun öz qonaq otağı var idi ki, oraya demək olar ki, hər axşam qoca, cavan və əsasən də orta yaşlı böyük insan kütləsi yığışardı. Onlar mübahisə edərək onları maraqlandıran müxtəlif mövzuları müzakirə edirdilər. Gəlin, belə toplantılardan birinə geri qayıdaq və öyrənək görək ki, onlar uğuru öz tərəflərinə cəlb etməyin yollarına bələd ola biliblərmə?

Arkad adət etdiyi taxta kürsüyə çıxanda, nəhəng qırmızı günəş kürəsi qumsalıq tozundan olan pərdəni öz şüaları ilə zəifcə dəlib keçərək, artıq qüruba enirdi. Burada yerə döşənmiş, xalçalar üzərində oturmuş təqribən səksən

nəfər adam artıq onu gözləyirdi. Adamlar gəlməyə davam edirdilər.

– Bu axşam nəyi müzakirə edəcəyik? – Arkad soruşdu.

Kiçik fasilədən sonra hündür boylu toxucu, ayağa qalxaraq ona müraciət etdi:

– Bir sual var ki, onun cavabını çoxdan eşitmək istəyirəm, lakin indiyə qədər onu soruşmağa ürək etmirəm, çünki o, həm sənə, həm də burada toplaşmış xeyirxah dostlarına da gülməli görünə bilər. Bu gün uğur mənim üzümə gülüb, çünki içi qızıl qəpik dolu pul kisəsi tapmışam. Mən istəyərdim ki, uğur məni heç vaxt tərk etməsin və düşünürəm ki, burada toplaşmış heç kim bunun əksini istəməz. Odur ki, mən təklif edirəm, xoşbəxtliyi hansı yollarla özünə cəlb etməyin mümkünlüyünü müzakirə edək.

– Çox maraqlı mövzudur, – Arkad söylədi. Müzakirəyə dəyər məsələdir. Bəziləri üçün uğur – məqsədsiz və səbəbsiz onların başına gələn hansısa bir xoş hadisədir. Digərləri isə düşünür ki, uğuru idarə edən, ona cidd-cəhdlə qulluq edənləri həmişə layiqincə mükafatlandırmağa hazır olan ilahə İştardır. Odur ki, söyləyin dostlar, siz bu barədə nə düşünürsünüz? Elə bir vasitə varmı ki, uğur hər birimizin qapısını döysün?

– Və yaxşı olardı ki, tez-tez! – toplanmış camaatın nida səsləri ucaldı.

– Müzakirəyə başlamaq üçün, – Arkad davam etdi, – gəlin, əvvəlcə toxucunun başına gələnin eynisi bizlərdən kimə üz veribsə, onları dinləyək. Sizlərdən kim, öz tərəfin-

dən heç bir qüvvə sərf etmədən pul və ya qiymətli daş-qaş tapıb, ya da əldə edib?

Fasilə yaranır. Toplanmış camaat bir-biri ilə baxışb gözlədi ki, kimsə ayağa qalxsın, amma elə biri tapılmadı.

– Nədir, məgər elə biri yoxdur? – Arkad soruşdu. – Deməli, belə bəxtəvərlik kifayət qədər az baş verir. Qoy kimsə təklif etsin görək, öz axtarışlarımızı harada davam etdirək?!

– Mən çalışaram, – yerindən qalxan yaxşı geyimli cavvan oğlan söylədi. – Əgər biz uğurdan danışırıqsa, fikrimizi oyun masalarına yönəltsek daha asan olmazdı mı? Məgər orda külli miqdarda uduş ümidi ilə bir çox adam uğur ilahəsinin onlara qarşı daha lütfkar olması üçün yalvarmır mı?

O öz yerinə oturanda, hay-haray qalxdı:

– Davam et! Danış bizə görək, oyun masası arxasında ilahənin lütfkarlığını necə qazana bildin? Sən müəssisə sahibinin hesabına öz pul kisəni doldurasan deyə, o, zərləri sənin üçün qırmızı tərəfinə çevirirdi? Yoxsa əksinə, onun əmri ilə zərlər göy tərəfinə düşürdülər ki, sahibkar çətinliklə qazanılan gümüşü öz cibinə qoysun?

Cavan oğlan hamı ilə birgə gülüb, sonra cavab verdi:

– Etiraf etməliyəm ki, ilahənin mənim gəlişimdən dəyəsen, heç xəbəri də yox idi. Bəs başqaları necə? Siz onun belə yerlərdə iştirakını görmüsünüzmü? O, zərləri sizin lehinizə çevirməyə kömək edibmi? Danışın bizə, biz də dinləyib öyrənək.

– Yaxşı başlanğıcdır, – Arkad müdaxilə etdi. – Biz buraya toplaşmışıq ki, yaranan hər bir sualı hərtərəfli müzakirə edək. Əgər biz müzakirəmizdən oyun masalarını ixtisar etsək, gümüş qəpiklə risk edib, xoş təsadüf nəticəsində qızıl külçə qazanmağa razı olan bir çox insana xas instinkti heçə saymış olarıq.

– Bu mənə dünənki at yarışlarını xatırladır, – söhbətə yenə bir dinləyici daxil oldu. Əgər uğur ilahəsi oyun masalarına baş çəkirsə, onda o yəqin ki, qızılı çarxlı arabaları və sürətli qaçışdan əldən düşmüş atları olan at yarışlarından da yan keçməz. Düzünü söylə, Arkad, dünən sən Nineviyadan olan o boz atlara pul qoyanda, o sənə nə pıçıldadı? Mən düz sənənin arxanda dayanmışdım və boz atlara mərc gəldiyini eşidəndə, qulaqlarıma inana bilmədim. Bizim kimi sən də çox gözəl bilirdin ki, tövlələrimizdəki atlara düzgün keçirilən yarışda Assiriyanın heç bir heyəti qalib gələ bilməz. Etiraf et ki, ilahə sənə boz atların üstünə qoymağı işarə etdi, çünki sonuncu döngədə qara cütlük büdrədi və bizimkilərə mane oldu. Beləcə, bozlar öz layiqsiz qələbələrini qazandılar.

Arkad mübahisə edənə mülayim təbəssümlə nəzər saldı.

– Nəyə əsaslanıb düşünürsən ki, kimin hansı ata mərc gəlməyi uca ilahənin belə vecinədir? Mənim üçün o, ehtiyacı olanlara məmnuniyyətlə kömək edib, layiq olanları mükafatlandırان sevgi və alilik ilahəsidir. Mən onu insanların qazandıqlarından çox, qızıl itirdikləri oyun masaları və ya at yarışlarında deyil, insani hərəkətlərin daha da faydalı, təqdirə layiq olduğu digər məkanlarda axtarıram.

Torpaqla əlləşib, vicdanla ticarət edib, sənətlə məşğul olub, hər zaman gəlirə arxayın olmaq olar. Ola bilər ki, bunun əvəzi sizə hər gün gəlməsin, çünki insan bəzən yanlış edə bilər, bəzən isə külək və ya şaxta onun əziyyətini yerə vurur. Amma inad etsə, nəticə etibarilə, öz mükafatını qazanacaq, çünki əldə etmə şansları onun xeyrinə olacaq.

Yox, əgər, insan əyləncəli oyunlara aludə olubsa, vəziyyət tamamilə əksinədir, çünki bütün şanslar onun əleyhinə, oyun məkanının sahibinin lehinə işləyir. Bu onun işidir və o oyunçuların ortaya qoyduğu puldan özü üçün yaxşı gəlir götürməyi planlaşdırır. Sahibkarın gəlirinin nə qədər çox, öz uduş şanslarının isə nə qədər az olduğunu oyunçuların çox az qismi ehtimal edir.

Zəri misal götürək. Hər dəfə onu atarkən, biz pul qoyub onun hansı tərəfilə üzünü yuxarı düşəcəyini tapmağa çalışırıq. Əgər bu qırmızı tərəf olsa, məkanın sahibi qoyulan məbləğin dörd qatını biza ödəyəcək. Yox əgər, beş tərəfin istənilən biri düşərsə, biz öz pulumuzu itirəcəyik.

Bu rəqəmlər göstərir ki, hər atışda uduzmağımız üçün bizim beş şansımız var, lakin bir halda ki, qırmızı tərəf dörd dəfə artıq qazandırır, deməli, qalib olmağımız üçün dörd şansımız var. Məkanın sahibi bir gecədə ortaya qoyulan bütün pulların beşdəbirini götürməyi nəzərdə tutur. Əgər oyun, bir adamın mütləq pulun beşdəbirini uduzacağı tərzində qurulubsa, məgər kimsə uduşa ümid edə bilərmi?

– Axı bəziləri böyük məbləğlərlə pul udur, – dinləyicilərdən biri qeyd etdi.

– Bəli, belə də olur. – Arkad cavab verdi. – Bəs belə uğur nə dərəcədə etibarlıdır? Mənim Babildəki tanışlarım arasında mötəbər insanlar çoxdur, lakin onlardan uğura gedən yolu oyundan qazanılmış pullarla başlayan heç birinin adını çəkə bilmərəm.

Bu gün buraya toplanmış hər kəs, bizim imkanlı şəhər sakinlərimizdən bir çoxunu tanıyır. Mənə maraqlıdır bilim ki, onlardan hansı biri oyun masasını öz uğurunun başlanğıcı adlandıra bilər. Mənə belə insanlardan bəhs edin.

Uzunmüddətli sükunətdən sonra kimsə cəsarətsizcə qeyd etdi:

– Elə oyun masalarının sahibləri.

– Əgər ağılınıza başqaları gəlmirsə, – Arkad davam etdi, – onda gəlin sizin haqda danışaq. Aranızda elə şanslı oyunçular varmı ki, oyun onun üçün gəlir mənbəyi olub?

Arxa sıralardan gələn narazı deyilmə və qəhqəhə səsləri onun sualına cavab oldu.

– Görünür, biz uğuru heç də onun ilahəsinin tez-tez olduğu yerlərdə axtarmırıq, – o davam etdi. Gəlin onda, başqa yerlərdə axtaraq. Biz onu itirilmiş pul kisələrində tapa bilmədik. Oyun masalarının yanında da tapmadıq. At yarışlarına gəldikdə isə, sizə etiraf etməliyəm ki, həyatım boyu qazandığımdan daha çox pul uduzmuşam.

Gəlin, indi öz peşəmizə baxaq. Onun əsas gəlir mənbəyimiz olduğunu hesab etmək məgər təbii deyilmi?! Onunla məşğul olarkən şansa yox, zəhmətimizin layiqli qar-

şılığını alacağımıza ümid etməliyik. Ola bilər ki, onun mərhəmətini heç gözləmədiyimiz an, o bizə həqiqətən də kömək edir. Kimsə yenə nəşə söyləmək istəyirmi?

Bu məqamda ağ geyimli yaşlı tacir ayağa qalxdı:

– Sənin icazənlə, hörmətli Arkad, mən bunu təklif etmək istərdim: əgər sənin dediyin kimi, biz ancaq öz güc və bacarığımıza güvənə biliriksə, onda gələn az qala əlimizdə olub, əldən verdiyimiz uğurlardan danışaq. Əsl müvəffəqiyyət – nadir hadisədir. Şansı əldən buraxdığımız zaman yaranan uğursuzluqdan isə çoxları danışa bilər.

– Ağıllı fikirdir, – Arkad razılaşdı. – Sizlərdən kimlər uğuru əlində tutarkən o, barmaqlarının arasından sürüşüb gedib?

Əllər havada yelləndi, tacirin əli də.

– Bir halda ki, söhbəti sən açıdın, elə özün də birinci danış, – Arkad ona təklif etdi.

– Məmnuniyyətlə sizə bir əhvalatı danışaram, – o cavab verdi. – Əhvalat onu aşılayır ki, insan müvəffəqiyyətə çox yaxın düşə bilər və öz kor-koranəliyinə görə uğurun ondan üz çevirməsinə imkan verir, sonra bunun peşmançılığını çəkir.

İllər öncə, mən hələ cavan ikən, təzə evlənib yaxşı qazanmağa başladım. Bir gün atam yanıma gəlib bir işə pul qoymağı təklif etdi. Onun yaxşı dostlarından birinin oğlu qala divarlarının arxasında özü üçün boş bir torpaq sahəsi gözaltı etmişdi. O, çox hündürdə, kanalların üzərində yerləşdiyi üçün oraya su qalxmırdı.

Atamın dostunun oğlu belə bir plan təklif etdi: bu torpağı alıb, camışların gücü hesabına hərəkətə gələn üç nəhəng su çarxı tikib, torpağın zəmininin suvarılması üçün suyu onların köməyi ilə yuxarı qaldırsın. Sonra o bu torpağı paylara bölüb, tərəvəz əkini üçün şəhər sakinlərinə satmağı planlaşdırırdı.

Atamın dostunun oğlu, bu təşəbbüsün xərclərini tam qarşılıyaq kifayət qədər qızıla sahib deyildi. O da mənim kimi gənc adam idi və olduqca az qazancı vardı. Onun atası da mənim atam kimi böyük ailənin yükünü daşdığına görə imkanı yox idi. Bu səbəbdən belə bir qərara gəldi ki, onunla şərikliyə girəcək bir qrup adam yığsın. Bu qrup, torpağın satışa hazır olduğu günə qədər öz qazancının onda birini bu işə yatıran on iki nəfərdən ibarət olmalı idi. Qoyulan pulun miqdarından asılı olaraq, gəliri də ədalətlə bölmək nəzərdə tutulmuşdu.

– Oğlum, – ata dedi. – Sən hələ cavansan. Mən həyatım boyu arzulamışam ki, sən varlı və hörmətli adam olasan. Mən istəyirəm ki, sən mənim səhvlərimi təkrar etməyəsən.

– Mən də bunu istəyirəm, ata, – mən cavab verdim.

– Onda mənim məsləhətimə qulaq as. Öz qazancının ondabirini ayırıb gəlirli bir işə yatır. Bu pullar sayəsində hələ heç mənim yaşımaya çatmamış, layiqli həyat üçün özünə sərvət yığarsan.

– Ağıllı məsləhətdir, ata. Mən varlı olmağı çox istəyirəm. Lakin mənim indi o qədər müxtəlif xərclərim var ki, elə bütün qazancım da onlara gedir. Odur ki, mən hələ bir qədər

gözləməliyəm. Mən hələ gəncəm, qarşımda hələ çox vaxtım var.

– Mən də sənin yaşında ikən bu cür düşünürdüm. Və budur bax: çox illər keçib, mən isə özümə var-dövlət yığmağa hələ heç başlamamışam da.

– Biz, başqa-başqa zamanlarda yaşamışıq, ata. Mən, sən buraxan səhvləri etməməyə çalışaram.

– Sənin qarşında imkan açıldı, oğlum. O sənə xoş güzəran üçün şans verir. Xahiş edirəm, bu işi yubatma. Sabah dostumun oğlunun yanına get və onunla qazancının onda-birini ödəyəcəyinə dair saziş imzala. İş, gecikdirmə sevmir. Bu gün sənin belə bir imkanın var, onu əldən buraxma.

Mən atamın məsləhətinə əməl etmədim. Məhz həmin vaxt şərqdən gələn tacirlər o qədər gözəl və bahalı libaslar gətirmişdilər ki, biz yoldaşım ilə nə olursa olsun, onları almağa qərar verdik. Əgər mən maaşımın ondabirini verməyə razılıq versəydim, onda biz həm bu, həm də digər bir çox nemətlərdən məhrum olacaqdıq. Mən qərar anını hər dəfə təxirə salırdım və bir gün artıq çox gec oldu. Mən indiyə qədər bu barədə təəssüflənirəm. Həmin təşəbbüs isə təsəvvür edə biləcəyimizdən daha gəlirli oldu. Xoşbəxtliyi əldən verməyim haqda olan hekayəm budur.

– Hekayə onu nəql edir ki, *düşən imkandan ikiəlli yapışanları müvəffəqiyyət gözləyir*, – qarabuğdayı üz rəngi ilə seçilib, səhra sakininə bənzəyən şəxs qeyd etdi. – Özünə var-dövlət yığmaq üçün, hər zaman birinci addım atılmalıdır. Bu qazancdan qırağa qoyulan cəmi bir neçə qızıl və ya gümüş sikkə ola bilər. Mənim indi çox sayda mal-qara

sürüm var. Onların tәмәlini hәlә balaca uşaq ikән bir gü-
müş sikkәyә aldığım cavan düyә ilә qoymuşam. Mәnim
sәrvәtim bax belә yarandı.

Bu birinci addımı atmaq – hamı üçün böyük uğurdur.
Bu addımı atan hәр kәs öz zәhmәti ilә pul qazanan sadә
işçidән, öz qızılından gәlән mәdaxil hesabına yaşayan bir
insana çevrilir. Bәzilәri bunu hәlә cavanlıqda edәрәk, bu
addımı atmağa daha gec qәrar verәnlәrdән daha tez sәrvәt
sahibi olurlar, o tacirin atası kimi bu addımı hәlә dә atma-
yan adamlardan heç danışmıram.

Әgәр bizim dostumuz tacir, uğurun onun üzünә gül-
düyü cavan yaşlarında buna tәşәbbüs etsәydi, bu gün
dünyәvi nemәtlәri daha da çox olardı.

– İcazә verin mән dә söylәyim, – әcnәbiyә mәxsus sәs
tonu eşidildi. Mән suriyalıyam. Mән sizin dilinizdә o qә-
dәр dә yaxşı danışa bilmirәм. Bilmәk istәrdim, sizin o
dostunuz tacir kimi adamları necә adlandırır. Siz düşünә
bilәrsiniz ki, bu әdәbsizlikdir, amma mән yenә dә o sözü
eşitmәk istәyirәм. Mән onu öz dilimdә söylәsәм, siz an-
lamayacaqsınız. Odur ki, xahiş edirәм, özünә faydalı olsa
da, heç nә etmәk istәмәyән adama yaraşacaq düzgün
ifadәni söylәyin.

– Kütbeyin, – kiminsә sәsi gәldi.

– Doğrudur, – suriyalı әl çaldı. – O gәlән imkanı görә
bilmir. O gözlәyir. O deyir ki, çoxlu işi var. Müvәffәqiyyәt
isә belә kütbeyinlәri gözlәmir. O düşünür ki: xoşbәxt ol-
maq istәyән kәs tәlәsir. Düşән imkanlardan yararlanmağa

tələsməyən adamlar səhv iş tuturlar, bizim tacir dostumuz kimi.

Tacir ayağa qalxıb suriyalının qarşısında təbəssümlə baş aydı.

– Mən sənə heyran qaldım, ay əcnəbi, çünki sən, doğruları söyləməkdən qorxmursan.

– İndi isə gəlin əldən çıxan imkanlar haqqında başqa bir hekayə dinləyək. Danışmaq istəyən varmı? – Arkad soruşdu.

– Mən istəyərdim, – qırmızı əbalı ortayaşlı bir adam cavab verdi. – Mən mal-qara satıram, əsasən də dəvə və at. Bəzi vaxtlarda isə qoyun və keçi də alıram. Sizə danışmaq istədiyim hekayə, bir gün mən heç hazır deyilkən, əla bir fürsətin əlimə necə düşməsi haqqındadır. Bəlkə elə bu səbəbdən də mən onu əldən verdim. Özünüz qiymət verin.

Bir gün axşam, dəvə axtarışı ilə keçən on günlük səyahətdən sonra, şəhərə qayıdarkən mən şəhər qapılarının artıq bağlanmış olduğunu görüb çox təəssüfləndim. Gecələmək üçün qullarım çadır qurarkən, mənim kimi şəhərə keçməyə çatdırmayan yaşlı bir kəndli mənə yaxınlaşdı.

– Möhtərəm cənab, – o mənə müraciət etdi, – simandan görürəm ki, sən mal-qara alıb satan möhtəkirsən. Əgər bu belədirsə, mən çox istəyərdim ki, təzə qovub gətirdiyim yaxşı qoyun sürüsünü sənə satım. Təəssüf ki, mənim arvadım yüksək qızdırma ilə yorğan-döşəyə düşüb, mən də tezliklə onun yanına qayıtmalıyam. Mənim qoyunlarımı al ki, mən də qullarım ilə birlikdə dəvələri yəhərləyib ləngimədən yola düşə bilim.

Qaranlıq idi və mən qoyunları yaxşı görə bilmədim, lakin mələmələrindən aydın olurdu ki, onların sayı çoxdur. On gün ərzində münasib dəvə axtarıb tapa bilmədiyimə görə, onları almağa məmnuniyyətlə razı oldum. O, çox tələsirdi və buna görə kifayət qədər münasib qiymət söylədi. Mən bilirdim ki, səhər qullarım sürünü şəhərə salmağa kömək edəcəklər və mən onu xeyli baha qiymətə sata biləcəyəm.

Razılaşma əlaməti olaraq bir-birimizlə əl sıxışdıqdan sonra, qoyunları saymaq üçün mən qullarıma məşəlləri gətirməyi əmr etdim. Kəndli söylədi ki, onların təqribi sayı doqquz yüz başdır. Susuzluqdan yanıb nizamsız vargəl edən bu qədər sayda qoyunu qaranlıqda saymağın nə qədər çətin olduğunu danışib, sizi yormağın istəmirəm, dostlar. Bu həllolunmaz məsələ oldu. Ona görə də mən kəndliyə söylədim ki, onları gün işığında sayıb dərhal sonra ödənişini edəcəyəm.

– Xahiş edirəm, hörmətli cənab, – o yalvarırdı. – Məbləğin üçdə iki hissəsini mənə bu gün ödə ki, yola düşə bilim. Mən, özümün ən ağıllı və savadlı qulumu burada qoyacağam ki, say-hesab işində sənə kömək etsin. Ona etibar etmək olar və ona görə də pulun qalan hissəsini ona təqdim edə bilərsiniz.

Lakin mən fikrimdən dönmürdüm və ödəməni gecə etməkdən imtina etdim. Ertəsi günü səhər yuxudan qalxar-qalxmaz, şəhərin qapıları açıldı və dörd tacir kəndlinin üzərinə şığıyıb onun bütün qoyunlarını aldılar. Onlar yüksək qiymət verdilər, belə ki, şəhərin mühasirəyə alınma təhlükəsi vardı, ərzaq ehtiyatları isə məhdud idi.

Kəndli, qoyunların müqabilində məndən ala biləcəyinin üz mislini aldı. Mən öz uğurumu belə əldən buraxdım.

– Qeyri-adi əhvalatdır, – Arkad qeyd etdi. – Bundan necə ibrət dərsi almaq olar?

– Görünür, ibrət ondadır ki, sövdələşmənin əlverişli olduğunu hiss etdiyimiz an, dərhal ödəmə etmək lazımdır, – yaşlı sərrac belə ehtimal etdi. – Əgər razılaşma həqiqətən də münasibdirsə, onda sənə heç kim, hətta öz nöqsanların belə zərər verə bilməz. Biz hamımız, ölməyə məhkum fənilər, dəyişkənliyimizlə fərqlənirik. Hətta deyərdim ki, daha çox, biz bəzən doğru fikri yanlışlaşdırmağa meylliyik. Mənim birinci təəssüratlarım həmişə çox düzgün çıxır. Bununla belə, sərfəli sövdələşmə bağlamaq üçün özümü həmişə çətinliklə inandırırım. Özümü elə öz zəif cəhətimdən qorumaq üçün mən indi dərhal girov qoyuram ki, sonradan əldən buraxdığım imkana görə təəssüflənməyim.

– Mən yenə söz haqqı istəyirəm, – suriyalı yenə yerindən sıçradı. – Bu hadisələr çox oxşardır. Yaranan fürsət hər dəfə eyni səbəbdən yoxa çıxır. Onların hər ikisi də kütbeyindi. «İndi ən yaxşı məqamdır, hər şeyi tez eləmək lazımdır» demək əvəzinə, onlar hər dəfə yubanırlar. Bu gedişlə onlarda nə alına bilər?

– Sənin sözlərində həqiqət var, dostum, – mal-qara satıcısı cavab verdi. – Hər iki hekayədə uğur kütbeyinlərdən üz döndərdi və bunda qeyri-adi heç nə yoxdur. Astagəllik hər bir insanın xilqətində var. Bizim hər birimiz varlanmağa can atırıq, lakin əksər hallarda buna fürsət yarananda,

astagəllik ruhu hər zaman qərar alma anını sonraya saxlamağa məcbur edir. Onun səsinə qulaq verdikdə isə, biz özümüzün ən qatı düşməninə çevrilirik.

Gəncliyimdə mən özümü, bizim suriyalı dostumuzun belə ürəyincə olan sözü işlədəsi olsam, heç də kütbeyin saymırdım. Əvvəlcə mən düşünürdüm ki, sadəcə olaraq, işlərdən yaxşı baş çıxara bilmirəm və bu səbəbdən mənfəətli razılaşmaları itirirəm. Sonra mən bunu inadkarlığımın ayağına yazmağa başladım. Nəticədə mən bunun səbəbini anladım. Bütün bunlar, təcili hərəkət etməyin tələb olunduğu şəraitdə, mənim işimi sonraya saxlama vərdişimə görədir. Xasiyyətimə necə də nifrət edirəm! Mən arabaya bağlanmış vəhşi uzunqulaq kimi özümdən çıxırdım, lakin öz vərdişlərimin üzərindən keçib, müvəffəqiyyətə nail ola bildim.

– Təşəkkür edirəm. İndi mən, cənab tacirdən soruşmaq istəyirəm, – suriyalı yenə də söhbətə daxil oldu. – Sən gözəl geyimdəsən, yoxsul kimi deyilsən. Sən varlı adam kimi danışırısan. Bizi ağah et, indi o səs, sənin qulağına «tələsmə» deyə pıçıldayanda, sən necə hərəkət edirsən?

– Bizim dostumuz mal-qara alverçisi kimi, mən də öz zəifliyimi boynuma alıb, astagəlliklə mübarizə aparmalı oldum, – tacir cavab verdi. Xasiyyətimin bu yönü mənim planlarımı alt-üst etməyi fürsət güdən düşmənim imiş. Siza danışdığım əhvalat, – bir çox oxşar hadisələrdən, sadəcə, biri idi. Əgər onu müəyyən etdinsə, bu düşmənlə mübarizə aparmaq çətin deyil. Heç kəs oğruya imkan verməz ki, onun xəzinəsində və ya anbarında eşələnsin. Eynilə bu cür, heç kəs düşməninə imkan verməz ki, müştərilərini qaçır-

dıb, onu gəlirdən məhrum qoysun. Vərdişlərimin mənim özümə zərər verdiyini anlayanda, onlardan qurtulmağa başladım. Babilin sərvətindən özünə düşən payı almağa ümid edən hər bir adam da öz növbəsində daxilində oturmuş astagəllik ruhu ilə mübarizə aparmalıdır.

Bəs buna nə deyirsən, Arkad? Bir halda ki, sən Babilin ən zəngin adamısan, əksəriyyət səni çox şanslı da adlandırır. Sən mənimlə razısanmı ki, insan yalnız onda uğur əldə edə bilər ki, daxilindəki kütübeyini tamamilə məhv etsin?

– Sənin sözlərinə haqq verirəm, – Arkad söylədi. – Yaşadığım uzun illər boyu, həyatdakı müvəffəqiyyətə gedən yolda bir nəslin digərini necə əvəz etdiyini görmüşəm. Bu insanların hər birinin qarşısında imkanlar açılırdı. Bəziləri onlardan yapışb əminliklə öz ən ülvə arzularının təmin olunmasına doğru irəliləyirdi, amma əksəriyyəti yubana-raq, tərəddüdlə hərəkət edib geridə qalırdılar.

Arkad toxucuya dönərək:

– Sən təklif etdin ki, biz müvəffəqiyyət haqqında danışaq. Danış görək, indi bu barədə nə düşünürsən?

– İndi mən, uğura başqa cür baxıram. Mən düşünürdüm ki, özü-özünə gələn müvəffəqiyyət – insanın başına gələ biləcək ən gözəl hadisədir. İndi isə mən görürəm ki, uğuru özünə cəlb etmək heç də asan deyil. Bizim söhbətlərdən bunu anladım ki, müvəffəqiyyət əslində – imkanlardan yararlanmaqdır. Odur ki, gələcəkdə qarşıma çıxacaq istənilən imkandan artıqlaması ilə faydalanmağa çalışacağam.

– Sən söhbətimizdə səslənən hər bir fikri yaxşı anlamısan, – Arkad ona cavab verdi. – Can atdığımız uğur, çox

vaxt fürsətlərlə birgə və çox nadir hallarda isə hansısa digər bir yolla gəlir. Bizim dostumuz tacir, böyük ilahənin ona təqdim etdiyi imkanlardan yararlınsaydı, uğura çox sevinərdi. Əgər qoyun sürüsü əldə edib, onu belə böyük xeyirlə sata bilsəydi, bizim dostumuz mal-qara alverçisi də uğura sevinərdi.

Biz bu söhbəti ona görə aparırdıq ki, uğuru öz tərəfimizə cəlb edə bilməyə bizə kömək edəcək vasitələr axtarıb tapaq. Mənə elə gəlir ki, biz doğru yolu tapdıq. Hər iki əhvalat bizə göstərdi ki, uğur fürsətin arxasınca gəlir. Həqiqətən də bundan ibarətdir: Əgər sən imkanlardan yararlınsan, uğur üzünə güləcək.

Düşən fürsətləri dəyərləndirən hər bir insan uğur ilahəsinin diqqətini özünə cəlb edir. O, ona xidmət edən hər kəsə kömək etməyə həmişə hazırdır. Ona hamıdan yaxşı xidmət edənlər isə iş adamlarıdır.

UĞUR İLAHƏSİ İŞ ADAMLARINA XEYİRXAHLIQ GÖSTƏRİR

Qızılın beş qanunu

— **A**ğır qızıl torbası, yoxsa üzərində müdriklik sözləri olan gil lövhəcik?! Əgər sizin qarşınıza belə bir seçim qoyulsaydı, nə edərdiniz?

Dinləyicilərin tonqalın işığından aydınlanan gündən qaralmış üzləri, canlı maraqla göstərdi.

— Qızılı seçərdik, əlbəttə, qızılı, — iyirmi yeddi nəfər bir ağızdan xorla cavab verdi.

Qoca Kalabab anlayışla gülümsədi.

— Bir qulaq asın, — o söylədi. — Gecə çaqqalların ulaşmasını eşidirsiniz? Onlar ac olduqları üçün ulayırlar. Onları yedizdirin, sonra baxın görün, nə edəcəklər. Dalaşacaqlar, yoxsa sabah da növbəti bir günün gələcəyini düşünmədən qayğısızca sərilib qalacaqlar?!

Eyni hal insan övladının da başına gəlir. Qarşılıqlı seçim üçün qızıl və ya bilik qoysan — onlar nə edəcəklər? Elmə üz döndərüb, qızılı da havaya sovurarlar. Ertəsi gün onlar ayılında, qızıl artıq olmayacaq. Qızıl, ancaq onun qanunlarını bilib, əməl edənlərə xidmət edir.

Kalabab soyuq gecə küləyindən qorunmaq üçün plaşına sınısıq büründü.

– Bir halda ki, siz uzaq səfərdə mənə sədaqətlə xidmət göstərib, mənim dəvələrimə yaxşı qulluq edib, itaətlə, şikayət etmədən qaynar qumların üzərindən keçib, bizi talamağa çalışan quldurlarla igidcəsinə döyüşmüsünüz, mən də sizə bu gecə qızılın beş qanunu haqqında hekayə danışacağam. Belə bir hekayəni siz hələ heç eşitməmişiniz.

Diqqətlə dinləyin, çünki sözlərimin mənasını anlasanız, gələcəkdə sizi çoxlu qızıl gözləyir.

O, mənalı şəkildə susdu. Tünd göy səmada ulduzlar parıldayırdı. Adamların arxasından, qum qasırgasına qarşı zəncirlərlə yerə möhkəm bərkidilmiş, rəngi solmuş çadırların qeyri-müəyyən qaraltısı görsənirdi. Çadırların arxasında səliqə ilə döşənmiş dəri bağlamaları var idi. Yaxınlıqda qumun üzərində fasiləsiz gövşəyib arabir çımxıran dəvələr uzanmışdı.

– Sən bizə çox sayda maraqlı hekayələr danışmışan Kalabab, – baş çarvadar söylədi. – Biz sənin yanındakı xidmətimizi bitirdikdən sonra, sabah bizə yol göstərəcək müdrikliyini dinləyib ibrət alacağıq.

– İndiyə qədər mən sizə ancaq uzaq və fərqli şəhərlərdəki macəralarımdan danışmışdım. Lakin bu gün sizə varlı Arkadın müdrikliyindən söhbət açacağam.

– Biz onun haqqında çox eşitmişik, – baş çarvadar söylədi. – O, indiyə qədər Babilə yaşamış insanların ən varlısı idi.

– Bəli, o çox varlı idi, çünki qızıl əldə etməyin başqa heç kimin bilmədiyi yollarına bələd idi. Uzun illər bundan öncə Nineviyada onun oğlu Nomasirin mənə nəql etdiyi kimi, bu gecə mən də sizə o böyük hikməti söyləyəcəyəm.

Mən hələ uşaq idim. Bir gecə sahibimlə mən, Nomasirin sarayında xeyli yubandıq. Nomasir lazımı rəng çalarını seçənə qədər, mən böyük və gözəl xalça bağlamalarını daşımaqda ağama kömək edirdim. O, hədsiz razı qalmışdı və bizi, onunla oturub, qoxulayanda buruna xoş gələn və bu cür içkilərə alışmamış mədəmi qızıqdıracaq, az tapılan çaxırdan içməyə dəvət etdi.

Sonra isə o bizə atası Arkadın dahiyənə müdrikliyinə aid hekayəni nəql etdi. İndi mənim onu sizə danışdığım kimi.

Sizin də bildiyiniz kimi, Babilədə adətə görə varlı ataların oğulları mirasın intizarında valideynləri ilə birlikdə yaşayırlar. Arkad bu adətə əməl etməməyi qərara aldı. Ona görə də Nomasir yetkinlik yaşına çatanda, onun dalınca adam yollayıb xəbər verdi:

– Oğlum, istəyirəm ki, mənim mirasımın varisi olasan. Lakin əvvəlcə sən sübut etməlisən ki, onu idarə edə biləcəksən. Bu səbəbdən mən səni dünya səyahətinə göndərmək istəyirəm ki, sən həm qızıl, həm də insanlar arasındakı hörmət qazanmaq qabiliyyətini göstərə biləsən.

Nədənsə başlamağın üçün mən sənə yanında aparacağın, hələ uşaq ikən var-dövlət yığmağa başlayanda məndə olmayan iki şey verirəm.

Birincisi, mən sənə bir torba qızıl verirəm. Əgər sən onu ağılla idarə edə bilsən, o sənin gələcək var-dövlətinin təməli ola bilər.

İkincisi, mən sənə üzərində qızılın beş qanunu yazılmış gil lövhəcik verirəm. Əgər sən bunlardan yararlına bilsən, onlar sənə bilik və əminlik qazandıracaq.

Bu gündən başlayaraq on ildən sonra, sən ata evinə qayıdıb, hesabat verəcəksən. Əgər sən ləyaqətli adamsansa, səni öz mirasımın varisi edəcəyəm. Əks təqdirdə, mən hər şeyi kahinlərə vəsiyyəət edəcəyəm ki, tanrılar məni yanlarına çəkəndə, onlar mənim ruhuma dua etsinlər.

Nomasir yanında bir torba qızıl, səliqə ilə ipək örtüyə bükülmüş gil lövhəcik, bir qul və atlarla müstəqil şəkildə özünə həyat yolu cızmaq üçün yola düzəldi.

On il keçdi və Nomasir qabaqcadan danışıldığı kimi evə qayıtdı. Atasının şərəfinə çoxlu dost-tanış və qohum-əqrəbənin dəvət olunduğu böyük bir ziyafət təşkil etdi. Ziyafət bitdikdən sonra onun ata-anası qonaq otağının digər başında qurulmuş hökmdar taxtına bənzər kürsüyə əyləşdilər. Nomasir isə atasına söz verdiyi kimi hesabat vermək üçün onların qarşısına keçdi.

Axşam oldu. Yağ lampalarının fitillərinə görə içəri tüstülü idi. Ağ əbalı qullar uzun palma yarpaqlarından düzəldilmiş yelpikləri ritmik şəkildə yelləyirdilər. Bütün ab-havaya kübarlıq nüfuz etmişdi. Nomasirin xanımı və iki azyaşlı oğlu dostları və qohumları ilə birgə, onun arxasında xalçanın üzərində əyləşib diqqətlə onları dinləyirdilər.

– Atacan, – Nomasir hörmətlə sözüünə başladı, – mən sənin müdrikliyinin önündə baş əyirəm. On il bundan qabaq mən yetkinlik çağımın kandarında ikən, sən məni el içinə göndərdin ki, sənin var-dövlətindən asılı adam yox, orada kişilər arasında kişi olum. Sən mənə səxavətlə qızıl və bilik verdin. Qızıla gəlincə, mən böyük təəssüflə etiraf etməliyəm ki, onu düzgün sərf etmədim. Necə ki, vəhşi dovşan onu tutan uşaqların əllərindən elə ilk fürsətdəcə çıxıb qaçar, o da mənim təcrübəsiz əllərimdən yoxa çıxdı.

Atası anlayışla gülümsündü:

– Davam et, oğlum. Sənin hekayən məni bütün xırdalıkları ilə maraqlandırır.

– Çiçəklənən şəhər olduğu üçün mən Nineviyaya getməyi qərara aldım və ümid edirdim ki, orada özümə şərait qura biləcəyəm. Mən karvana qoşuldum və səyahət edənlər arasında çoxlu dostlar qazandım. Onların arasında heyranedicə gözəlliyi olan, külək kimi sürətli ata sahib nəzakətli iki adam var idi.

Səyahət zamanı onlar mənə gizli şəkildə xəbər verdilər ki, Nineviyada varlı bir adam yaşayır, onun elə sürətli atı var ki, hələ heç kim indiyə qədər onu keçə bilməyib. Atın sahibi elə düşünürdü ki, taylarından heç biri onun qədər sürətlə çapa bilməz və Babilə heç bir at onun qaçağan atını ötüb keçə bilməyəcəyinə dair mərcdə istənilən məbləği qoymağa hazır idi. Lakin dostumun mənə söylədiyi kimi onların atları ilə müqayisədə digəri topal uzunqulağa bənzəyirdi və onlar əmin idilər ki, onun üzərində asanlıqla qələbə qazana biləcəklər.

Onlar böyük lütfkarlıqla mənə mərclərdə iştirak etməyi təklif etdilər. Bu plan mənə çox maraqlandırdı. Lakin bizim atımız uduzdu və mən çoxlu pul itirdim.

Atası güldü.

– Sonradan öyrəndim ki, bu məkrli bir plan imiş və bu adamlar sadələvhlərin axtarışında daima karvanlarla birlikdə səyahət edirlərmiş. Nineviyadakı o adam da onlarla əlbir imiş və onlar atların üzərinə qoyulmuş mərcləri bölüşürmüşlər. Bu soyuqqanlı hiylə mənə birinci ibrət dərsi verdi.

Tezliklə mən ikinci belə bir dərs aldım. Karvanda mənim dostlaşdığım bir gənc oğlan da var idi. O, varlı valideynlərin oğlu idi və həyatdakı yerini tapmaq üçün mənim kimi Nineviyaya üz tutmuşdu. Çatmamışdan bir az əvvəl o mənə danışdı ki, Nineviyada bir tacir rəhmətə gedib və onun dükənini içindəki mallarla birlikdə çox cüzi qiymətə əldə etmək olar. O dedi ki, biz bərabər hüquqlu şəriklər olacağıq, lakin o öncədən qızıl dalınca Babilə qayıtmalıdır.

O, Babilə olan səfərini hər dəfə təxirə salırdı və bu vaxt ərzində məlum oldu ki, o, ticarət işlərindən pis baş çıxarır və pulu sağa-sola sovurur. Nəticədə, mən onun xidmətlərindən imtina etdim, lakin bütün iş artıq dağılmışdı, dükanda yalnız lazımsız, satışı mümkün olmayan mallar qalmışdı, yenilərini almağa isə qızıl qalmamışdı. Mən hər şeyi dəyərinədən aşağı qiymətə, zərərinə bir israiliyə satdım.

Çox keçmədən ağır günlər başladı. Mən özümə iş axtarsam da, tapa bilmirdim, çünki heç nə bacarmırdım. Mən

hər şeyimi – atlarımı, qulumu, yeməyim və gecələməyim üçün artıq geyimimi satdım. Lakin günlər bir-birini əvəz edirdi və uğursuzluqlar geri çəkilmirdi.

Və bu çətin günlərdə mən xatırladım ki, atacan, sən hər zaman mənə inanırdın. Sən məni səyahətə göndərdin ki, kişiləşim, mən də sənə tapşırığımı yerinə yetirməli idim.

Onun anası üzünü tutub sakitcə hiçqırıq çəkirdi.

– Bu vaxt mən, sənə mənə verdiyin üzərində qızılın beş qanunu yazılmış gil lövhəcik haqqında xatırladım. Mən bu müdrik sözləri diqqətlə oxuyub anladım ki, əvvəlcə biliklərə yiyələnsəydim, qızıl əlimdən çıxmazdı. Mən hər bir qanunu əzbərləyib, qərara aldım ki, uğur ilahəsi bir daha üzümə gülsə, məni idarə edən gəncliyimin təcrübəsizliyi deyil, yaxşılığın müdrikliyi olacaq.

Burada toplanmış hər kəsə bir daha atamın mənə on il əvvəl verdiyi bu lövhəcikdə yazılmış müdrik sözlərini oxuyacağam:

QIZILIN BEŞ QANUNU

1. Qızıl, öz qazancının onda birindən az olmayan hissəsini ayırıb, özü və ailəsinin gələcəyi üçün qənaət edən adamın əlinə gəlir və artır.
2. Özünə gəlirli məşğuliyyət tapan müdrik sahibinin xeyrinə qızıl da tarladakı mal-qara sürüsü kimi çalışqanlıqla və səylə işləyib artır.
3. Qızıl, ağıllı adamların məsləhəti ilə hərəkət edən və onu hər hansı bir işə sərmayə qoyan ehtiyatlı sahibinin əlində heç vaxt tükənmir.
4. Qızıl, onu tanış olmadığı bir işə yatıran adamın əlindən çıxır.
5. Gücünün yetmədiyi başlanğıclara pul yatırıb, dələduz və dolandırıcıların yoldan çıxarmalarına şirniklənən, olmayan təcrübəsinə arxayın olub, qısa müddətdə varlanmaq kimi romantik xülyalara qapılan adamlardan qızıl qaçır.

Atamın yazdığı qızılın beş qanunu bunlardır. Mən bildirirəm ki, onların qiyməti qızıldan daha artıqdır və bunu öz hekayəmin davamında sizə sübut edəcəyəm.

O, yenidən atasına müraciət etdi:

– Təcrübəsizliyimin məni düşürdüüyü ümitsizlikdən və kasıblığımın dərinliyindən sənə bəhs etdim. Fəqət istənilən bədbəxtlik zənciri haçansa bitir. Mənim dərdlərim də şəhərin qala divarlarını tikən qulların üzərində nəzarətçi işini tapdıqdan sonra bitdi.

Qızılın birinci qanununa uyğun olaraq, mən öz qazancımdan mis qəpikləri ayırıb, ilk fürsətdə imkanım çatdığını üzərinə əlavə edərək, birinci gümüş qəpiyimi yığdım. İş ləng irəliləyirdi, belə ki, nə iləsə dolanmaq da lazım idi. Buna baxmayaraq, mən cidd-cəhdlə pul yığırdım, çünki on il əvvəl sənin mənə verdiyin qızıl eynilə sənə qaytarmağa ciddi niyyətim var idi, ata. Bir gün, dostlaşdığım qulların sahibi mənə dedi: «Sən belə səylə pul yığırsan, artıq sənın yatan işsiz qızılın varmı?»

«Bəli, – mən cavab verdim, – mən hələ çox qızıl yığma-lyam ki, vaxtı ikən atamın mənə verdiyi, mənim isə itirdiyim qızılın əvəzini verim».

«Etiraf etməliyəm ki, bu, təqdirəlayiq niyyətdir. Bəs sən bilirsənmi ki, yığdığın qızıl sənın üçün işləyib sənə daha artıq qızıl qazandıra bilər?»

«Təəssüf ki, mənim artıq belə bir acı təcrübəm olub və nəticədə mən atamın qızılını əldən vermişəm. Qorxuram ki, eyni hal yenə təkrar olunar».

«Əgər sən mənə etibar edirsənsə, mən sənə pulu mənfəətlə yatırmağın yolunu öyrədərəm, – o cavab verdi. – Bir il ərzində şəhərin qala divarınının inşası bitəcək və şəhəri hökmdar düşmənlərindən qorumaq məqsədilə onun hər

bir girişinə bir neçə bürünc darvaza lazım olacaq. Bütün Nineviyada bu alaqaqaların hazırlanması üçün kifayət qədər metal tapılmayacaq, hökmdar isə onu sifariş vermək haqqında düşünməyib. Mənim planım belədir: bir neçə nəfər şerik birləşib, uzaqdakı mis və qalay mədənlərinə karvan göndərib Nineviyaya metal gətizdirək. Hökmdar qapıları düzəltməyi əmr etdikdə isə, yalnız biz metalı çatdırıb, onun müqabilində yaxşı pul ala bilərik. Əgər hökmdar bizdən almaq istəməsə, yenə də onu istənilən vaxt yaxşı qiymətə sata bilərik».

Bu təklifdə mən, müdrik insanların məsləhətilə qənaəti yatırmağı özündə ehtiva edən üçüncü qanunu həyata keçirmək imkanı gördüm. Və mən yanılmadım. Bizim təşəbbüsümüz uğurlu oldu və mənim cüzi qənaətlərim nəticədə xeyli artdı.

Sonra mən elə həmin adamlarla başqa belə işlərdə də iştirak edirdim. Bu, qızılla davranmağı və ondan gəlir əldə etməyi bacaran adamlar idi. Pulu qoymazdan qabaq, onlar istənilən planı ətraflı müzakirə edirdilər. Onlar əsas qənaətlərini təhlükə altına qoymurdular və gəlirsiz sövdələşməyə girişmirdilər. Öz təcrübəsizliyimdən dolayı, at yarışları və ya dükan alışı kimi axmaq işləri onlar heç vaxt yaxın qoymazdılar və çatışmayan yönlərini dərhal qeyd edərdilər.

Bu insanlarla olan əlaqələrim sayəsində mən, qızılı gəlirli işlərə etibarla qoymağı öyrəndim. Nə qədər çox illər keçirdisə, var-dövlətim də o sürətlə artırdı. Mən yalnız itirdiyimi qaytarmaqla qalmayıb, daha artığını əldə etdim.

Həmişə müxtəlif uğursuzluq və sınaqlarda, həm də müvəffəqiyyət qazandığım zamanlar mən qızılın beş qanununun müdrikliyinə əmin olurdum. Bu qanunları bil-məyənlərə qızıl nadir hallarda gəlir və tez də əldən çıxır. Bu qanunlara əməl edənlərin qızılları isə əskilmir və zəhmətkeş qullar kimi onlara işləyir.

Nomasir susdu və qonaq otağının uzaq küncündə dayanan quluna tərəf döndü. O, bir-birinin ardınca üç ağır dəri kisə çıxardı. Onlardan birini Nomasir atasının qarşısına qoydu.

– Bir zaman sən mənə bir kisə qızıl vermişdin. Babil qızılı. Onun əvəzinə mən sənə eyni ağırlıqda içində Nineviya qızılı olan bir kisə qaytarıram. Düşünürəm ki, hamı razılaşar ki, bu ədalətli mübadilədir. Sən mənə həm də üzərində müdrik sözlər olan gil lövhəcik də verdin. Onun əvəzində isə sənə iki kisə qızıl qaytarıram. – Bu sözləri deyərək o quldan çuvalları alıb, onları da atasının önünə qoydu. – Bununla sənə göstərməyə çalışıram ki, sənin müdrikliyinə qızıldan daha çox dəyər verirəm. Müdrikliyin qiymətini qızılla ölçə biləcək kim var? Müdriklik olmadan, qızıl öz sahibinin əlindən tez çıxır. Amma insanda müdriklik varsa, bu kisənin də göstərdiyi kimi, qızıl da ondan yan keçmir. Ata, mən çox şadam ki, burada, sənin qarşında dayanıb deyə bilirəm ki, sənin müdrikliyin sayəsində varlı və hörmətli adam oldum.

Atası əlini nəvazişlə Nomasirin başına qoydu.

– Sən yaxşı dərs aldın və mən çox xoşbəxtəm ki, bütün var-dövlətimi etibar edə biləcəyim oğlum var.

Kalabab hekayəsini bitirib, dinləyiciləri diqqətlə süzdü.

– Nomasirin bu hekayəsi sizə nə deyir? – o sual verdi.
– Sizlərdən kim, özünün və ya yoldaşının atasının yanına gəlib, öz əməlləri və qazanc haqqında bax belə hesabat verə bilər? Əgər siz gəlib «Mən çox səyahət edib, çox şey öyrəndim» söyləsəniz yaşlılar nə düşünər? “Mən çox işləyib, çox qazandım, lakin təəssüf ki, qızılım azdı. Onun yarısını mən axmaqcasına xərclədim, qalan yarısını isə ağılsız hərəkətimə görə itirdim”.

Əgər bir adamın qızılı çox, digərinin isə heç yoxdursa, bunu taleyin oyunu saymayın. İnsanlar onda varlanırlar ki, qızılın beş qanununu bilib, ona əməl edirlər.

Mən bu qanunları hələ cavanlıqda mənimsəyib, həmişə əməl etdiyim üçün varlı tacir oldum. Var-dövlətim sehrbazlıqla yaranmayıb.

Tez gələn sərvət, tez də əldən gedir. Əgər var-dövlət bilik və məqsədyönlü zəhmət nəticəsində yaranıbsa, o uzunmüddətli olub, sahibini sevindirir. Ağıllı adama sərvət yığmaq çətin deyil. Çətin olan, bu yükü uzun illər boyu daşımaqdır. Lakin qızılın beş qanununa riayət etmək, istənilən adamı layiqincə mükafatlandırır.

Bu beş qanunun hər biri dərin anlam daşıyır. Sizə bu hekayəni danışdığım müddət ərzində əgər bunu unaya bilmədinizsə, təkrarlaya bilərəm. Mən onları cavanlığım-dan bəri əzbər bilirəm və gerçəkliyini iş üzərində sınaqdan keçirmişəm.

QIZILIN BİRİNCİ QANUNU

Qızıl, öz qazancının onda birindən az olmayan hissəsini ayırıb, özü və ailəsinin gələcəyi üçün qənaət edən adamın əlinə gəlir və artır.

Öz qazancının onda birini mütəmadi olaraq yığıb saxlayan və onları ağılla işə buraxan hər adam, şübhəsiz ki, ona gələcəkdə gəlir gətirəcək kifayət qədər sərvət yığıb, tanrıların onu kölgələr aləminə çağıracağı təqdirdə ailəsini korluq çəkməyəcəyi həyatla təmin edəcək. Bu qanun söyləyir ki, qızıl hər zaman belə bir adamın əllərinə axır. Mən buna bütün həyatımla şahidlik edə bilərəm. Qızılım nə qədər çox yığılırdısa, bir o qədər də həvəslə mənə doğru daha böyük miqdarda axırdı. Yığdığım qızıl mənim düşündüyümdən daha çox qazanır, bu qənaətlər isə öz növbəsində, daha çox artırdı. Birinci qanun belə işləyir.

QIZILIN İKİNCİ QANUNU

Özünə gəlirli məşğuliyyət tapan müdrik sahibinin xeyrinə, qızıl da tarladakı mal-qara sürüsü kimi çalışqanlıqla və səylə işləyib artır.

Qızıl – həqiqətən də çalışqan işçidir. O, imkan düşdükdə həvəslə artır. Qızıl toplamış hər bir kəs belə bir əlverişli imkan tapır. İllərlə onun miqdarı inanılmaz ölçüdə artır.

QIZILIN ÜÇÜNCÜ QANUNU

Qızıl, ağıllı adamların məsləhəti ilə hərəkət edən və onu hər hansı bir işə sərmayə qoyan ehtiyatlı sahibinin əlində heç vaxt tükənmir.

Həqiqətən də qızıl, qayğıkeş sahibinə yönəldiyi kimi, ağılsızlardan da qaçır. Qızıl ilə iş görən insanların məsləhətinə qulaq verən adam, öz sərvətini riskə atmamağı, onu toxunulmaz saxlamağı və artımına sevinməyi öyrənir.

QIZILIN DÖRDÜNCÜ QANUNU

Qızıl, bilmədiyi bir işə onu sərmayə qoyan adamın əlindən çıxır.

Qızılı olan, lakin onun idarə edilməsində səriştəsi olmayan adama bir çox imkanlar mənfəətli görünür. Bununla belə, çox vaxt onlar, toplanmış əmanətlərin itirilməsi

təhlükəsini yaşadır. Əgər onları əsaslı surətdə nəzərdən keçirsək, təcrübəli adamlar görür ki, onların qazanc gətirmə şansları azdır. Odur ki, təcrübəsiz qızıl sahibi yalnız öz fikirlərinə etibar edib, bilmədiyi işə pul yatıranda, çox zaman öz təcrübəsizliyinin əvəzini bütün sərvəti ilə ödəməli olur. Müdrikiyi o adam göstərir ki, qızılını təcrübəli insanların məsləhətlərinə əməl edərək sərmayə qoyur.

QIZILIN BEŞİNCİ QANUNU

*Gücünün yetmədiyi başlanğıclara pul yatırıb,
dələduz və dolandırıcıların yoldan çıxarmalarına
şirniklənən, olmayan təcrübəsinə arxayın olub,
qısa müddətdə varlanmaq kimi romantik xülyalara
qapılan adamlardan qızıl qaçır.*

Qızıl sahibinə hər zaman sehrlı nağıllara bənzər şirnikləndirici təkliflər gəlir. Elə təəssürat yarana bilər ki, onlar sərvətə əsrarəngiz qüvvə verib, onun görülməmiş mənfəət gətirməsinə səbəb olur. Lakin səriştəli insanların diqqətlə baxmağı kifayətdir ki, tez varlanma vədini verən hər belə planın arxasında gizlənən təhlükəni görsünlər.

Mümkün olmayan sərmayələr dalınca qaçarkən, yığılmış əsas əmanətləri heç vaxt təhlükəyə atmayan, Nineviyadan olan zənginləri unutmayın.

Qızılın beş qanunu budur. Sizə bu hekayəni danışaraq, mən öz sərvətimin sirrini də açmış oldum.

Lakin əslinə baxsaq, bu sirr deyil. Bu, vəhşi çaqqallar kimi hər gün gündəlik – ruzinin fikrini çəkməmək üçün həyatın mənəgənəsindən qopmaq istəyən hər bir insanın bilməli olduğu həqiqətlərdir.

Sabah biz Babilə daxil olacağıq. Görürsünüz? Budur, Vaal ehramının üzərində sönməz məşəllər yanır. Qızıl şəhər artıq görünür. Sabah sizlərdən hər biriniz öz sadıq xidmətinizə görə qazandığınız qızılı alacaqsınız.

On ildən sonra siz bu qızıl haqqında nə deyə bilərsiniz?

Əgər sizin aranızda Arkadın müdrikliyinə bələd olub, Nomasir kimi, bu qızılı sərvətə doğru birinci addım kimi işlədəcək adamlar varsa, onda onlar on il sonra Arkadın oğlu kimi imkanlı və hörmətli olacaqlar.

Düşünülmüş hərəkətlərimiz bizi həyat boyu apararaq sevindirir və bizə kömək edir. Eynilə bu cür, düşünülməmiş hərəkətlərimiz isə bizə narahatlıq verir və təşvişə salır. Təəssüf ki, onları rahatlıqla özündən uzaqlaşdırıb unutmaq da olmur. Edə bilmək imkanı var ikən, etmədiklərimiz haqqında olan xatirələrimiz bizə hər zaman əzab verəcək.

Babilin xəzinəsi böyükdür. Heç kim onu ölçə bilməz. Şəhər hər il daha da zənginləşir. Bütün bu var-dövlət təşəbbüskar insanlara mükafat olacaq. Hər kəsin arzu və niyyətlərində böyük və sehrli bir güc gizlidir. Qızılın beş qanununu bilib, bu gücü doğru istiqamətdə yönləndirərək Babilin sərvətindən payınıza düşəni ala bilərsiniz.

Babilli sələmçi

Əlli qızıl sikkə! Babilli qəpik ustası Rodanın dəridən olan pul kisəsində, hələ heç vaxt bu qədər qızıl olmamışdı. O, hökmdarların ən səxavətlişi olan şahzadənin sarayından uzanan yolda yüksək əhval-ruhiyyə ilə gedirdi. Onun hər addımında, kəməmindən asılmış pul kisəsi xoş şəkildə cingildəyirdi. Bu onun indiyə qədər eşitdiyi ən gözəl musiqi idi.

Əlli qızıl sikkə! Hamısı da onun! O öz xoşbəxtliyinə çətinliklə inanırdı. Bu cingildəyən girdəciklərdə hansı qüvvə gizlidir? Bunlarla istənilən şeyi – böyük ev, torpaq, mal-qara, dəvələr, atlar, cəng arabası almaq olar.

Görəsən, onları nəyə xərcləyim? Bacısının evinə aparən yan küçəyə dönərkən beynini məşğul edən ancaq bu fikir idi.

Bir neçə gün sonra, axşam vaxtı, çətinliyə düşmüş Rodan, sələmçi, nadir əşya və ləl-cavahirat taciri Matonun dükanına girdi. Yan-yörəsində satış üçün düzülmüş rəngli əşyalara baxmadan birbaşa evin arxa hissəsindəki yaşayış

yerinə keçdi. Burada o, xalçanın üzərinə uzanıb, zənci qulunun verdiyi yeməyi yeyən Matonu gördü.

– Mən səninlə məsləhətləşmək istəyərdim, çünki nə edəcəyimi bilmirəm. – Rodan dəridən olan qolsuz gödək-cənin altından görsənən tüklü sinəsini qabardıb, ayaqları aralı tərzdə rahat dayanmışdı.

Matonun ensiz, sarımtıl üzü mehribancasına gülümsədi.

– Nə etmişən ki belə, sənə sələmçi lazım olub? Olmaya, oyun masası arxasında uğur səndən üz döndərib? Yoxsa iri əndamlı bir gözəlçə səni öz toruna salıb? Mən səni uzun illərdir ki, tanıyıram, amma sən, bir dəfə də olsun mənim yanıma kömək dalınca gəlməmişən.

– Xeyr, düşündüyün kimi deyil. Mənə qızıl lazım deyil. Mən səndən müdrik bir məsləhət almaq istəyirəm.

– Siz bir dinləyin, görün, o nə deyir! Heç kim sələmçinin yanına məsləhət dalınca gəlmir. Görünür, mən səhv eşitmişəm?

– Qulaqların səni yanıltmadı.

– Ola bilməz! Yoxsa usta Rodan hamıdan ağıllı çıxıb, Matonun yanına qızıl yox, məsləhət dalınca gəlib? Adamların çoxu öz axmaqlılıqlarının əvəzini ödəmək üçün qızıl axtarışında mənə müraciət edirlər, məsləhət isə onlara heç vaxt gərək olmur. Öz bəbaları ilə sələmçiyə üz tutan insanlara, ondan yaxşı məsləhət verəcək kim var? Mənimlə şam yeməyi ye, Rodan. Bu axşam sən mənim qonağımsan.

Ando! – o öz qulunu səslədi. – Məsləhət dalınca yanıma gələn dostum Rodan üçün xalça sər. Bu gün o mənim

hörmətli qonağıdır. Ona bolluca yemək və ən böyük qədəhi gətir. Ən yaxşı şərabi seç ki, o da dadına baxsın.

İndi isə danış, səni narahat edən nədir?

– Hökmdar mükafatı.

– Hökmdar mükafatı? Hökmdar sənə mükafat verib, səni isə bu narahat edir? Bu nə mükafatdır belə?

– Hökmdar, onun qvardiyası üçün hazırladığım nizələr üçün yeni başlıq nümunəsindən çox razı qaldı və mənə əlli qızıl qəpik verdi. İndi mən çətinlikdəyəm. Bir saat belə olsun keçmir ki, kimsə məndən pulumu onunla paylaşmağı istəməsin.

– Bu təbiidir. İnsanların əksəriyyəti sahib olduqlarından çox qızıl istəyirlər və onlarla bölüşəcək adamı tapmağa şad olurlar. Bəs sən onlara rədd cavabı verə bilərsənmi? Yoxsa sənin iradənin yumruğundan zəifdir?

– Mən çoxlarına yox deyə bilərəm, lakin bəzən razılaşmaq ən rahatıdır. Məgər mən çox bağlı olduğum doğma bacıma yox deyə bilərəm?

– Əlbəttə, bacın səninlə birlikdə sənin mükafatına sevinməyə imtina etməz.

– Amma bu onun üçün deyil, onun varlı tacir olmağı arzulayan əri Araman üçündür. O hesab edir ki, ərinin bu niyyəti üçün, sadəcə, heç vaxt imkanı olmayıb və bu qızılı ona verməyim üçün mənə yalvarır. O, varlanacağı vaxt qızılı mənə geri qaytaracaq.

– Dostum, – Maton qeyd etdi, – sən müzakirə üçün çox maraqlı mövzu gətirmisən. Qızıl, sahibinin çiyinə böyük məsuliyyət qoyur və ətrafdakıların ona qarşı münasibətini dəyişir. Qızıla sahib olduqdan sonra, insan, onu itirəcəyindən və ya onun oğurlanacağından qorxmağa başlayır. Bununla yanaşı o sənin çoxlu yaxşılıq edə biləcəyinə dair hissiyyət oyadır, lakin istənilən xeyirxah məqsədlər xoşagəlməz hallara yol açə bilər.

Sən heyvanların dilini anlayan nineviyalı kəndlinin əhvalatını eşitmisənmi? Düşünürəm ki, yox, çünki belə əhvalatları əritmə ocağının yanında danışmırlar. Mən onu sənə danışacağam ki, anlayasan, pulu borc vermək – bu, qızılı, sadəcə, əldən-ələ ötürmək deyil.

Heyvanların bir-birinə nə söylədiklərini anlaya bilən bu kəndli, axşamlar öz həyatında oturub, müxtəlif canlıların söhbətlərini dinləməyi sevərdi. Bir gün o, camışın uzunqulağa öz ağır taleyindən şikayət etdiyini eşitdi:

– Mən səhərdən axşama qədər kotan çəkirəm. Günün qızmar olmağı, ayaqlarımın yorğunluğu, boyunduruğun boynumu sürtməyi, heç kimin vecinə deyil. Sənin həyatın isə asandır. Üzərində rəngli palan, özün üçün dayanırsan, sahibini istədiyi yerə aparmaqdan başqa, heç bir işin yoxdur. Əgər onun gedəcəyi yer yoxdursa, onda bütün günü dincəlib, yaşıl otu gövsəyirsən.

Uzunqulaq, öz xasiyyətindəki tərsliyə baxmayaraq, təbiətə mülayim məxluq idi və camışa yazığı gəldi.

– Qulaq as dostum, – o dedi, – sənin işin doğrudan da çətinidir, mən də sənə aqibətini yüngülləşdirmək istə-

yərdim. Bütün gün dincəlmək üçün nə etməyin lazım olduğunu mən sənə söyləyəyəm. Səhər tezdən qul, gəlib səni kotana qoşmaq istəyəndə, yerə uzanıb ucadan böyür ki, o sənəin xəstə olub işləyə bilməyəcəyini zənn etsin.

Camış onun məsləhətinə əməl etdi və növbəti gün qul, sahibinin yanına gəlib, camışın xəstələndiyini və kotan çəkə bilmədiyini xəbər verdi.

– Onda, – kəndli söylədi, – uzunqulağı arabaya qoş və şumla.

Sadəcə, dostuna kömək etmək istəyən uzunqulaq, bütün gün onun işini görməli oldu. Qaş qaralan vaxtı onu kotandan açanda, halı yaman idi, ayaqları ağrıyırdı, boynu isə boyunduruqla sürtülmüşdü. Kəndli həyatə çıxıb, onların söhbətini dinlədi. Birinci camış sözə başladı:

– Sən doğrudan da həqiqi dostsan. Sənəin ağıllı məsləhətin sayəsində mən bütün gün istirahətdən həzz almışam.

– Mən isə, – uzunqulaq ona cavab verdi, – dostuna kömək etmək istəyib, əvəzində onun bütün işini görməli olan sadələvh oldum. İndi isə sən öz kotanıni özün çəkməli olacaqsan, çünki mən eşitdim ki, sahibkar quluna yenə xəstələnsən səni sallaqxanaya göndərməyi tapşırıb.

Onların söhbəti də, dostluğu da buradaca bitdi. Bu həykədəki əxlaqi nəticəni anladını, Rodan?

– Maraqlı əhvalatdır, – Rodan cavab verdi, – tərbiyəvi əhəmiyyətinə gəldikdə isə, mən heç nə görə bilmədim.

– Mən elə də bilirdim. Burada ibrət dərsi var, özü də çox sadə. Əgər sən dostuna kömək etmək istəyirsənsə, bunu elə et ki, onun yükünü öz üzərinə yükləməyəsən.

– Mən bu barədə heç düşünmədim. Müdrik ibrətdir. Mən bacımın ərinin yükünü daşımağa hazırlaşmıram. Amma söylə, axı sən çoxlarına borc verirsən. Onların hamısı pullarını qaytarırmı?

Maton gülümsədi. Bu gülüş, onun simasında çox yaşamış, çox görmüş adamı bürüzə verirdi.

– Borclunun ödəmə imkanı yoxdursa, ona borc vermək olarmı? Borcu da bacarıqla verib həmişə düşünmək lazımdır, görəsən, o sənə xeyir gətirəcəkmi, öz pullarını yenidən görəcəksənmi? Əks təqdirdə, heç nəsiz qala bilərsən. Mən sənə öz sandıqçamda saxladığım girovları göstərəcəyəm və onlar öz hekayələrini özləri sənə danışacaqlar.

O, otağa qol uzunluğunda, qırmızı donuz dərisi ilə üz-lənmiş və döymə bürüncə bəzədilmiş bir sandıqça gətirdi. Onu yerə qoyaraq, qarşısında ayaq barmaqlarının üzərinə çöməlib hər iki əlini qapağının üstünə qoydu.

– Borca pul verdiyim hər kəsdən borcu qaytarana qədər bu sandıqçanın içində qalacaq bir girov götürürəm. Adam borcunu ödədikdə, mən də ona girovu qaytarıram, əgər borc qaytarılmazsa, girov da məndə qalır.

Mücrümün də mənə işarə etdiyi kimi, ən yaxşı hal, özümə də arzuladığım qədər çox var-dövləti olan adamların məndən borca pul götürməsidir. Onların torpaq sahələri, qiymətli daş-qaşları, dəvələri və digər əşyaları

var ki, borcu qaytarmaq üçün onları satmaq olar. Onlardan bəziləri, borcun məbləğindən qat-qat qiymətli əşyaları girov əvəzi mənə verirdilər. Digərləri isə söz verirdilər ki, borcu qaytarmadıqları təqdirdə, əvvəlcədən də razılaşıdıqları kimi, hər hansı bir əmlakın mülkiyyət hüququnu mənə verəcəklər. Belə borclar etibarlıdır. Mən bilirəm ki, qızılı mənə faizi ilə qayıdacaq, çünki borc mülkə əsaslanır.

Digər kateqoriyaya pul qazanma imkanı olan insanlar daxildir. Onlar sənin kimi işləyib və ya xidmət edib, bunun əvəzində mükafatlandırılırlar. Onların gəlir mənbəyi var və əgər vicdanlı olub, uğursuzluğa düçar olmasalar, əminəm ki, onlar da borclarını faizi ilə qaytaracaqlar. Belə borclar insan əməyinə əsaslanır.

Belələri də var ki, onların nə mülkü, nə də qazancı var. Həyat amansızdır və hər zaman elələri tapılar ki, ona uyğunlaşa bilməyiblər. Hətta əgər onlara borca mis qəpik belə versəm, xeyirxah dostları onlara zəmin durmadıqca, mənim onu geri almaq imkanım olmayacaq.

Maton sandıqçanın qıfılını açıb, qapağını yuxarı qaldırdı. Rodan səbirsizliklə irəli gəldi.

Ən üstdə, bükülmüş qırmızı libasın üzərində bürünc boyunbağı vardı. Maton zinət əşyasını götürüb, həvəslə onun çəkisini əlində ölçdü.

– O, daima mənim sandıqçamda qalacaq, belə ki, sahibi dünyasını dəyişib. Mən bu bəzək əşyasını sahibinin xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq saxlayıram, çünki o mənim yaxın dostum olub. Şərqdən gəlin gətirənə qədər, biz onunla birlikdə müvəffəqiyyətlə çalışırıdıq. O, gözəl idi,

lakin başqa qadınlara bənzəmirdi. Yaman şiltaq idi. Onun istəklərini təmin etmək üçün, o öz qızılını düşünmədən havaya sovururdu. Qızılı qurtaranda isə, o, ümitsiz halda yanıma gəldi. Mən onunla uzun-uzun söhbət etdim. İşlərini yoluna qoymağı üçün ona öz köməyimi təklif etdim. O, Müqəddəs öküz təsvirinin qarşısında and içdi ki, belə də edəcək, fəqət bunun gerçəkləşməyi qismət deyilmiş. Mübahisə zamanı xanımı bıçağı onun ürəyinə sancdı.

– Qadının aqibəti nə oldu? – Rodan xəbər aldı.

– Bax bu, – onundur. – Maton tünd qırmızı libası qaldırıldı. – O ümitsiz halda özünü Fərat çayına atdı. Bu iki girov ödənilməmiş qalacaq. Rodan, güclü hisslərin əsiri olan insanların sələmçi üçün çox da etibarlı müştəri olmadığını, bu qutu sənə söyləyə bilər.

Bax, burda başqa bir şey də var. – O, sandıqçadan, öküz sümüyündən hazırlanmış qaşlı üzük çıxartdı. – Bu bir kəndliyə məxsusdur. Mən onun arvadından xalça alıram. Bir dəfə çəyirtkə axını hücum çəkdi və onlar çörəksiz qaldılar. Mən ona kömək etdim və o, borcunu yeni məhsuldan qaytardı. Sonra o bir daha gələrək səyahətçilərdən öyrəndiyi, uzaq bir ölkədəki nadir keçilər haqqında mənə danışdı. Onların elə uzun və nazik tükləri varmış ki, ondan, bütün Babilə tayı-bərabəri olmayan xalçalar düzəltmək olar. O keçi sürüsü almaq istəyirdi, lakin pulu yox idi. Mən ona borc pul verdim ki, səyahətə çıxıb özü üçün o keçilərdən gətirsin. İndi onun sürüsü artıq buradadır və gələn il mən Babilli kübarları ala biləcəkləri ən gözəl və qiymətli xalçalarla təəccübləndirəcəyəm. Üzüyü tezliklə ona verməli olacağam. O söz verib ki, vaxtında hesablaşacaq.

– Çoxlarımı hesablaşır? – Rodan maraqlandı.

– Əgər onlar pulu gəlirli məqsədlər üçün götürürlərsə, ödəyirlər. Əgər ki, onlar öz səhvlərinin əvəzini ödəmək üçün pul götürməli olurlarsa, ehtimal böyükdür ki, sən bir daha öz qızılını görməyəcəksən.

– Mənə bu girov əmanət haqqında danış, – Rodan, hər tərəfi gözəl qiymətli daşlarla işlənmiş, ağır, qızıl bilərziyi əlinə alıb, xahiş etdi.

– Görünür, dostum qadınlara qarşı biganə deyil, – Maton gülümsündü.

– Axı, mən səndən daha cavanam, – Rodan cavab verdi.

– Mən bunu danmıram, lakin bu dəfə sən, olmayan yerdə romantik bir əhvalat eşitmək istəyirsən. Bu qolbağın sahibəsi kök və üzü qırışmış bir ailə böyüyüdür, həmçinin onun çox danışib, az deməyi məni dəli edir. Bir vaxtlar onun çoxlu pulu var idi. Onun bir oğlu var və istəyir ki, o, tacir olsun. Ona görə də o mənim yanıma gəlib qızıl verməyimi istədi ki, oğlu bir şəhərdən digərinə səyahət edib mübadilə ticarəti ilə məşğul olan karvan sahibi ilə şərikliyə girə bilsin. Lakin bu adam fırldaqçı çıxdı və yazıq oğlanı, səhər tezdən o hələ yatarkən yola düşərək, uzaq şəhərdə pul-suz-parasız və kimsəsiz qoydu. Ola bilər ki, bu gənc yetkinlik yaşlarına girəndə, borcunu qaytaracaq. Lakin etiraf etməliyəm ki, bu qiymətli daşlar borcun məbləğinə dəyər.

– Bəs pul götürməzdən əvvəl bu qadın səndən məsləhət aldımı?

– Qətiyyən. O, oğlunu, demək olar ki, Babilin ən zəngin və mötəbər adamı kimi təsəvvür edirdi. Mən ona etiraz etsəydim, o özündən çıxardı. Yaxşı oldu mənə. Mən bilirdim ki, onun oğlu hələ düşüncəsiz gəncdir, lakin bir halda ki o, girov qoyur, mən rədd edə bilməzdim. Bu isə, – Maton, düyünlənmiş bir parça qamçı çıxarıb, sözüünə davam etdi, – dəvə taciri Nəbatura məxsusdur. Ona böyük mal-qara sürüsü almaq lazım gələndə və buna pulu çatmayanda, o, belə bir düyün bağlayır və mən istədiyi qədər qızılı ona verirəm. O, bacarıqlı tacirdir. Mən onun sağlam düşüncə və fərasətinə inanıb, tərəddüd etmədən borc verirəm. Babildəki bir çox digər tacirlər də mənim tam etimadımı qazanıblar, çünki özlərini vicdanlı adamlar kimi aparırlar. Onların girovu mənim sandıqçamda uzun müddət qalmır. Yaxşı tacirlər – bizim şəhərimizin ləyaqətidir. Mənə sərf edən, onlara kömək etməkdir, onlara sərf edən isə, mənim pullarımdan faydalanmaqdır.

Maton sandıqçadan çəkib çıxartdığı firuzə daşından yonulmuş müqəddəs böcəyi nifrətlə yerə tulladı.

– Bu böcək isə Misirdəndir. Onu mənə vermiş adam, borcunu qaytarmaq haqqında heç düşünmür də. Mən ona bunu xatırladanda, hər zaman söyləyir: “Mən necə hesablaşa bilərəm ki, taleyimdəki bədlik məndən əl çəkmir. Sənin onsuz da çoxlu pulun var”. Mən nə edə bilərəm? Girov, oğlunun işini dəstəkləmək məqsədilə torpaq və sürüsünü girov qoyan hörmətli adama, onun atasına məxsusdur. Əvvəllər uğur ona müşayiət edirdi, sonra isə paxıllıq və təcrübəsizlik onu məhv etdi. Onun bütün niyyətləri puç oldu.

Gənlik, özünə güvənən olur. O, var-dövlətə və vəd etdiyi nemətlərə doğru aparan asan yollar axtarır. Tez varlanma axtarışında gənclər düşünmədən borca girirlər. Həyat, onlara qəti üzünü göstərməyib və onlar bilmirlər ki, çarəsi olmayan borc, içinə düşməyin asan, çıxmağın isə çətin olduğu quyuya bənzəyir. Bu, gün işığından məhrum bir uçurumdur.

Bununla belə, əgər bu xeyirxah məqsədlə edilirsə, mən insanları borc götürmək fikrindən daşdırmıram. Mən özüm də bir vaxtlar borca götürülmüş pullarla tacir olmuşam.

Yenə də, bunun kimi vəziyyətdə sələmçi nə etməlidir? Cavan oğlan ümitsizdir, onda heç nə alınmır. O, hətta ödəniş etməyə cəhd də etmir. Atasının əlindən onun torpaq sahəsini və sürüsünü almağa isə mənim ürəyim gəlmir.

– Sən mənə çox maraqlı hadisələr danışdın, – Rodan söylədi. – Lakin mən öz sualımın cavabını eşitmədim. Əlli qızıl sikkəni yeznəmə verməyə dəyərmisən? Onlar mənə çox qiymətlidir.

– Sənin bacın ləyaqətli qadındır və ona çox hörmət edirəm. Əgər onun əri mənim yanıma gəlib borca əlli qızıl istəsəydi, mən onları nə məqsədlə işlədəcəyini ondan soruşardım.

Əgər o cavab versəydi ki, mənim kimi tacir olub, qiymətli daş-qaş və bahalı ev əşyaları satmağa hazırlaşır, mən ondan soruşardım: “Bəs sən ticarət haqqında nə bilirsən? Sən satılıq malı ən ucuz qiymətə haradan alacağını bilirsənmi? Onu daha da baha necə satacağını bilirsənmi?” Necə, bilirsən, o bu suallara cavab verə biləcəkmi?

– Məncə, yox, – Rodan razılaşdı. – O, sadəcə olaraq, nizələri düzəltməyə mənə kömək edirdi.

– Onda mən ona deyərdim ki, onun məqsədləri yetərinca düşünülməyib. Tacir öz işinə bələd olmalıdır, onun niyyətlərinin isə zəmini yoxdur. Mən ona qızıl verməzdim.

Bax, məsələn, o desəydi ki: “Bəli, mən tacirlərə işlərində kömək etmişəm. Smirnaya gedib, oradan aşağı qiymətə xalça almağın üsulunu da bilirəm. Həmçinin mən Babilin bir çox varlı adamlarını da tanıyıram ki, onlara bu xalçaları mənfəətlə sata bilərəm”. Onda mən etiraf edərdim ki, onun məqsədləri əsaslıdır və hörmətə layiqdir. Əgər o, pulları qaytaracağıının zəmanətini mənə verə bilsəydi, mən də əlli qızıl sikkəni ona məmnuniyyətlə verərdim. Amma əgər o desəydi ki: “Mənim heç bir zəmanətim yoxdur, bir onu deyə bilərəm ki, mən vicdanlı adamam və söz verirəm ki, səninlə ödəşəcəyəm”, belə olan halda, mən deyərdim ki: “Mən hər bir qəpiyə dəyər verirəm. Birdən Smirnaya gedən yolda quldurlar sənin qızılını talasalar və ya geri qayıdan zaman xalçaları əlindən alsalar, mənimlə hesablaşmağa heç bir vəsaitin qalmayacaq və qızılım yoxa çıxacaq”.

Bilirsənmi, Rodan, sələmçilik də – bildiyin məlum ticarətdir, amma pullarla. Borca pul vermək asandır, lakin bunu düşünmədən etsən, onları geri qaytarmaq çətin olacaq. Ağıllı sələmçi boş yerə özünü təhlükə altına atmaz, ona zəmanət lazımdır.

Bəli, dara düşənlərə, həyatın zərbələrinə tab gətirə bilməyənlərə əl tutmaq lazımdır. İşini hələ yenicə qurub cəmiyyətdə şöhrət və hörmət sahibi olmaq istəyənlərə

kömək etmək lazımdır. Köməkliyi də ağılla etmək lazımdır ki, yardım etmək istəyib, başqasının yükünü çiyinlərinə götürən uzunqulağın nümunəsinə bənzəməyəsən.

Mən yenə də sənin gözlərində sual oxuyuram, Rodan, indi isə mənim cavabımı dinlə: Bu qızılı özündə saxla. Öz zəhmətinlə qazandığın, sənə məxsusdur və sən onu heç kimlə bölüşmək məcburiyyətində deyilsən, əgər özün bunu istəməsən. Əgər bu pulları sənə daha çox qızıl gətirəcəyi ümidi ilə borc vermək istəsən, bunu düşünərək et. Nizələri artıq neçə ildir ki, düzəldirsən?

– Üç il tamamdır.

– Hökmdar mükafatını saymasaq, bu müddət ərzində nə qədər pul yığa bildin?

– Üç qızıl sikkə.

– Sən özünə çox şey qıymayıb hər ilə bircə qızıl yığa bildin?

– Elədir ki, var.

– Deməli, əlli il işləmiş olsaydın, əlli qızıl yığacaqdın?

– Axı bu bir ömür edir.

– Yoxsa sən hesab edirsən ki, bacın sənə əlliillik ağır zəhmətinin nəticəsi olan bütün əmanətləri yalnızca yoldaşının özünü tacir kimi sınaması üçün təhlükəyə atardı?

– Xeyr. Əgər ona hər şeyi sənə izah etdiyini kimi başa salsaq, yox.

– Onda onun yanına gedib de ki: «Mən üç il səhərdən axşama qədər çalışdım. Mən çox şeydən özümü məhrum edib, hər ilə yalnız bir sikkə yığa bilmişəm. Sən mənim əziz bacımsan və mən istəyirəm ki, yoldaşın seçəcəyi işdə inkişaf etsin. Əgər o mənim dostum Matona onun məntiqli və məqsədəuyğun hesab edəcəyi planı təqdim etsə, mən də məmnuniyyətlə il ərzində yığdığım qənaətlərimi ona borc verə bilərəm. Qoy o da uğur qazana biləcəyini isbat etsin». Mənim dediyim kimi et. Əgər onda lazımı keyfiyyətlər varsa, onlar özünü göstərəcək. Yox, əgər yoxdursa, onun arxasında ödəyə biləcəyi məbləğ qalacaq.

Mən ona görə sələmçi oldum ki, öz ticarətimdə istifadə edə biləcəyimdən artıq qızılı var. İstəyirəm ki, qızılım başqaları üçün işləyib, eyni zamanda mənə də pul gətirsin. Mən onu boş-boşuna itirmək istəmirəm, çünki onu yığmaq üçün xeyli zəhmət çəkmişəm. Odur ki, işin etibarlı olmasına və qızılımın mənə geri qayıdacağına əmin olmadıqca, borc vermirəm.

Rodan, mən sənə mücrümün bəzi sirlərini açdım. Bunların sayəsində sən gördün ki, insan zəif məxluqdur və ödəməyə etibarlı vəsaiti olmadan, bəzən borca pul götürməyə çalışır. Sən həmçinin anladın ki, tez və böyük qazanc ümidləri çox vaxt reallaşmır, çünki insanların bunun üçün kifayət qədər bacarıqları və təcrübələri yoxdur.

İndi sən qızılın var və onun sənə daha çox pul qazandırır, mənfəətlə işləməyi gərəkdir. Sən də mənim kimi pulunu dövriyyəyə buraxa bilərsən. Əgər sən qənaətlərinə ehtiyatla yanaşsan, onlar sənə bir neçə il sonrasına da kifayət edəcək xeyli gəlir gətirəcək. Əgər onları əldən bu-

raxsan, bu sənin üçün ömrünün sonuna qədər acı təəssüf mənbəyi olacaq. Sənin bu qızıl barəsində planların nədir?

– Onu itkidən qorumaq.

– Ağıllı sözlərdir, – Maton təsdiqləyici tonla tələffüz etdi. – Sənin birinci arzun – qızılı qoruyub saxlamaq. Sən elə hesab edirsən ki, yeznəndə o qızıllar daha güvəndə qalacaq?

– Qorxuram ki, yox. Çətin ki, o, bu əmanəti qoruyub saxlaya.

– Onda aldadıcı qohumluq hisslərinə qapılma. Əgər sən öz ailə üzvlərinə və ya dostlarına kömək etmək istəyirsənsə, başqa yollar axtar ki, bütün qənaətlərini təhlükə altına atmayasan. Unutma ki, qızıl, onu qoruya bilməyənlərin əlindən anlaşılmaz yollarla çıxıb gedir. Pullarını başqalarının itirməyini izləməkdənsə, onları elə özünün xərcləməyin daha yaxşı olardı. Qızılını təhlükədən qorumaqdan başqa hansı digər arzuların var?

– Onun mənə daha artıq qızıl gətirməyi.

– Sən yenə də ağıllı danışırısan. Qızıl yüksəlib artmalıdır. Əgər onu ağılla bir işə sərməyə qoysan, sən hələ yaşlanmamış o, iki dəfə arta bilər. Əgər sən onu indi itirsən, onun sənə gələcəkdə qazandıra biləcəyi bütün pulları da eyni zamanda itirəcəksən.

Sənin qızılın sayəsində varlanmaq istəyən, lakin onu idarə etməyi bacarmayan, təcrübəsiz insanların mümkünsüz fikirlərinə şirniklənmə. Onların vədləri, səni asanlıqla bütün qənaətlərinin itkisinə gətirib çıxara bilər. Yaxşısı bu-

dur ki, artıq müvəffəqiyyət qazanmış insanlarla iş görəsən. Öz ağıl və təcrübələri sayəsində, onlar sənənin pullarını həm qoruya, həm də onlardan sənə səmərəli gəlir də qazandıra bilərlər. Bu üsulla sən, tanrıların gözlənilməz sərvətlə mükafatlandırdığı bir çox insanların buraxdığı səhvlərdən qaça bilərsən.

Bu hökmdar mükafatı, sənə hələ çox dərs verəcək. Onu ehtiyatla işlət, belə ki, sənəni hələ çox şey tamahlandıracaq. Böyük gəlirlər əldə etmək üçün sənə çoxlu imkanlar təklif edib, çoxlu məsləhətlər verəcəklər. Öz sandıqçamdən çıxarıb sənə danışdığım əhvalatlar, sənəni düşünülməmiş hərəkətlərdən çəkindirəcək və yad əllərə verdiyin hər qəpik yenə sənə qayıdacaq. Əgər gələcəkdə yenidən mənim məsləhətimə ehtiyac duysan, onu sənə məmnuniyyətlə verərəm.

Getməmişdən qabaq, sandıqçanın qapağının aşağı hissəsində, mənim cızaraq yazdığım yazını oxu. O eyni qədər həm pulu borc verənə, həm də borc götürənə aiddir:

////////////////////////////////////

**BÖYÜK PEŞMANLIQLARDANSA,
BİR AZ EHTİYAT YAXŞIDIR**

////////////////////////////////////

Babilin qala divarları

Qoca, güclü döyüşçü Banzar, Babilin qədim divarlarına doğru aparın keçidi qoruyurdu. Orada, qala divarının lap başlanğıcında şəhərin cəsür müdafiəçiləri döyüşürdülər. Yüz minlərlə əhalisi olan bu böyük şəhərin mövcudiyəti onlardan asılı idi.

Divarların arxasında hücumçu ordunun səsi, minlərlə insanın bağırtısı, minlərlə atın ayaq tappılması, bürünc darvazalara zərbə endirən ağır toxmaqların boğuş gurultusu eşidilirdi.

Şəhər küçələrində darvazaların önünə, qapıların toxmaqlara dözməyib yıxılacağı təqdirdə içəri axışacaq düşməni gözləyən nizəçilər toplaşmışdı. Onların sayı çox deyildi. Babilin əsas hərbi qüvvələri hökmdarla birlikdə şərqə Elama qarşı böyük yürüşə getmişdi. Onların yoxluğunda şəhərə hücumun ola biləcəyini heç kim gözləməirdi. Odur ki, müdafiə qüvvəsi çox deyildi. Qəfildən şimaldan assuriyalıların nəhəng orduları hücum çəkdi. İndi isə Babilin qala divarları əsas zərbəyə tab gətirməli olacaqdı.

Banzarın ətrafında hürkmüş və qorxudan üzləri ağarmış xeyli əhali toplanmışdı. Onları cəbhə bölgələrindən gələn xəbərlər maraqlandırırdı. Onlar gizlətməyə çalışdıqları qorxu ilə lərzəyə gəlib, döyüş meydanından aparılan ölü və yaralı axınını müşahidə edirdilər.

Hücumun istiqaməti məhz bu yerdə idi. Şəhər divarlarının ətrafındakı üçgünlük mühasirədən sonra düşmən, gözlənilmədən alaqaşıya qarşı yönəltdiyi əsas qüvvələrini buraxdı.

Qala divarlarının üzərindəki müdafiəçilər, qarşı tərəfin hündürə qalxan platformalarına və söykəmə nərdi-vanlarına oxlar yağdırır, onların üzərinə qaynar yağ tökür, düşmən əsgərlərindən divara dırmaşa bilənlərə isə nizələrlə müdaxilə edirdilər. Qala divarlarının müdafiəçilərinə qarşı da öz növbəsində, minlərlə düşmən atıcıları oxlar yağdırırdı.

Banzarın mövqeyindən baş verənlər aydın görsənirdi. O, cəbhə bölgəsinə hamıdan yaxın idi və hücumçuların hərəkəti haqqında olan bütün xəbərləri birinci öyrənirdi.

Qoca bir tacir titrəyən əllərlə adamların arasından soxularaq ona yaxınlaşdı.

– Söylə mənə! Söylə! – o yalvarırdı. – Onlar şəhərə soxula bilməyəcəklər deyilmi? Mənim oğullarım hökmdarla gediblər. Yoldaşım la mənə qoruyacaq kimsə yoxdur. Onlar mənim bütün sərvətimi, bütün ehtiyatlarımı talan edəcəklər. Heç nə qalmayacaq. Biz özümüzü müdafiə etmək üçün də, qul olmaq üçün də çox yaşlanmışıq. Biz ölərik. Söylə mənə, onlar şəhərə girə bilməyəcəklər ki?

– Sakitləş, dostum, – əsgər cavab verdi. – Babilin divarları etibarlıdır. Bazara qayıt və yoldaşını arxayın sal ki,

qala divarları həm sizi, həm də sizin mülkünüzü, hökmdarın xəzinəsini qoruduqları kimi qoruyacaqlar. Divara yaxın get ki, oxlar sənə ilişməsin.

Tacirin yerini o dəqiqə qucağında körpəsi olan bir qadın tutdu.

– Əsgər, de görək, qala divarlarında nə yenilik var? Məndən heç nə gizlətmə ki, mən də öz yazıq ərimi sakitləşdirə bilim. O, ağır yaralandığı üçün hərarət içində yansa da, daima ona nizə və qalxan verilməsini tələb edir. O, körpəmlə məni qorumaq istəyir. O deyir ki, şəhərə daxil ola bilsə, düşmənin qəzəbi dəhşətli olacaq.

– Ürəyinə təskinlik ver. Babilin divarları həm səni, həm sənənin körpəni və olacaq bütün uşaqlarını qoruyacaq. Onlar hündür və möhkəmdir. Məgər sən hücumçuların başına qaynar yağ tökən cəsur müdafiəçilərimizin qışqırığını eşitmirsən?

– Eşidirəm. Amma mən həm də qala qapılarını yıxmağa çalışan ağır toxmaqların səsini də eşidirəm.

– Yoldaşının yanına qayıt. Ona söylə ki, ala qapılar möhkəmdir və hər bir zərbəyə dözümlüdür. Ona de ki, qala divarlarına çıxmağa çalışan istənilən adamı uçan nizələr gözləyir. Ehtiyatla get və evlərin arxasına sığın.

Ağır silahlı qüvvələrə yol vermək üçün Bazar kənara çəkildi. Onlar bürünc qalxanlarını cingildəderək, yanlarından keçərkən, kiçik bir qızcığaz onun kəmərinə yapışdı:

– Ay əsgər, söylə, biz özümüzü qoruya biləcəyikmi? Mən qorxunc səslər eşidirəm. Mən görürəm ki, adamlar

qan içindədir. Mən çox qorxuram. Bizim ailəmizin, anamın, kiçik qardaşımın aqibəti nə olacaq?

Yaşlı əsgər gözlərini qıyıb buxağını qabartdı.

– Qorxma, balaca, – o qızı sakitləşdirdi. – Babilin divarları səni də, ananı da, kiçik qardaşını da qoruyar. Əlahəzrət şahzadə Semiramida onları yüz ildən qabaq, bunun üçün tikdirmişdi. İndiyə qədər onlara heç kim güc gələ bilməyib. Qayıdıb anana və qardaşına de ki, Babilin divarları möhkəmdir və qorxulacaq heç nə yoxdur.

Yaşlı Banzar hər gün növbəyə çıxıb, yeni köməkçi qüvvələrin qala divarlarına qalxıb, orada necə döyüşməsini, sonra isə onların yaralı və ya ölü geri çıxardılmasını müşahidə edirdi. Qorxmuş şəhər sakinlərindən böyük bir kütlə sabit şəkildə onun ətrafında dayanırdı və hamısı eyni sualı verirdi: divarlar tab gətirəcəkmi? O, hər birinə dəyişməz veteran qüruru ilə cavab verirdi: «Babilin divarları sizi qoruyacaq».

Üç həftə və beş gün idi ki, şəhərə hücum həmlələri səngimək bilməyən qüvvə ilə davam edirdi. Qanla dolu keçidlə yeni-yeni qüvvələrin tükənməyən axınının yuxarıya qalxdığını və bu cür ardı-arası kəsilmədən oradan yaralı və ya ölü cəsədlərin çıxarıldığını izləyərkən, Banzarın dodaqları daha sərt və acıqla büzülürdü. Şəhər divarlarının altında öldürülən düşmənlərin qalaq-qalaq cəsədləri hər keçən gün daha da artırdı. Dostları hər gecə onları sürüyərək aparıb basdırırdılar.

Dördüncü həftənin beşinci gecəsi səs-küy qəfil kəsildi. Qalxan günəşin birinci şüaları vadini və geri çəkilən ordunun qaldırdığı böyük toz-torpaq kütləsini işıqlandırdı.

Divar müdafiəçilərinin bərk qışqırığı ətrafa yayıldı. Onun ifadə etdiyi mənada yanılmaq çətin olardı. Qala divarlarının altında gözləyən silahlı qüvvələr də bu çığırtını təkrarladılar. O, şəhərin küçələrinə əks-səda verdi.

İnsanlar evlərindən çölə çıxdılar. Küçələr millətlə doldu. Ötən həftələrin bütün qorxuları susmaq bilməyən sevinc sədaları ilə əvəz olundu. Vaal ehramının qülləsindən səmaya qələbə atəşi açıldı. Hər bir yana xoş xəbəri elan edən, mavi tüstü sütunları göyə qalxdı. Babilin divarları onun sərvətinə göz dikmiş və onun sakinlərini əsarət altına almaq istəyən qüdrətli düşməni yenidən dəf etdi.

Babil əsrdən əsrə çiçəklənirdi, çünki tamamilə mühafizə olunmuşdu. Başqa cür ola da bilməzdi.

Babilin qala divarları, qorunmağa olan insani ehtiyacın təcəssümü idi. Bu istək, bütün insanlara məxsusdur. O, keçmiş günlərdə olduğu kimi bu gün də güclüdür, lakin indi bizim həmin məqsədə qulluq edən daha yaxşı və daha möhkəm imkanlarımız var.

Bu gün həmin imkanlar deyəndə, sığorta kampaniyaları, əmanət hesabları, məqsədli investisiyalar nəzərdə tutulur. Onlar, bizə hər an istənilən qapıdan girə biləcək gözlənilməz bəlalardan qorunmağa kömək edir.

////////////////////////////////////
**BİZ MÜNASİB MÜDAFİƏ OLMADAN
KEÇİNƏ BİLMƏRİK**
////////////////////////////////////

Babilli dəvə taciri

Aclıq hissi nə qədər güclü olarsa, baş da bir o qədər məntiqli işləyir, yemək qoxuları isə daha aydın olur.

Azurun oğlu Tarkad belə düşünürdü. Özgəsinin bağından dərdiyi iki dənə ənciri nəzərə almasaq, artıq iki gün idi ki, onun dilinə zərrə qədər bir şey dəymirdi. O, ikisindən artıq dərə bilmədi, belə ki, acıqlı ev yiyəsi qaçaraq çıxıb, küçə ilə onun dalınca yüyürdü. Bazar meydanından keçənə qədər qadının qulaqbatıran qışqırığı hələ də onun qulaqlarını cingildədirdi. Məhz bu səs onun titrəyən barmaqlarını saxlayırdı ki, satıcı qızların səbətlərindən onu tamahlandıran tərəvətli meyvələri qamarlayıb götürməsin.

Babilin bazar meydanına nə qədər çox ərzaq gətirildiyini və onların necə də gözəl ətir saçdığını o, əvvəllər heç düşünməmişdi. Meydanı keçdikdən sonra, o bir karvansarayaya yaxınlaşıb onun girişində var-gəl etməyə başladı. O, tanışlardan birinə rast gəlməyə ümid edirdi ki, onlardan heç olmasa, bircə mis qəpik borc alsın. Yalnız bu, qaraqabaq qapıçının üzündə gülüş doğura bilər və yeməxanada

onu doyunca yeməklə təmin edər. Pulsuz, o, burada istənilməyən qonaq idi və bunu yaxşı bilirdi.

O, fikrə getmişdi ki, gözlənilmədən o an heç görmək istəmədiyi hündürboylu, arıq dəvə taciri Dabasirlə üz-üzə gəldi. O, çoxdan idi ki, Dabasirə vədəsi keçmiş borcunu ödəyəcəyinə dair söz vermişdi.

– Gör a, bu ki Tarkaddir, – o sevincək qışqırdı. – Mən də gedə-gedə elə səni düşünürdüm ki, görəsən, iki ay əvvəl sənə borc verdiyim gümüş qəpiyi mənə haçan qaytaracaqsan. Yaxşı ki, biz görüşdük. Mənə elə pul lazım idi. İndi nə deyəcəksən?

Tarkad o ki var, qızardı. Onun ac qarnına söhbətçil Dabasirlə mübahisə etmə gücü yox idi.

– Bağışla, nə olar, – o kəkələyərək mızıldandı, – lakin mənim bu gün hesablaşmağa nə mis, nə də gümüş pulum var.

– Elədirsə, onda haradansa tap, – Dabasir əl çəkmirdi. Sənə dar günündə əl tutmuş, atanın köhnə dostunun borcunu qaytarmaq üçün iki mis, bir gümüş sikkə tapmaq, axı sənin üçün elə də çətin olmamalıdır.

– Bacarmıram. Uğursuzluq məni qarabaqara izləyir.

– Uğursuzluq! Sən Tanrını öz səhvlərindən dolayı günahlandırma. Bədbəxtlik, borcu necə qaytarmaq haqqında düşüncələri deyil, borca necə pul götürməyi düşüncələri daha çox izləyir. Gedək mənimlə, mən yemək yeyənə qədər, sən də yanımda oturarsan. Mən acam və bir əhvalat danışmaq istəyirəm.

Dabasirin kobud açıqşözlülüüyü Tarkada toxunsa da, bu, heç olmasa, yeməxnananın kandarından içəri keçmək təklifi idi.

Dabasir onu uzaq küncə yönləndirdi və onlar kiçik xalçaların üzərində oturdular. Məkanın sahibi Kauskor təbəssümlə onlara yaxınlaşdıqda, Dabasir ona öz həmişəki tərzilə müraciət etdi:

– Hə, piyli səhra kərtənkələsi, mənə yaxşıca qızardılmış, dadlı qoyun budu gətir, həm də yanında çoxluca çörək və tərəvəz də olsun, çünki mən yaman acmışam. Hə, dostumu da unutma. Ona bir sürahi su gətir, soyuq olsun. Bu gün yaman istidir.

Tarkadın ürəyi bərk döyündü. Yəni, Dabasir qoyun budunu mədəsinə ötürərkən, o su içərək, oturub baxmalı olacaq? Lakin o, heç nə söyləmədi. Sadəcə olaraq, onun ağına heç nə gəlmirdi.

Dabasir isə, sanki susmaq nədir bilmirdi. O, xüsusi təbəssümlə ona tanış olan müştərilərə əl sallayaraq salamlaşdı və davam etdi:

– Urfadan qayıdan səyahətçilərdən bir varlı adam haqqında eşitmişəm. O, daşdan özü üçün elə nazik lövhəcik kəsdirməyi əmr edib ki, ondan baxıb digər tərəfi görmək olsun. O öz evini yağışdan qorumaq üçün onu pəncərəyə taxdırıb. Lövhəcik sarı rəngdədir və ondan baxan səyahətçilər əmin edirlər ki, bu rəngdə əks olunan bütün dünya çox qeyri-adi görsənir. Tarkad, buna nə deyirsən? Ola bilərmə ki, bütün dünya başqa rəngə bürünsün?

– Hər şey ola bilər, – deyər ötəri cavab verdi, onu Dabasirin qabağına qoyulmuş yağlı qoyun budu daha çox maraqlandırır.

– Mən isə buna çox əminəm, çünki özüm dünyanı başqa rəngdə görürdüm. Sənə danışacağım əhvalat da, məhz elə bu haqdadır ki, dünyanı yenidən adi rəngi ilə görməyi necə bacardım.

– Dabasir əhvalat danışmağa hazırlaşır, – qonşuluqda əyləşənlər pıçıldaşaraq, öz xalçalarını yaxına sürüşdürməyə başladılar. Digər müştərilər də çeynəməyi dayandırıb, yarımdairəvi şəkildə topladılar. Hamının əlində yarıye-yilmiş sümüklər vardı. Bir tək Tarkad yeməksiz oturmuşdu. Dabasir onunla nə qoyununu, nə də boşqabdan yerə düşən bir parça çörəyini paylaşmaq niyyətində idi.

– Sizə danışmaq istədiyim hadisə, – ağındakı tikəni çeynədikdən sonra Dabasir sözə başladı, – mənim gənclik illərimə aiddir. Bu əhvalat, mənim necə dəvə taciri olmağım haqqındadır. Sizlərdən kimsə bilir ki, mən Suriyada qul olmuşam?

Otaqda təəccübdən doğan nida səsləri ucaldı, bu da Dabasirə xoş təsir bağışladı.

– Mən hələ çox gənc ikən, – Dabasir yenə qoyun bu-
dundan iri tikə dişləyib davam etdi, – mən atamın yanında yəhər düzəldilməsini öyrənirdim. Mən onunla birlikdə emalatxanada çalışırdım və yoldaşım ilə özümü öz zəhmətimlə saxlayırdım. Cavan və təcrübəsiz olduğundan mən o qədər də çox qazanmırdım, lakin bu, sadə həyat tərzi sürməyə kifayət edirdi. Mən çox şeyə sahib olmaq

istəyirdim, lakin buna imkanım yox idi. Sonra mən gördüm ki, ödəməyə pulum olmayan zamanlarda, dükançılar mənə məmnuniyyətlə nisyə verirlər.

Gəncliyimdən və təcrübəsizliyimdən mən anlamırdım ki, qazancından artıq xərcləyən adam, elə bir külək əsdirir ki, sonra ondan mümkün ola biləcək hər növ bəla və müsibətlər tufanı yaranır. Mən öz istəklərimə boyun əyməyə başlayıb, vəsaitimi nəzərə almadan bahalı geyimlər geyinib, yoldaşıma zinət əşyaları alırdım.

Mən borclarımı bacardığım kimi ödəyirdim və bir müddət hər şey yaxşı getdi. Lakin sonra gördüm ki, həm yaşamağa, həm də eyni zamanda borclarımı ödəməyə qazancım kifayət etmir. Borclandığım adamlar məni izləyib, bahalı alış-verişimin əvəzini ödəməyi tələb etməyə başladılar. Həyatım tamamilə dözülməz oldu. Mən dostlarımdan pul götürməyə başladım, lakin onların borcunu artıq verə bilmirdim. İşlər getdikcə pisləşirdi. Yoldaşım atasının evinə qayıtdı. Mən isə cavan adamın yaşayışı üçün daha çox imkanların olduğu başqa şəhərin axtarışında Babili tərk etməyi qərara aldım.

İki il ərzində mən heç də asan olmayan karvan bələdçisi həyatını yaşadım. Orada mən silahsız karvanların axtarışında bütün səhranı dolaşan quldur dəstəsinə qoşuldum. Bu cür hərəkətlər atamın oğluna yaraşmasa da, mən dünyanı rəngarəng daşlardan baxırmış kimi görürdüm və nə dərəcədə alçaldığımın fərqində deyildim.

Karvana bizim birinci basqınımız uğurlu oldu. Biz, qızıl, xəz və digər qiymətli əşyalardan ibarət çoxlu qənimət

əldə etdik. Bu qənimətləri Qinirə aparıb, hamısını kefə xərclədik.

İkinci cəhdimiz elə də uğurlu alınmadı. Karvana basqın edə-ətməz yerli tayfa bizə hücum çəkdi. Tacirlər öz mühafizələri üçün onların başçısına pul ödəyirdi. Bizim iki başçımızdan biri öldürüldü, qalanlarını isə Dəməşqə apardılar. Orada əynimizdəki bütün paltarları çıxartdırıb, bizi qul kimi satdılar.

Məni iki gümüş sikkəyə Suriya səhra qəbiləsinin başçısı aldı. Saçlarım qısa kəsilmiş, əynimdə isə yalnız beldən aşağı sarğı vardı və mən zahirən digər pullardan heç nə ilə fərqlənmirdim. Qayğısız gənc olduğumdan, mənə elə gəlirdi ki, bütün bunlar əyləncəli sərgüzəştlərdir. Amma bir gün sahibim məni öz dörd arvadının qarşısına çıxarıb dedi ki, onlar məni hərəmağası vəzifəsinə götürə bilərlər.

Yalnız o an mən öz vəziyyətimin necə çıxılmaz olduğunu anladım. Bu səhra qəbiləsi vəhşi və davakar idi. Silahsız və qaçmağa azacıq imkanı olmadan mən tamamilə onların ixtiyarında idim.

Mən bərk ürküb dayanmışdım, bu dörd qadın isə sanki məni görməzdən gəlirdi. Mən heç bilmirdim də, onlar tərəfindən hər hansı bir mərhəmətə ümid edə bilərəmmi? Birinci xanımı Sira, yaşca digərlərindən böyük idi. O mənə baxarkən, üzü heç nə ifadə etmirdi. Mənə elə gəldi ki, ondan mərhəmət gözləməyin heç bir mənası yoxdur. O biri arvadı təkəbbürlü gözəl idi. O mənə elə etinasızlıqla baxırdı ki, sanki mən palçıq içindəki qurdam. İki ən cavanı isə dayanmadan istehza ilə gülürdülər.

Orada durub öz hökmümü gözləyincə, sanki bütün bir ömür keçdi. Elə təəssürat yaranırdı ki, qadınlardan hər biri qərar haqqını digərinə verməyə meyilli idi. Nəhayət, Sira soyuq səs tonu ilə söylədi:

– Hərəmağalarımız kifayət qədərdir, dəvə çarvadarları isə azdır, olanlar da heç bir işə yaramır. Mən elə bugün öz xəstə anamı ziyarət etməliyəm, amma dəvəmi etibar edə biləcəyim bircə qulum da yoxdur. Bu quldan soruş, gör, o, dəvələrlə davranmağı bacarırmı?

– Dəvələr haqqında nə bilirsən? – sahibim məndən soruşdu. Mən onları diz üstə oturmağa məcbur edə bilərəm, onlara yük yükləyə bilərəm, onları yormadan böyük məsafələrə apara bilərəm. Ehtiyac oduqda, xəstəliklərini də sağalda bilərəm.

– Bu qul dildən pərgardır, – sahibi buyurdu. – Əgər istəyirsənsə, Sira, onu özünə çarvadar götür.

Beləliklə, mən, Siranın sərəncamına keçdim və elə həmin gün onun dəvəsini uzun bir səyahətə, xəstə anasının yanına apardım. Fürsətdən istifadə edib, müqəddəratıma müdaxilə etdiyinə görə, mən ona öz minnətdarlığımı bildirdim. Söylədim ki, mən doğuşdan qul deyiləm, azad adamın, Babilədə çox hörmətli sənətkarın oğluyam. Mən ona həm də öz hekayəmi danışdım, lakin onun cavabı məndə çaşqınlıq yaratdı:

Əgər zəifliklərin səni bu vəziyyətə gətirib çıxardıbsa, sən özünə necə azad adamın oğlu deyə bilirsən? Əgər insanın içində kölə ruhu yaşayırsa, o doğulmağından asılı olmayaraq, elə kölə də olacaq. Eynilə, su kimi, o da axıb

çuxurunu tapır. Əgər sən azad ruhlu insan olmuş olsaydın, bəxtinin dönüklüyünə baxmayaraq, hörmət və ehtiramı öz şəhərində də qazanardın.

Bir ildən çox mən qul olub, qullarla yaşadım, lakin onlardan biri olmadım. Bir gün Sira məndən soruşdu:

– Başqa qullar öz asudə vaxtlarında bir-biri ilə ünsiyyətə ikən, nə üçün sən öz çadırında oturursan?

– Mən elə hey sənin mənə söylədiklərin haqqında düşünürəm, – deyə cavab verdim. – Mənim içimdə kölə ruhu yoxdur. Mən onların əhatəsində ola bilmədiyim üçün, tək otururam.

– Mən də tək oturmalı oluram. – o söylədi. – Mənim cehizim çox olduğu üçün sahibin mənimlə evləndi. Lakin o məni sevmirdi. Axı hər bir qadın sevilmək istəyir. Ona görə də mən övladsız qaldım, mənim nə oğlum, nə qızım var. Odur ki, həmişə tək qalmağa məhkumam. Əgər mən kişi olsaydım, köləlikdənsə, ölümü seçərdim. Lakin qəbiləmizin adətləri qadınları köləyə çevirir.

– Bəs bu dəfə sən mənim haqqımda nə düşünürsən? – mən soruşdum. – Daxilimdə necə adamın ruhu var – azad, yoxsa kölə?

– Sən Babildəki borclarını ödəmək istəyirsənmi? – o da öz növbəsində soruşdu.

– Bəli, mənim elə bir istəyim var, amma elə bir ehtimal görmürəm.

– Bu qədər ilin keçməsinə rəğmən, əgər sən təşəbbüs belə etməmişənsə, bu o deməkdir ki, daxilində hələ də kölə

ruhu yaşayır. Kişi özünə hörmət qoymalıdır, məgər borcunu qaytarmayan adama hörmət etmək olar?

– Axı mən nə edə bilərəm? Mən Suriyadayam və mən qulam.

– Onda elə Suriyada da qul olaraq qal, aciz.

– Mən aciz deyiləm, – hiddətlə etiraz etdim.

– Onda bunu sübut et.

– Necə?

– Məgər sənin hökmdarın hər fürsətdə, hər üsulla düşmənlərlə mübarizə etmir? Sənin düşmənin – sənin borclarındır. Onlar səni Babildən qovdular. Onlar sənə görə çox güclüdür. Əgər sən kişi kimi onlarla savaşıydın, onlara qalib gəlir, həmyerlilərin arasında hörmətli adam ola bilərdin.

Sonradan mən bu haqsız ittihamlar barəsində çox düşündüm və daxilimdə kölə ruhu olmadığını sübut edərək, xəyalən öz müdafiəmə xeyli söz söylədim. Fəqət bunları Siranın üzünə deməyə imkanım olmurdu. Üstündən üç gün keçmiş, onun qulluqçusu məni sahibəsinin hüzuruna çağırdı.

– Mənim anam yenə xəstələnib, – o dedi. – Ərimin sürüsündən iki ən yaxşı dəvəni yəhərlə. Uzaq yol üçün su tuluqlarını və azuqə dolu yəhər çantalarını bağla. Qulluqçu sənə ərzağı verəcək.

Qulluqçunun bu qədər çox azuqə hazırlamasına təəcüblənərək, dəvələri yəhərlədim, çünki sahibəmin anası

o qədər də uzaqda yaşamırdı. Qulluqçu qadın arxadakı dəvənin üstündə gedirdi, mən isə sahibəmin dəvəsinin üyənindən tutub aparırdım. Biz mənzil başına çatanda, artıq qaş qaralmışdı. Sıra qulluqçunu göndərüb məndən soruşdu:

– Dabasir, sənin daxilində azad adamın, yoxsa kölənin ruhu yaşayır?

– Azad adamın, deyə cavab verdim.

– Sənin bunu sübut etmə imkanın var. Sahibin çoxlu şərab içib, onun qulları isə tənbəldirlər. Bu dəvələri də götür, qaç. O çantada, xarici görünüşünü dəyişə bilməyin üçün sahibinin geyimlərindən də var. Mən deyəcəyəm ki, xəstə anamı ziyarət edərkən, sən dəvələri oğurlayıb qaçmısan.

– Sənin daxilində şahzadə ruhu var, – mən ona söylədim.
– Mən arzulayıram ki, sən xoşbəxt olasan.

– Uzaq ölkədə tanımadığı yad adamların arasında evindən qaçmış qadını hansı xoşbəxtlik gözləyə bilər? – o cavab verdi. – Öz yolunla get, qoy səhra tanrıları səni qorusunlar, çünki yol uzundur, səhrada isə nə su, nə də yemək var.

Məni razı salmaq uzun çəkmədi. Mən ona ürəkdən təşəkkür edib, gecənin qaranlığında gözdən itdim. Bu ölkə mənə tanış deyildi, Babilin hansı istiqamətdə yerləşməsi haqqında qeyri-müəyyən təsəvvürüm vardı. Buna baxmayaraq, səhranın qumsallı təpələrindən cəsərlə keçirdim. Bir dəvəni minib, digərini isə xalta qayışından tutub aparırdım. Mən sahibinin malını oğurlayıb qaçmağa ça-

lışan kölni gözləyən aqibəti düşünərək, yalnız bu fikirlə hərəkət edib bütün gecəni və növbəti günü yol getmişəm.

Axşama yaxın mən, yaşayışı olmayan hansısa dağlıq əraziyə çatdım. İti daşlar dəvələrin ayaqlarını yaralamışdı və onlar irəliləməkdə çətinlik çəkirdilər. Mən nə bir insana, nə də bir heyvana rast gəldim. Yaşayış üçün yararsız olan belə yerdə, buna təəccüblənmək də çətin deyildi.

Az adam olardı ki, belə bir səyahətdə sağ qala. Günügündən irəliləmək çətinləşirdi. Ərzaq da, su da bitmişdi. Günəş amansızca yandırırdı. Doqquzuncu günün sonunda mən dəvədən sürüşüb düşdüm və anladım ki, yenidən onun üstünə qalxmağa gücüm olmayacaq. Mən, bu kimsəsiz səhrada gəberib gedəcəyəm.

Mən yerə sərilib yatdım. Məni oyadan, doğan günəşin ilk şüaları oldu.

Mən bir qədər qalxıb, ətrafa boylandım. Səhər havasında soyuqluq hiss olunurdu. Dəvələr yaxınlıqda hərəkətsiz uzanmışdı. Ətrafa qumlar yayılmış, daşlar onların arasından da tək-tük tikanlı bitkilər görünürdü. Heç bir su izi, nə insan, nə də dəvə üçün yeyəcək bir şey yox idi.

Olmaya, mən əcəlimi belə kimsəsiz yerdə qarşılayacağam? Aqlım heç olmayan kimi aydın çalışsa da, bədənim mənim üçün nə isə ifadə etməkdən çıxmışdı. Çatlayıb qanayan dodaqlar, qurumuş və şişmiş dil, boş mədə – bütün bunlar artıq heç bir mənə kəsb etmirdi.

Mən uzaqlara baxıb yenidən özümə sual verdim: daxilimdə hansı ruh yaşayır – kölə yoxsa, azad adam? Və birdən aydın anladım ki, əgər içimdə kölə yaşayırsa, onda

mən təslim olub, bu səhrada uzanıb ölməliyəm. Qaçmaq qula layiq ölüm.

Yox əgər içimdə azad adam yaşayırsa, mən Babilə yol tapmalıyam. Mənə etibar edən insanlarla ödəşib, mənə sevən arvadımı görüb, valideynlərimi sakitləşdirməliyəm.

«Sənin düşmənlərin – sənin borclarındır. Onlar səni Babilə qovdular». Sıra belə demişdi. Bu da həqiqət idi. Nə üçün mən kişi kimi mübarizə aparmadım? Niyə yoldaşma icazə verdim ki, ata evinə qayıtsın?

Qəflətən bu dəmdə, çox qərribə bir şey baş verdi. Bütün dünya başqa rəng aldı, sanki mən bu vaxta qədər ona rəngli daşdan baxırdım və indi onu mənim gözlərimin önündən çəkdiilər. Mən həyatın bütün dəyərlərini gördüm.

Səhrada ölmək? Yox, a! Mən nə etməli olduğumu anladım. İlk iş – Babilə qayıdıb, borclu olduğum hər kəslə görüşməliyəm. Mən onlara deməliyəm ki, uzunillik sərgərdan həyat və bədbəxtliklərdən sonra, borclarımı qaytarmaq üçün qayıtmışam. Sonra isə arvadım üçün ev tikib, valideynlərimin fəxr edə biləcəyi hörmətli şəhər sakini olmalıyam.

Borclarım düşmənlərim idi, borclandığım insanlar isə dostlarım, çünki onlar mənə inanırdılar.

Mən asta-asta ayağa qalxdım. Nə aclığa, nə də susuzluğa fikir verdim. Onlar mənə Babilə çatmağa mane ola bilməzdi. Mənim daxilimdə azad insanın ruhu yaşayırdı və o, düşmənləri ilə savaşıb, öz dostlarını geri qaytarmaq üçün qayıdırdı.

Mənim xırıltılı səsimdə yeni sədalar eşidəndə, dəvələrimin dumanlanmış gözləri yeni parıltı ilə işıqlandı. Onlar bir neçə cəhd etdikdən sonra, böyük çətinliklə ayağa qalxıb şimala doğru, daxili səsimin də mənə işarə etdiyi kimi, Babilin yerləşdiyini düşündüyüm yerə hərəkət etdilər.

Biz su tapdıq. Biz, otun və meyvə ağaclarının bitdiyi daha məhsuldar əraziyə gəldik. Biz Babilə yol tapdıq, çünki azad adamın ruhu, həyatı, həll olunması lazım gələn bir sıra mürəkkəb məsələlər kimi görünür və onları yoluna qoyur, kölə ruhu isə yalnız inildəyir: «Axı qulamsa, nə edə bilərəm?»

Bəs sən necə hesab edirsən, Tarkad? Ac qarnına düşünmək daha rahat olur? Sən də özünə hörmət etmənin yolunu axtarıb tapmaq istəmirsən? Borclarını vicdanla ödəyib, yenidən Babilin hörmətli adamlarından olmaq istəmirsənmi?

Gəncin gözləri doldu:

– Sən mənə yeni həyatı göstərdin. İndi mən hiss edirəm ki, daxilimdə azad adamın ruhu yaşayır.

– Dabasir, bəs sən qayıtdıqdan sonra nə etdin? – dinləyicilərdən biri maraqlandı.

– *Niyyət olan yerdə, yol da tapılır*, – o cavab verdi. – İlk növbədə mən, borclu olduğum hər kəsi ziyarət edib, xahiş etdim ki, pul qazanıb onlarla ödəşə bilməyim üçün, anlayış göstərib, səbir etsinlər. Onların əksəriyyəti məni xoş qarşıladı. Elələri də oldu ki, məni söyüb-danladı, lakin çoxu kömək etmək istəyirdi. Onlardan biri mənə ən çox

ehtiyac duyduğum köməkliyi etdi. Bu sələmçi Maton idi. O mənim Suriyada dəvə çarvadarı olduğumu öyrəndikdə, məni yaşlı dəvə taciri Nəbaturun yanına göndərdi. Məhz o ərafədə əlahəzrət hökmdar ona hərbi səfər üçün güclü və sağlam dəvə sürüsü almağı əmr etmişdi. Mənim dəvələr haqqındakı biliklərim yerinə düşdü. Qısa müddətdə mən, son qəpiyinə qədər bütün borclarımı qaytara bildim. Yalnız bundan sonra mən qürurla başımı qaldırıb hiss etdim ki, insanlar arasında hörmətli adam ola bildim.

Dabasir yenə yemək yeməyə davam etdi.

– Kauskor, ax, səni əfi-ilan, – o, ucadan səslədi. – Qoyun əti artıq soyuyub. Manqaldan mənə yenə təzə ət gətir. Köhnə dostumun oğlu Tarkad üçün də böyük pay gətir. O da acdır və mənimlə nahar etmək istəyir.

Qədim Babilin dəvə taciri Dabasirin hekayəsi beləcə bitdi. Müdriklərin ondan çox öncə bilib, tətbiq etdiyi yeganə böyük həqiqəti anlayanda, o öz yeni ruhuna sahib oldu.

Əsrlər boyu o, insanları çətinliklər zolağından çıxarıb, müvəffəqiyyətə doğru aparırdı. Onun sehrli gücünü anlayacaq insanlar var olduqca, bu belə də davam edəcək:

////////////////////////////////////

NİYYƏT OLAN YERDƏ, YOL DA TAPILAR!

////////////////////////////////////

Babilin mixi yazılı lövhəcikləri

Nottingham Universiteti
Nyuarq – Trent
Nottingham

21 oktyabr 1934-cü il.
Britaniya elmi ekspedisiyasının rəhbəri,
Professor Franklin Koldvelə, Hilla,
Mezopotamiya

Mənim əziz professorum!

Sizin son qazıntılarınız əsnasında Babil xarabalıqlarında tapılmış beş mixi yazılı lövhəcik, məktubunuzun da gəldiyi eyni gəmi ilə bizə çatmışdır. Mən son dərəcə sevindim və bu yazıları tərcümə edərkən, çox xoş saatlar keçirdim. Sizin məktubunuzu alar-almaz ona cavab verməli idim, lakin mən bu işi təxirə salıb, tərcümələri bitirdikdən sonra onları öz cavab məktubuma əlavə edib göndərmək istədim.

Lövhəciklər, sizin ehtiyat tədbirləriniz sayəsində heç bir zərər görmədən və gözəl qablaşdırılmada əlimizə gəlib çatmışdır.

Onların üzərində həkk olunmuş tarixi hadisə, bizim laboratoriyanın əməkdaşlarını heyrtləndirdiyi kimi, Sizi də heyratə

gətirəcək. Çoxları gözləyirdi ki, uzaq dumanlı keçmiş, biza "ərəb gecələri" ruhunda macəra və romantika haqqında danışacaq. Bunun əvəzində isə, qarşısında borclarını qaytarmaq işi duran, Dabasir adlı bir şəxsin problemlərini rəvayət edən yazılarla qarşılaşdıq. Bu zaman biz anladıq ki, son beş min ildə bu dünyadakı vəziyyət düşündüyümüz qədər çox dəyişilməyib.

Nə qədər qərribə səslənsə də, bu qədim yazılar, tələbələrin söylədiyi kimi məni özlərinə "ilişdirdilər". Universitet professoru olaraq mən, belə baxanda, bir çox sahələrə aid biliklərə sahib mütəfəkkir şəxs olduğum halda, burada, toz-torpaq basmış Babil xarabalıqlarının içindən çıxan hansısa qədim bir şəxs, borcları qaytarmaqla yanaşı, eyni vaxtda pul kisəsinin də cingiltili qəpiqlərlə dolması üsulunu təklif edir. Mən isə bu barədə əvvəllər heç nə eşitməmişəm.

Maraqlıdır, bu üsul qədim Babilə olduğu qədər günümüzdə də bir o qədər effektiv olacaqmı? Mən və həyat yoldaşım şəxsi işlərimizin yoluna düşməsi ehtiyacı ilə bu planı tətbiq etməyə hazırlaşırıq.

Sizə qiymətli başlanğıclarınızda uğurlar arzulayıram və hər zaman kömək etməyə hazırım.

Səmimiyyətlə Sizin,
Alfred Şruzberi,
Arxeoloji şöbə

Lövhəcik № 1

İndi, dolan ay vaxtı, mən Dabasir, çoxsaylı borclarımı qaytarmaq və öz doğma şəhərim Babildə hörmətə layiq, imkanlı adam olmaq məqsədilə bu yaxınlarda Suriyadakı əsirlikdən qayıdaraq, lövhəciklərdə öz işlərimin gedişatını yazıram ki, bu yazı hərəkətlərimə rəhbərlik edib, ali məqsədlərimə çatmaqda mənə kömək etsin.

Mən səxavətli dostum Matonun müdrik məsləhətinə əsasən, məni borclarımdan qurtarıb, varlı həyata gətirəcək və vicdanlı insanların hörmətini qazandıracaq dəqiq plana uyğun hərəkət etməyə hazırlaşırım.

Plan özündə, ümid edib can atdığım üç amili ehtiva edir.

Birincisi, plan, mənim gələcək rifahımın təməlini qurur. Bunun üçün mən bütün qazancımın onda bir hissəsini kənara qoyub yığacağam. Maton müdrikdir, o deyir:

“Pul kisəsindəki qızıl və gümüşü xərcləmək əvəzinə, onu saxlayan insan, ailəsinin rifahını yüksəldib, hökmdarına sədaqətlə qulluq etmiş sayılar.

Pul kisəsində cəmi bir neçə mis qəpiyi olan adam isə, həm ailəsinə, həm də hökmdarına qarşı etinasız olar.

Pul kisəsində heç nəyi olmayan kəs, öz daşürəkliliyi ilə həm ailəsinə ziyan verər, həm də hökmdarına xəyanət etmiş olar”.

Odur ki, nəyəsə nail olmaq istəyən adamın pul kisəsində – cingildəyən qəpiklər, ürəyində isə – ailəsinə sevgi, hökmdarına sədaqət hissləri olmalıdır.

İkincisi, plan mənə işarə edir ki, atası evindən yanıma qayıdan sədaqətli yoldaşıma dəstək olub, onu geyimlə təmin edim. Matonun dediyinə görə, sadıq xanımına göstərdiyi layiqli qayğı, kişinin daxilində özünəhörmət hissini yaradır və yeni başlanğıclarına səbəb olub, ona güc verir.

Odur ki, bütün qazancımın onda yeddisini evi saxlamağa, geyim və ərzaq almağa, həmçinin az bir hissəsini də həyatımızda əyləncə və sevincin olmasına xərcləyəcəyəm. Lakin mən diqqət edəcəyəm ki, bütün bu lazımı xərclər, qazancımın onda yeddi hissəsini aşmasın. Planın bütün müvəffəqiyyəti bundan ibarətdir. Mən ayrılmış vəsaitlə dolanıb, əvəzini ödəyə bilməyəcəyim şeyləri heç vaxt almamalıyam.

Lövhəcik № 2

Üçüncüsü, plana görə mən qazancımdan borc da ödəməliyəm.

Odur ki, hər dəfə ay dolanda, qazancımın onda iki hissəsini mənə etibar edən və mənim borclu olduğum adamlar arasında vicdanla bölməliyəm. Bu üsulla müəyyən vaxtdan sonra bütün borclarım ödəniləcək.

Bu səbəbdən mən burada borclu olduğum bütün adamların adlarını və düzgün borc məbləğlərini qeyd edirəm.

Faru, toxucu – 2 gümüş və 6 mis qəpik

Sincar, xarrat – 1 gümüş qəpik

Axmar, dostum – 3 gümüş və 1 mis qəpik

Zankar, dostum – 4 gümüş və 7 mis qəpik

Askamir, dostum – 1 gümüş və 3 mis qəpik

Xarinsir, zərgər – 6 gümüş və 2 mis qəpik

Diyarbəkir, atamın dostu – 4 gümüş və 1 mis qəpik

Alkaxad, ev sahibi – 14 gümüş qəpik

Maton, sələmçi – 9 gümüş qəpik

Birəcik, kəndli – 1 gümüş və 7 mis qəpik

(Lövhəciyin davamı zədələlib və oxunması mümkün deyil.)

Lövhəcik № 3

Bütün bu insanlara ümumilikdə yüz on doqquz gümüş və yüz qırx bir mis qəpik borcluyam. Bu borcları qaytarmaq imkanını görmədiyim üçün, öz düşüncəsizliyimdən yoldaşımın ata evinə qayıtmasına razılıq verdim. Doğma şəhərimi tərk edib, asan sərvət axtarmaq dalınca uzaq ellərə yollandım. Tapdığım isə kədər oldu və alçaldıcı köləliyə satıldım.

Yalnız indi, Maton borclarımı öz qazancımdan xırda hissələrlə ödəyə biləcəyimin yollarını göstərdikdən sonra, mən anlayıram ki, öz axmaqlığımın nəticələrindən qaçmaq cəhdi necə də ağilsızca olub.

Ona görə də mən, öz borc verənlərimi ziyarət edib onlara izah etdim ki, pullarını qaytarmaq üçün heç bir qənaətim yoxdur və bütün qazancımın onda iki hissəsini onlarla düzgün və ədalətli şəkildə hesablaşmaq üçün ayıracağam. Əlimdən gələn ancaq budur. Odur ki, onlar mənim bütün öhdəliklərim tam yerinə yetənə qədər səbir göstərməlidirlər.

Ən yaxşı dost hesab etdiyim Axmar, məni ən ağır sözlərlə söydü və mən təhqir olunmuş halda onun yanından ayrıldım. Kəndli Birəcik, xahiş etdi ki, onunla birinci hesablaşım, çünki çox ehtiyacı var. Ev sahibi Alkaxad, belə planla razılaşmayıb məni hədələdi ki, əgər onunla qısa müddətdə tam hesablaşmasam, mənə çox başağrısı verəcək.

Qalan hamı təklifimi qəbul etdi. Odur ki, mən heç olmayan qədər onları yerinə yetirməyə niyyətliyəm, çünki borclardan qaçmaqdan daha asan olması qənaətinə gəldim. Hətta öz borc verənlərimin bəzilərinin ehtiyac və tələblərini tamamilə təmin edə bilməsəm də, paylarını ədalətlə özlərinə verəcəyəm.

Lövhəcik № 4

Yenə göy üzərində dolan aydır. Mən cidd-cəhdlə çalışdım. Arvadım borc verənlərlə ödəşmək niyyətlərini dəstəklədi. Qərarımız sayəsində mən, Nəbatur üçün sağlam və möhkəm ayaqlı dəvələr alaraq, son ayda on doqquz gümüş sikkə qazandım.

Mən onları plana uyğun bölüşdürdüm. Onda birini mən özüm üçün kənara qoyub, onda yeddi hissəsini isə yoldaşım ilə birgə dolanışıq xərcləri üçün ayırdıq. Onda iki hissəsini isə borc verənlər arasında pulun yol verdiyi qədər ədalətlə böldüm.

Mən Axmarı görməsəm də, pulu arvadına verdim. Birəcik o qədər sevindi ki, əllərimdən öpməyə hazır idi. Yalnız qoca Alkaxad qəzəbli idi və ödənişi daha tez etməyimi tələb etdi. Onun bu tələbinə cavab olaraq dedim ki, tezliklə hesablaşa bilməyim yalnız tox olub, başqa qayğılarım olmadığı halda mümkün olacaq. Qalanları isə mənə təşəkkür edib, işlərimdə müvəffəqiyyətlər arzuladılar.

İndi, ayın sonuna yaxın, borclarım təqribən dörd gümüş sikkə qədər azaldı və mənim, heç kimin iddiasında olmadığı hələ də iki gümüş qəpiyim qaldı. Çoxdandır ki, ürəyimə belə rahatlıq gəlməmişdi.

Və yenə də ay doldu. Mən səylə çalışdım, lakin bir o qədər də müvəffəqiyyətli olmadım. Mən az dəvə ala bildim və cəmi on bir gümüş qəpik qazandım. Bu dəfə yeni

əyin-baş almaqdan imtina edib, daha az ərzaq almalı olsaq da, biz yoldaşım ilə yenə də öz fikrimizdə qətiyyətlə dayanmışdıq. Mən qazancımdan onda birini yenə də kənara qoydum və biz, onda yeddisi ilə dolana bildik. Axmar mənim o qədər də böyük olmayan ödənişimdən razı qalanda, mən çox təəccübləndim. Birəcik də razı idi. Alkaxad yenə çox hirsələnirdi. Lakin pulu götürmək istəmirsə, onu mənə geri verə biləcəyini söyləyincə, o sakitləşdi. Digərləri isə həmişə olduğu kimi razı qaldılar.

Yenə də göy üzündə tam aydır və mən çox xoşbəxtəm. Mənə çox gözəl dəvə sürüsü almaq nəşib oldu və qazancım qırx iki gümüş qəpik təşkil etdi. Bu ay yoldaşım ilə mən çox ehtiyac duyduğumuz səndəllər və geyim aldığımız. Biz, həm də bolluca ət və toyuqla qidalanıb, korluq çəkmədik.

Təqribən səkkiz gümüş qəpik borcun ödənilməsinə gətirdi. Hətta Alkaxad da bu dəfə etiraz etmədi.

Planımız olduqca yaxşı çıxdı, çünki bizi borcdan qurtarıb, əlimizdə əlavə gəlir saxlayırdı.

Bu lövhəcik üzərində yazdığım ən son qeydlərin üzərindən üç dolu ay keçmişdir. Mən hər dəfə bütün qazancımın onda bir hissəsini özümə ödəyirdim. Bəzən bu çox çətin olsa da, biz yoldaşım ilə hər dəfə gəlirimə onda yeddi hissəsi ilə dolanmalı olurduq. Hər dəfə də öz borc verənlərimə qazancımın onda iki hissəsini ödəyirdim.

Hazırda pul kisəmdə iyirmi bir gümüş sikkə var və onların hamısı mənə məxsusdur. İndi mən başı uca gəzib, dostlarımla rastlaşanda qürur hissi keçirirəm.

Yoldaşım da ev təsərrüfatını bacarıqla qurub və yaxşı geyinir.

Bizim planımız son dərəcə qiymətlidir. Məgər bu planın sayəsində keçmiş k l d n hörmət sahibi bir kiři yaranmadımı?

Lövhəcik № 5

Yenə də dolu ay işıq saçır və mən xatırladım ki, etdiyim qeydlərin üzərindən uzun müddət keçib. O gündən bu günə on iki ay keçib. Bu dəfə gil lövhəciyə yazı yazmağı unutmuyacağam, çünki bu gün mən bütün borclarımı ödədim. Bu gün yoldaşım ilə mən təntənəli ziyafət təşkil etdik, belə ki, ümidlərimiz çin oldu.

Borc verənlərimi son ziyarətimdən sonra bir çox hadisə baş vermişdir. Hamısını xatırlamaq da olmur. Axmar öz kobudluğuna görə məndən üzr istəyib dedi ki, mənə öz ən yaxşı dostu hesab edir.

Qoca Alkaxad göründüyü kimi pis adam deyilmiş. O mənə söylədi ki: "Bir zamanlar sən istənilən əlin əzib yoğura biləcəyi çiy gil parçası idin. İndi isə nizə başlıqlarının belə iz sala bilmədiyini bürünc kimisən. Əgər sənənin gümüş və ya qızıl ehtiyacın olsa, istənilən vaxt buyurub gələ bilərsən».

Mənə hörmət edən yalnızca o deyil. Bir çoxları mənimlə ehtiramla danışırlar. Yoldaşım mənə baxarkən, gözlərinin içi parıldayır və bu məndə özümə olan güvəni daha da artırır.

Lakin iş məndə deyil, mənə müvəffəqiyyətin qapılarını açan plandadır. O mənə bütün borclarımı ödəmək imkanı verdi. Pul kisəm isə qızıl və gümüşlə cingildədi. Həyatında daha çox şeyə nail olmaq istəyən hər kəsə, mən bu planı məsləhət görürəm. Bir halda ki o, köləyə borclarından yaxa qurtarıb, qızıla ziyələnmək şansı verdisə, istənilən hər

kəsin müstəqillik qazanmasına da kömək edə bilər. Lakin mənim hələ də bu planla işim bitməyib, çünki inanıram ki, o mənim varlı adam olmağıma kömək edəcək.

Nottingham Universiteti
Nyuarq – Trent Nottingham
7 noyabr 1936-cı il

Britaniya elmi ekspedisiyasının
rəhbəri, Professor Franklin Koldvella,
Hillə, Mesopotamiya.

Mənim əziz professorum!

Əgər Babil xarabalıqlarında gələcək qazıntılar əsnasında siz, bu şəhərin köhnə sakini Dabasis adlı dəvə tacirinin ruhu ilə qarşılaşsanız, mənə bir yaxşılıq edin. Ona çatdırın ki, bir neçə min il bundan öncə gil lövhəciklər üzərində yazdığı məktubları, bizim İngiltərədəki universitetimizin bir neçə əməkdaşı tərəfindən ona əbədi minnətdarlıq qazandırdı.

Yəqin ki, xatırlayarsınız, Sizə bir il bundan qabaq yazarkən, demişdim ki, yoldaşım ilə mən onun planından yararlanmaq niyyətindəyik ki, borclardan qurtulub, bir az pul tədarük edək. Mən bunu dostlarımdan gizlətməyə çalışsam da, görünür, Siz, bizim maliyyə vəziyyətimizin çox pis olduğunu ehtimal etmişdiniz.

Bir çox köhnə borclar uzun illər boyu bizi hədsiz dərəcədə alçaldırdı. Biz artıq qorxurduq ki, tacirlərimizdən hər hansı biri münaqişə edəcək və bu da mənim universiteti tərk etməyimə səbəb olacaq. Biz ancaq ödəməklə məşğul idik – qənaət edə bildiyi-

miz hər bir şillinqi – lakin bu vəziyyəti yaxşılaşdırmırdı. Üstəlik, nə iləsə dolanmaq da lazım idi, bu da yeni borclara girməyə vadar edirdi.

Sanki çıxılmaz məngənə idi və o bizim vəziyyətimizi daha da çətinləşdirirdi. Mübarizə aparmaq artıq mənasız idi. Biz daha ucuz evə köçə bilmirdik, çünki köhnə ev sahibinə borclu idik. Vəziyyətimizi necəsə yaxşılaşdırma biləcək heç bir ümid işığı da görünmürdü.

Bu məqamda Sizin tanışınız – Babilli qədim dəvə taciri öz planı ilə peyda oldu. O bizim yaralı yerimizə toxundu və biz onun sistemini sınaqdan keçirməyi qərara aldıq. Biz borclarımızın siyahısını tutduq və mən onunla bütün borc vəranlərimizin yanına getdim.

Mən onlara izah etdim ki, əvvəllər etdiyim ödənişi hazırda etməyim mümkün deyil. Onlar bütün rəqəmlərə baxdıqdan sonra bununla razılaşıdılar. Mən onlara başa saldım ki, onlarla ödəşməyin yeganə yolu – hər ay gəlirlərimin iyirmi faizini ayıraraq, borclu olduğum adamlar arasında bərabər bölməkdən ibarətdir. Bu üsul hər kəslə iki ilə yaxın müddətdə tam şəkildə ödəşməyə imkan verəcək. Bundan başqa, bu dəqiqədən sonra onlardan alaçağımız hər bir şeyi heç bir borca girmədən nağd ödəyəcəyik.

Onların hər biri olduqca alicənab adamlar idi. Bizim baqqalımız olan yaşlı, ağıllı adam, öz fikrini elə sözlərlə ifadə etdi ki, onu hər kəs asanlıqla anladı: «Əgər siz aldığınız hər şeyin haqqını ödəyib, borclu olduğunuzdan da versəniz, bu, əvvəllər etdiyinizdən daha yaxşı olar. Belə ki, sizin son üç ildə yığdığınız borc qətiyyən azalmayıb».

Nəhayət ki, öz qazancımın iyirmi faizini onlara mütəmadi olaraq ödəyəcəyim vaxta qədər məni narahat etməyəcəklərinə dair hamı ilə rəsmi razılaşma imzalamağa nail oldum.

Sonra biz yetmiş faizlə necə yaşayacağımız haqqında düşünməyə başladıq. Axı biz özüümüzlə əlavə qazanc olaraq on faiz saxlamağı qərara almışdıq.

Bu həqiqətən də çox maraqlı məşğuliyyət idi. Hesablamalar bizim xoşumuza gəldi. Məlum oldu ki, yetmiş faizlə də olduqca yaxşı dolanmaq olar.

Biz ev üçün ödəmə haqqından başladıq və sahibindən bir qədər endirim qazana bildik. Ardınca, sevdiyimiz çay növlərinə keçdik və xoş təəccübə düşdük. Belə ki, keyfiyyətli ərzaqları çox zaman az pulla da almaq olarmış.

Məktub üçün bu çox uzun hekayədir. Nəticə etibarlı ilə, hər şey o qədər də çətin olmadı. Biz bacardıq və bundan çox razıyıq. Köhnə borc öhdəliklərinin bizi qarabaqara izləməməyi və işlərimizin yoluna düşməyinin verdiyi rahatlığı sözlə ifadə etmək olmur.

Yığmağa qərar verdikimiz on faiz haqqında da qeyd etməliyəm. Bəli, qənaətlər bir müddət artırdı. Əvvəlcədən xahiş edirəm, deyəcəklərimə gülməyin. Sən demə, pul yığmaq, onu xərcləməkdən daha maraqlı məşğuliyyət imiş. Qənaətləri saymaq, onları xərcləməkdən daha əyləncəlidir.

Ruhumuz yığılmış pulların cingiltisindən həzz aldıqdan sonra, biz onları işlətmək üçün daha əlverişli üsul tapdıq. Biz elə yatırım forması tapdıq ki, o bizə bu on faizi aylıq keçirtməyə imkan verirdi. Bu bizim normal həyata qayıdışımızın ən uğurlu hissəsi oldu.

Hazırda biz olduqca xoş təsir bağışlayan müdafiə olunma hissini keçirdirik, çünki sərmayəmizin daima artdığını bilirik. Mənim dərs verməyim bitənə qədər yaşayış üçün kifayət edəcək olduqca yaxşı məbləğ yığılacaq.

Bütün bunlar əvvəllər olduğu kimi elə həmin qazancıdan ayrılan qənaətlərlə olacaq. İnanılmaz olsa da, bu həqiqətən belədir. Bizim bütün borclarımız vaxtlı-vaxtında ödənilir, eyni zamanda qənaətlərimiz də artır. Bundan başqa, həyatımız maddi baxımdan xeyli yaxşılaşdı. Axın istiqamətində üzməkdənsə, maliyyə planına uyğun yaşamağın nəticədə nə kimi böyük fərqlər yaratdığını anladım.

Gələn ilin sonunda, bütün borclar ödənilmiş olanda, bizim yatırımlarımız daha da çoxalacaq və hətta səyahət üçün də bir qədər ayıra biləcəyik. Biz qəti şəkildə qərara aldıq ki, həyat ehtiyaclarımız, gəlirimizin yetmiş faizini keçməyəcək.

İndi siz bizim bu qədim babilliyə öz şəxsi minnətdarlığımızı nə üçün bildirmək istədiyimizi daha yaxşı anlayarsınız. Onun planı bizi «yerdəki cəhənnəmdən» qorudu.

O, bütün bunları bilirdi. O, bütün bunlardan keçmişdi. O istəyirdi ki, onun acı təcrübəsi digər insanlara yol göstərsin. Məhz buna görə o saatlarla gil lövhəcikləri yazırdı.

Onun öz qaragün dostlarına söyləyəcəkləri var idi. Onun məlumatları o qədər əhəmiyyətli oldu ki, hətta beş min ildən sonra da onlar, yazıldıqları gün olduğu qədər aktualdır.

Səmimiyyətlə Sizin,
Alfred Şruzberi,
Arxeoloji şöbə

Babilin ən xoşbəxt adamı

Karvarın önündə Babil tacirlərinin şahı Şarru Nada məğrurca çapırdı. O, gözəl geyinməyi sevirdi. Əynində rahat və dəbdəbəli libaslar var idi. O, gözəl atları sevirdi və indi də dəliqanlı ərəb çapar atının üzərində sərbəst əyləşmişdi. Ona baxarkən, heç kimin ağına belə gəlməzdi ki, o, artıq ahıl yaşındadır. Eynilə bunun kimi, heç kim onun nə qədər təlaşlı olduğunu da anlamazdı.

Dəməşqdən səhranın içi ilə olan səyahət uzun və yorucu idi. Lakin onu narahat edən bu deyildi. Bədəvi ərəb qəbilələri karvanlara hücum edərək, onların qiymətli qənimətləri hesabına varlanmağa etiraz etməzdilər. Amma o, onlardan qorxmurdu. Atlı mühafizə dəstəsi onun sərvətini etibarla qoruyurdu.

O, yanında gedən, Dəməşqdən özü ilə gətirdiyi gəncə görə narahat idi. Bu onun keçmiş şəriki və qarşısında ödənilməz borcu olan Arad Qulanın nəvəsi, Xadan Qula idi. O onun nəvəsinin qeydinə qalmalı idi. Lakin bu barədə

daha çox düşündükcə, məsələnin həlli ona daha da çətin gəlirdi. Məsələ, elə uşağın özündə imiş.

Gənc oğlanın üzük və sırğalarına baxarkən, Şarru Nada özlüyündə düşünürdü: «O elə hesab edir ki, bəzək əşyaları kişiyə yaraşır, amma onda babasının iradəli siması var. Lakin onun babası parlaq libaslar geyinmirdi. Bəli, ona mənimlə getməyi mən özüm təklif etdim. Ümid etdim ki, atasının varisi olduğu sərvəti sonradan çevirdiyi xarabalıqlardan onu qurtarmağa və müstəqil həyata başlamağa ona kömək edə biləcəyəm».

Xadan Qula çökmüş sükunəti pozdu:

– Nə üçün sən həmişə ağır zəhmət içindəsən, daima karvanlarla səhra ilə gedib-gəlirsən? Məgər sən həyatdan zövq almağa həvəssizsən?

– Həyatdan zövq almaq? – Şarru Nada gülümsəyərək soruşdu. – Mənim yerimdə olsaydın, həyatdan necə zövq alardın?

– Əgər mən sənə qədər varlı olsaydım, şahzadə kimi yaşayardım. Od tutub yanan səhra ilə çapmaq, ağımdan da keçməzdi. Mən şekəlləri pul kisəmə axdığı sürətlə də xərcləyərdim. Mən ən bahalı libaslar geyinib, ən nadir zinət əşyaları taxardım. Bax, belə bir həyatı məmnuniyyətlə yaşayardım.

İkisi də gülüşdü.

– Sənə baban bəzək-düzək taxmazdı, – Şarru Nada ehtiyatsızlıqla qeyd edib, zarafatlı bir tonla davam etdi: – Bəs iş üçün hardanı vaxt tapmağa hazırlayırsan?

– İş, qullar üçündür, – Xadan Qula cavab verdi.

Şarru Nada dodaqlarını sıxıb, heç nə söyləmədi. Çaparaq, təpənin zirvəsinə çatana qədər yoldakı sükunətini pozmadı. Atını saxlayıb, qarşılarında uzanan vadiyə işarə etdi.

– Bax, bu vadidir. Orada, bir az irəlidə, Babilin qala divarlarını aydın görmək olur. Hündür qala – Vaal ehramıdır. Əgər gözün itidirsə, onun damında həmişəyanar alovu da görə bilərsiniz.

– Babil... Mən həmişə dünyanın bu ən zəngin şəhərini görməyi arzulamışam, – Xadan Qula söylədi. – Babamın var-dövlətinin yarandığı həmin o Babil. O sağ olsaydı, bizim bu qədər dərdimiz olmazdı.

– Ölü insan ruhlarının onlara ayrılmış vaxtdan artıq canlılar arasında qalması doğru deyil. Sən və atan, özünüz də işlərin öhdəsindən gələ bilərsiniz.

– Təəssüf ki, nə onun, nə də mənim buna bacarığım yoxdur. Biz atamla, qızıl şeklləri özünə cəlb etməyin sirlərini bilmirik.

Şarru Nada cavab vermədi, atını yerindən tərpətib, fikirli-fikirli vadiyə enməyə başladı. Arxasınca topa-topa qırmızımtıl toz qaldıraraq gələn karvan, onu izləyirdi.

Şarru Nadanın diqqətini çəkən, torpaq şumlayan iki yaşlı qoca oldu. Onların siması ona tanış gəldi. Çox qəribədir! Qırx il sonra eyni insanları görmək. Nə isə ona işarə edirdi ki, onlar elə həmən adamlardır. Onlardan biri kolanın

dəstəyindən zəifcə tutmuşdu. İkincisi isə camışların yanında vurnuxub, onları çomaq zərbəsi ilə qovurdu.

Qırx il bundan öncə o bu insanları görmüşdü. O zamanlar onlarla yerini necə də həvəslə dəyişərdi. O vaxtdan indiyə qədər hər şey necə də dəyişilib! O, Dəməşqdən boğçalarla alınan qiymətli mallarla dolu yüklənmiş seçmə uzunqulaq və dəvələrdən ibarət karvanına qürurla boylanıb baxdı. Bütün bunlar onun sərvətinin yalnız kiçik bir hissəsi idi.

O, kəndlilərə işarə edib söylədi:

– Hələ də qırx il bundan qabaq olduğu kimi elə eyni tarlalarını şumlayırlar.

– Niyə elə zənn edirsən ki, bunlar elə həmən adamlardır?

– Mən onları burada görmüşəm.

Yaddaşındakı xatirələr canlandı. Nə üçün o, keçmişini unudub, indiki zamanla yaşaya bilmir? Yənə də Arad Qulanın gülümsəyən üzü gözünün qabağına gəldi. Fikirləri, yənə də dönüb-dolaşib, arxasınca çapan ədəbsiz gəncə qayıtdı. Barmaqlarına qiymətli cavahirlər düzülüb, bədxərcliyə meyilli olan bu özündən razı gəncə necə kömək etmək olar? O, çalışmaq istəyənə, istənilən işi təklif edə bilərdi. Bəs zəhmət çəkməyin onun üçün olmadığını düşünən adamla nə etməli? Hər şeyə rəğmən o, Arad Qula üçün nə isə etməli idi. Onlar ikisi birlikdə hər şeyi sona çatdırmağa alışmışdılar.

Qəfildən onun ağına bir plan gəldi. Əlbəttə, o, elə də mükəmməl deyildi. O öz mövqeyini və onun ailəsini təhlükə altına atırdı. Plan qəddar idi və kimisə incidə bilirdi. Lakin Şarru Nada hər zaman tez qərar verərdi və cəhd etmək istədi.

– Mənim və çox hörmətli babanın öz gəlirli işimizə necə başlamamızın tarixçəsini dinləmək istəyərdinmi? – o soruşdu.

– Birbaşa qızıl şeklləri qazanmağın yollarından başlasaq, necə olar? – gənc cavab verdi.

Şarru Nada bu təklifi qulaqlarından yan ötürdü və davam etdi:

– Bu cütçülərdən başlayaq. Mən o zamanlar sənin yaşlarında olardım. Mənim getdiyim cərgə bu yerə yaxınlaşanda, mənə zəncirlə bağlanmış kəndli Megiddo onların gördüyü işi ələ salmağa başladı: «Siz hələ bir bu tənbellərə baxın. Dərin qazmaq lazım ikən, bunlar ancaq torpağı qurdalayır. O biri isə camışları, ümumiyyətlə, şırımında sabit saxlaya bilmir, istədikləri tərəfə gedirlər. Onların yığacağı məhsul nə olacaq, bir halda ki, işləyə də bilmirlər?»

– Sən dedin ki, Megiddo sənə zəncirlənmişdi? – Xadan Qula təəccüblə soruşdu.

– Bəli, bizim boyunlarımızda ağır zəncirlə birləşdirilmiş bürünc xaltalar var idi. Onun yanında qoyun oğurluğu ilə məşğul olan Zabado gedirdi. Mən onunla Harrunda tanış olmuşdum. Cərgəni bağlayan hamımızın Pirat adlandırdığı şəxs idi. Biz ona belə deyirdik, çünki öz adını

söyləməmişdi. Biz zənn etdik ki, o dənizçidir. Belə ki, onun sinəsində adətən dənizçilərdə təsadüf olunan, bir-birinə dolanmış ilanların döyməsi var idi. Bütün kolon birgə zəncirlənmiş belə dördlüklərdən ibarət idi.

– Sizi qullar kimi zəncirləmişdilər? – Xadan Qula şübhə ilə maraqlandı.

– Məgər baban sənə söyləməyib ki, mən bir zamanlar kölə olmuşam?

– O sənin haqqında tez-tez danışırsa da, heç vaxt bu barədə söz salmayıb.

– Ona ən gizli sirləri etibar etmək olardı. Mənə elə gəlir ki, sənə də inanmaq olar. Yoxsa mən yanılıram? – Şarru Nada diqqətlə onun gözlərinə baxdı.

– Sən mənim susacağıma dair arxayın ola bilərsən. Fəqət mən heyrət içindəyəm. Danış, necə oldu ki, sən kölə oldun?

– Hər kəs kölə ola bilər, – Şarru Nada çiyinlərini sıxdı. – Məni fəlakətə sürükləyən qumar evi və arpa pivəsi oldu. Hər şey qardaşıma görə oldu. Mübahisə əsnasında o dostunu öldürdü. Qardaşımı məhkəmə və ölüm cəzasından xilas etmək üçün atam məni ölünün dul arvadına girov verdi. Lakin o məni girovluqdan çıxartmaq üçün kifayət qədər gümüş toplaya bilmədi və o qadın qəzəbindən məni qul alverçisinə satdı.

– Nə böyük rüsvayçılıq, nə böyük ədalətsizlik! – Xadan Qula hiddətlə qışqırdı. – Danış mənə, bəs necə oldu ki, canını qurtardın?

Biz oralara da çatacağıq, lakin belə tezliklə yox. Gəl sənə sonra olanları danışım. Yanlarından keçərkən, cütçülər gözlərini bizə zilləmişdilər. Onlardan biri köhnəlmiş papağını çıxarıb, təzim edərək qışqırdı:

– Babilə xoş gəlmisiniz, hökmdar qonaqları. Hökmdar artıq qala qapılarında gözləyir, orada sizin üçün kərpic və soğan şorbası hazırlanıb.

Pirat özündən çıxıb onları söyməyə başladı.

– Hökmdarın bizi qala divarlarında gözlədiyini söyləyərkən, nəyi nəzərdə tutur? – mən ondan soruşdum.

– Bizi şəhərin qala divarlarına aparırlar ki, orada belin qırılana qədər kərpic daşıyasan. Bəlkə də onlar səni bundan qabaq ölüncəyə qədər döyərlər. Məni döyməyə isə cürət etməzlər. Onların hamısını qırıb tökərəm.

Bu dəm Megiddo dilləndi:

– İtaətkar və zəhmətkeş qulu sahibi nə üçün döysün? Quldarlar yorulmadan çalışan qullarını sevərlər və onlarla xoş davranırlar.

– Burada səylə çalışacaq kim var ki? – Zabado söhbətə daxil oldu. – Budur, əkinçilərə bax. Onlar boş yerə bellərini qırmırlar. Necə alınar, alınar.

– Tənbəllikdən qarın doymaz, – Megiddo etiraz etdi. – Əgər bir günə təyin olunmuş normanı şumlasan, bu yaxşı göstəricidir və bütün quldarlar bunu bilir. Yox əgər yarısını şumlasan, bu o deməkdir ki, sən tənbəlsən. Mən heç vaxt tənbəllik etməmişəm. Mən işləməyi sevirəm, həm də

çalışıram ki, işimi yaxşı görüm. Axı iş insanın cövhəridir. O mənə torpaq, inək və taxıl kimi lazımı hər şeyi verirdi.

– Bəs bütün bunlar indi haradadır? – Zabado istehza ilə soruşdu. – Yaxşısı budur ki, hiyləgər olub hər şeyi müftə alasan. Bizi qala divarlarına qovacaqları vaxt, sən hələ Zabadoya baxarsan. Mən su ilə dolu vedrələri və ya başqa yüngül şeyləri daşıyacağam. Sən isə elə zəhmətkeşsən ki, kərpiclərin ağırlığı altında qəddini əyəcəksən. – O, qəhqəhə çəkdi.

O gecə mənə dəhşət bürüdü. Gözümə yuxu getmirdi. Hamı yatdıqdan sonra, bizim keşiyimizi çəkmək üçün növbədə olan qarovulçu Qodozoya xəlvətcə yaxınlaşdım. O, səndən pul kisəni zorla alıb, üstəlik, boğazını da üzə biləcək ərəb-quldurlarından idi.

– Söylə, Qodozo, – mən pıçıldadım, – Babilə çatan kimi bizi səddin tikintisi üçün qul kimi satacaqlar?

– Mən haradan bilim? – o, sakitcə cavab verdi.

– Məgər sən anlamırsan? – mən yalvarırdım. – Mən cavanam. Mən yaşamaq istəyirəm. Mən zərbələrdən və ya gücümün yetmədiyi işdən ölmək istəmirəm. Yaxşı sahibkarın əlinə düşmək kimi hər hansı bir şansım varmı?

– Mənim sənə deyəcəklərim var, – o cavabında pıçıldadı. – Sən yaxşı oğlansan. Sən Qodozoya əziyyət verməmişən. Biz çox vaxt əvvəlcə qul bazarına göndərilirik. İndi isə mənə dinlə. Alıcılar gələndə de ki, sən yaxşı işçisən, yaxşı sahibkar üçün əmək sərf etməyi sevirsən. Elə et ki, onlar səni alsınlar. Əgər almasalar, növbəti gün kərpic daşıma-

lı olacaqsan. Çox ağır işdir. O getdikdən sonra, mən isti quma uzanıb, ulduzlara baxaraq, iş haqqında düşünməyə başladım. Xatırladım ki, Megiddo deyərdi ki, əmək – insanın ən yaxşı dostudur. Düşündüm ki, o mənim də ən yaxşı dostum ola biləcəkmi? Əgər o mənə bu vəziyyətdən çıxmağa kömək etsə, mən onu dostluğa qəbul etməyə hazır olardım.

Megiddo ayılında, mən pıçiltı ilə xəbərləri onunla paylaşdım və bizim üçün ümid işığı göründü. Biz, Babil istiqamətində hərəkət edib, axşama yaxın onun qala divarlarına çatdıq və laxlayan maili körpücüklərlə yuxarı-aşağı dırmanan qara qarışıqlara bənzəyən insan qatırı gördük. Yaxınlaşanda, o insanların necə işlədiyinə heyran qaldıq. Bəziləri divarı əhatə edən xəndəkdən gil qazıb çıxarırdılar, digərləri onu xüsusi qaliblərdə qarışdırıb kərpic düzəldirdilər. Qalan əksəriyyəti isə ağır səbətlərlə kərpicləri bənnaların² yanına, ən yuxarıya doğru daşıyırdılar.

Nəzarətçilər ağırtərpənən qullara qışqırırdılar. Öküz dərisindən olan qamçılar, elə hey vızıltıyla cərgədən çıxan-

² Qədim Babilin möhtəşəm tikililəri, onun qala divarları, ehramları, asma bağları və böyük kanalları, qul əməyinin istismarı nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Qullar, çox vaxt əsir düşmüş hərbiçilərdən olurdu və onlarla son dərəcə insaniyyətsizcə davranırdılar. Bununla belə, qulların siyahısında Babil və onun ətraf civarlarında yaşayan sakinlər də var idi. Onlar törətdikləri cinayət əməllərindən və ya borclarından dolayı qulluğa satılmışdılar. Kişilər arasında yayılmış adətlərdən biri, məhkəmə qərarlarının və ya digər məsuliyyətlərin yerinə yetirilməsi, borcun qaytarılmasının təminatı kimi öz arvad və uşaqlarını girov qoymaq idi. Məsuliyyətlərin yerinə yetirilmədiyi təqdirdə girovlar köləliyə satılırdılar.

ların belinə dəyirdi. Biz, gücləri yetməyən yükün altında əzilən, əldən düşmüş qulların səndələyib yıxıldıqlarını görürdük. Əgər qamçı zərbələri onları ayağa qaldırmırdısa, onları kənara yuvarlayıb, ölməyə tərk edirdilər. Sonra onları aşağıya doğru, yol qırağında düzölmüş digər bükülmüş cəsəd qalıqlarının yanına sürüyürdülər. Mən bu dəhşətli səhnə qarşısında lərzəyə gəldim. Demək, qul bazarında uğursuzluğa düçar olsam, aqibətim bu olacaq.

Qodozo haqlı çıxdı. Bizi şəhər darvazalarından qul həbsxanasına doğru ötürdülər. Növbəti səhər isə biz artıq hasarlanmış bazar ağıllarında idik. Çoxları qorxudan əsirdi. Alıcıların qulları hər tərəfli süzüb qiymətləndirmələri üçün yalnız nəzarətçilərin qamçıları onları hərəkət etməyə məcbur edirdi. Megiddo ilə mən, yanımızdan keçən hər alıcı ilə danuşmağa çalışırdıq.

Qul alverçisi, Piratı zəncirə qandallayan hökmdar mühafizəsinin hərbcilərini gətirdi. Müqavimət göstərməyə başlayanda, onu qəddarcasına döydülər. Piratı aparanda, mənim ona yazığım gəldi.

Megiddo hiss edirdi ki, tezliklə biz ayrılmalı olacağıq. Yanımızda alıcılar olmayanda, o heç bir işdən çəkinməməyim üçün məni ciddi şəkildə yola gətirməyə çalışırdı: «Bəziləri işləməyə nifrət edirdilər. İş onlar üçün düşməndən bəterdir. Axı ona dost kimi yanaşmaq lazımdır, onu sevmək lazımdır. Onun çətin olmağı vacib deyil. Gözəl ev tikəndə, tirlərin ağır olmağı və ya su dalınca uzağa getməli olmaq əhəmiyyət daşımır. Ey gənc, mənə söz ver ki, əgər özünə sahibkar tapsan, onun üçün var gücünlə

çalışacaqsan. Hər elədiyın onun xoşuna gəlməsə də, bu vacib deyil. Yadında saxla: yaxşı görülmüş iş, ilk növbədə sənın özünə xeyir gətirər. O səni adam edər».

O susdu, çünki bu dəmdə iri cüssəli bir kəndli yaxınlaşb, iradla ona göz gəzdirməyə başladı.

Megiddo onun torpaq sahəsi və əkini ilə maraqlanıb, çox keçmədən kəndlini inandırdı ki, onun üçün ən uyğun adamdır. Qul alverçisi ilə gərgin bazarlıqdan sonra, kəndli geyiminin içindən qalın pul kisəsini çıxartdı və Megiddo tez bir zamanda yeni sahibi ilə gözdən itdi.

Günün birinci yarısı bir neçə nəfər də satılmışdı. Gü-nortadan sonra Qodozo mənə xəbər verdi ki, qul taciri özünü pis hiss edir və bir gecə də olsun burada qalmayacaq. O, günbatana yaxın, qalan bütün qulları hökmdar möhtəkirlərinə ötürmək niyyətindədir. Mən az qala ümitsizliyə qapılırdım ki, bu vaxt, kök, mehriban bir şəhərli, hasara yaxınlaşb, aramızda çörəkbişirənin olub-olmadığı haqqında maraqlandı.

Mən ona yaxınlaşb dedim:

– Nə üçün yaxşı çörəkçi özünə başqa çörəkbişirən axtarsın? Öyrənməyə və yaxşı işləməyə hazır olan adama öz sənətini öyrətmək daha asan olmazmı? Bir mənə bax, mən cavanam, güclüyəm və çalışmağı sevirəm. Mənə imkan versən, sənın pul kisənə qızıl və gümüş qazandırmaq üçün əlimdən gələn hər şeyi edərəm».

Mənim sözlərim ona xoş təsir bağışladı. O bu vaxta qədər heç mənim varlığımı duymayan qul taciri ilə bazarlıq edərkən, o da öz növbəsində gözlənilmədən mənim baca-

rıqlarımı, möhkəm sağlamlığımı və mülayim xasiyyətimi bəlağətlə təsvir etməyə başladı. Mən özümü qəssaba satılan öküz kimi hiss etdim. Sonunda, bəxtim gətirdi və onlar əl verib görüşdülər. Mən özümü Babilin ən xoşbəxt adamı sayıb, yeni sahibimin ardınca getdim.

Mən təzə məskənimə bəyəndim. Sahibim Nana-naid mənə həyətdəki daş həvəngdəstədə arpa üyütməyi, sobada ocaq qalamağı, ballı kökələr üçün küncüd toxumlarını necə əzməyi öyrətdi. Taxıl ehtiyatlarının saxlanıldığı anbarda yatmaq üçün mənə yer ayrıldı. Ev işləri ilə məsul Svasti adlı yaşlı kənz mənə doyunca yedizdirdi və ağır işlərdə ona hər zaman öz köməyimi təklif etməyimdən də olduqca razı idi.

Mən anladım ki, bu, sahibimin rəğbətini qazanmaq üçün axtardığım və gələcəkdə azadlığa qovuşmağı ümid etdiyim məhz həmin şansıdır.

Mən Nana-naiddən xahiş etdim ki, xəmir yoğurub, çörək bişirməyi mənə öyrətsin. O bunu necə etməyin üsulunu göstərdi və mənim hər şeyi bilmək istəyimi çox bəyəndi. Bu işi mənimsədikdən bir qədər sonra, ondan xahiş etdim ki, mənə ballı kökələr hazırlamağı öyrətsin. Çox keçmədən çörəkçidəki bütün işləri artıq müstəqil şəkildə yerinə yetirirdim. Sahibim məmnuniyyətlə istirahət edərkən, Svasti narazılıqla başını yelləyirdi.

– Avaraçılıq yaxşı heç nə gətirməyəcək, – o, hər zaman söyləyirdi.

Mən hiss etdim ki, azadlığı almaq vaxtı gəlib çatıb. Bir gün çörəkçidəki bütün işləri günortaya qədər bitirdim. Dü-

şündüm ki, Nana-naiddən xahiş edim, günortadan sonra özümə gəlirli məşğuliyyət tapmağa mənə icazə versin və qazancı da bölüşək. Elə bu an aklıma bir fikir gəldi: "Niyə də daha artıq ballı kökə bişirməyə çalışıb, onları şəhər küçələrində satmayım?"

Mən Nana-naiddən soruşdum:

– Əgər mən çörəkçidəki bütün işləri bitirib, günortadan sonra sənin üçün artıq bir neçə qəpik qazansam, insana lazım olan hər şeyi ala bilmək üçün mənim də öz pulum olsun deyə, onu aramızda bölsək, sənçə, ədalətli olarmı?

– Ədalətli olar, – o təsdiqlədi. Kökə satışı barədə olan planımı ona daruşanda, çox razı qaldı.

– Gəl belə edək, – o təklif etdi. – Sən iki kökəni bir mis qəpiyə satarsan. Qazancın yarısını un, bal və odun qarşılığında mənə verərsən. Qalan pulun yarısı mənim, digər yarısı sənin olar.

Mən belə comərdliyə sevindim. Axı indi mən, gəlirin dördübdəbir hissəsini özümə saxlaya biləcəyəm. O gün mən gecə yarısına qədər işlədim ki, kökələri yığmaq üçün xır-davatçı qutusunu düzəldim. Nana-naid öz geyinilmiş pal-tarlarını mənə verdi ki, yaxşı görünüm. Svasti isə onları yamayıb, yumağa mənə kömək etdi.

Növbəti gün, mən artıq kökə bişirirdim. Onların qızı-qabığı çox ləzzətli görünürdü. Mən malımı ucadan tərifləyərək, küçələri dolaşırdım. Əvvəlcə, heç kim kökə-lərə maraqlı göstərmədi və mən artıq narahat olmağa başla-

dım. Lakin axşama yaxın camaat acanda, kökələri bir-bir əlimdən qaparaq aldılar və tezliklə xırdavat qutusu boşaldı.

Nana-naid mənim uğurlarıma olduqca şad idi və payıma düşəni mənə ödədi. Mən öz pulumun olmağına o qədər sevindim ki! Megiddo "Yaxşı görülmüş iş sahibkərin gözündən qaçmaz" deyərəkən, haqlı idi. O gecə mən elə həyəcanlı idim ki, çətinliklə yata bildim. Bir ilə nə qədər qazana biləcəyim və azad olmağım üçün neçə ilin lazım gəldiyini hesablamağa çalışırdım.

Hər gün kökə sataraq, qısa zamanda daimi müştərilərim oldu. Onlardan biri də sənin baban, Arad Qula idi. O, xalçalarla yüklənmiş uzunqulağı və onu yüyənindən tutub aparan zənci qulu ilə şəhəri başdan-ayağa dolaşaraq xalça satırdı. O, adətən iki kökə özünə, ikisini də quluna alırdı və yeyənə qədər vaxt tapıb mənimlə söhbət edərdi.

Bir gün baban mənə heç vaxt unutmayacağım sözlər söylədi: «Sənin kökələrin mənim xoşuma gəlir, cavan oğlan, amma ən çox bəyəndiyim onları satmaq bacarığındır. Bu qabiliyyət səni müvəffəqiyyətə gətirəcək».

Təsəvvür edə bilərsənmi, belə sözlər böyük şəhərdə dostsuz və doğmasız qalıb, öz alçaldıcı vəziyyətinə bütün vasitələrlə son qoymağa çalışan bədbəxt qulu necə ürəkləndirdi?

Mən öz pul kisəmi bir neçə ay mis qəpiklərlə doldurmağa davam etdim. O kəmərimin altında artıq ağırlıqla cingildəyirdi. Megiddonun da dediyi kimi, iş mənim ən yaxşı dostum imiş. Mən xoşbəxt idim, lakin Svasti daim bir

narahatlıq duyurdu: «Sənin sahibin oyun evlərində çoxlu pul itirir. Mən ona görə narahatam».

Bir gün mən dostum Megiddo ilə yolda rastlaşıb çox sevindim. O, üstü tərəvəzlə dolu üç uzunqulağı bazara aparırdı.

– Mənim işlərim yolundadır, – o dedi. – Sahibim işləməyimi bəyəndi və məni qullara başçı qoydu. Görürsən, o, bazarda satış işini də mənə etibar edir. Bu yaxınlarda isə ailəmin dalınca adam yollayıb. İş, qüssə-qəmimi unutmağa kömək olur. Bir gün gələcək və o, yenidən azad adam olub öz təsərrüfatımı da girovdan çıxartmağa mənə kömək edəcək.

Vaxt keçirdi və mən fikir verirdim ki, Nana-naid mənim evə gəlişimi böyük səbirsizliklə gözləyir. O, qazandığımı əlimdən alıb, acgözlüklə qəpikləri sayırdı. İndi o israr edir ki, mən daha çox kökə satmaq üçün uzaqdakı bazara gədim.

Mən öz malımı divar tikintisi ilə məşğul olan qulların nəzarətçilərinə satmaq üçün çox vaxt şəhər qapılarından kənara da çıxmalı olurdum. O dəhşətli səhnələri yenidən görmək istəməsəm də, nəzarətçilər səxavətli alıcı idilər. Səbətlərinin kərpiclərlə doldurulmasını gözləyən qulların cərgəsində mən bir gün Zabadonu gördüm. O, hədsiz arıqlamış və qədd-qəməti əyilmişdi. Beli bütünlüklə qamçı zərbələrinin nəticəsi olan yara və çapıqlarla dolu idi. Mənim ona yazığım gəldi. Ona kökə uzatdım, o isə ac yırtıcı kimi bir anda onu ağzına təpdi. Onun gözlərində vəhşi parıltı gördüm və bütün səyyar qutumun qapmasını deyə, tez kənara keçdim.

– Nə üçün sən belə səylə çalışırsan? – bir gün Arad Qula məndən soruşdu. Xatırlayırsan, Xadan Qula, bu gün sən mənə həməən sualı verdin? Bir vaxtlar Megiddodan iş haqqında eşitdiklərimi ona danışdım və bildirdim ki, iş, mənim ən yaxşı dostum oldu. Mən dolu pul kisəmi fəxrle ona göstərib anladım ki, pullar mənə azad adam olmağım üçün lazımdır.

– Azadlığa qovuşanda nə edəcəksən? – o maraqlandı.

– Mən tacir olmağı düşünürəm.

Elə bu an o mənə heç vaxt inanmayacağım bir söz söylədi: «Bilirsənmi ki, mən özüm də qulam və sahibimlə şərikəm?»

– Dayan! – Xadan Qula qəzəbindən parlayan gözlərlə onun sözünü kəsdi. – Mən babamı alçaldan bu yalanı dinləmək istəmirəm. O qul olmayıb.

– Mən ona o səbəbdən hörmət edirdim ki, bədbəxtliklərin üzərindən ayağa qalxıb, Dəməşqin ən hörmətli adamlarından biri ola bildi, – Şarru Nada təmkinlə davam etdi. – Bəs sən, – onun nəvəsi, – hansı xəmirdən yoğrulmusan? Faktlarla üz-üzə gələcək qədər güclüsən, yoxsa yalan illüziyaların əsiri kimi yaşamağamı üstünlük verirsən?

Xadan Qula, yəhərində dikəldi. Onun səsi titrəyirdi.

– Mənim babamı hamı sevirdi. Onun yaxşı işlərinin sayı-hesabı yoxdur. Aclıq üz verəndə, Misirdən taxıl onun qızılları hesabına alınmadımı? Camaata paylayıb, onları aclıq ölümündən xilas etmək üçün onun karvanı bu taxılı

Dəməşqə gətirmədimi? İndi isə sən deyirsən ki, o, Babilə yazıq qul idi?

– Əgər o, Babilə qul olsaydı, doğrudan da yazıq olardı. O öz gücü ilə Dəməşqin ən qabaqcıl adamlarının sıralarına girdi. Tanrı onun bütün bədbəxtliklərini unutturub, onu hörmət və izzətlə mükafatlandırırdı, – Şarru Nada cavab verdi və davam etdi: – Arad Qula mənə qul olduğunu etiraf etdikdən sonra, dedi ki, çoxdandır azadlığa can atır. Pulu buna kifayət etsə də, onu narahat edən məsələ var, sonra nə etməli? Artıq uzun müddətdir ki, onun işləri gün-gündən daha da pisləşirdi və o, sahibinin himayədarlığını itirməyə qorxurdu.

Mən bu cür qərarlılığa etiraz edirdim: «Dünya sənin sahibinin ətrafında dönmür. Özünü azad insan kimi hiss et, azad insan kimi hərəkət et. Həqiqətən nə istədiyinə qərar ver, sonra isə ona nail olmaq üçün bütün gücünü səfərbər et».

Onu utandırdığıma görə mənə təşəkkür edib, öz yoluna³ davam etdi.

Bir gün mən yenə də şəhər qapılarından kənara çıxdım və orada böyük kütlənin toplandığını gördüm. Yoldan keçən birindən burada nəyin baş verdiyini soruşanda, o

³ Qədim Babiləki adət-ənənələr bizə qərribə görünə bilər. Buna baxmayaraq, onlar qanunla qətiyyətlə tətbiq olunurdu. Məsələn, bir qulun istənilən xüsusi mülkiyyəti, o cümlədən öz qulları ola bilərdi. Lakin belə olan təqdirdə, onlar artıq onun sahibinə məxsus deyildi. Qullar azad adamlarla rahat evlənidilər və azad analardan doğulmuş uşaqlar artıq qul hesab edilmirdilər. Şəhər satıcılarının əksəriyyəti kölə idi. Bir çoxları öz sahibkarları ilə şərikli münasibətlərdə olan olduqca mötəbər insanlar idi.

cavab verdi: "Məgər sən eşitməmişən? Keşikçilərdən birini öldürən qaçaq qulu tutublar. Bu gün onu ölənə qədər qamçılayacaqlar. Hətta hökmdarın özü də iştirak edəcək. Kütlə çox sıx olduğundan, mən öz əl arabamla yaxına getməyə ürək etmədim və divarın tikintisi tamamlanmamış yerinə dırmanıb, başların üzərindən hər şeyi aydın gördüm. Xoşbəxtlikdən, hətta Navuxadanasoru da qızıl çarxlı arabada gedərkən görmək mənə qismət oldu. Belə əzəmətli və bahalı libasları görmək əvvəllər heç vaxt mənə nəsib olmamışdı.

Zavallı qulun qışqırığını eşitsəm də, edamını görə bilmədim. Mən anlaya bilmirdim, nə üçün hökmdar bir insanın bu qədər əzab çəkməyini rəva görür. Ancaq onun saray əyanları ilə zarafat edib güldüyünü görəndə, anladım ki, o, daşürəklidir və məhz onun razılığı ilə divar tikintisində qullarla belə amansızca davranırdılar.

Qul öldükdən sonra onu ibrət olsun deyə, ümumi baxış üçün ayağından dirəyə asdılar. Kütlə seyrəkləşəndən sonra, mən ona yaxınlaşdım. Tüklü sinəsində bir-birinə sarılmış iki ilan döyməsini gördüm. Bu Pirat idi.

Növbəti dəfə Arad Qulanı görəndə, o, artıq bambaşqa adam idi. O, mehriban salamlama ilə qabağıma atıldı: «Bax, sənin tanıdığın o qul indi azad bir insandır. Sənin sözlərin düz çıxdı. Mənim işlərim yavər getdi. Arvadım çox sevindi. O, sahibimin qardaşı qızı və azad adam idi. O mənim qul olduğumu heç kimin bilmədiyi başqa bir şəhərə köçməyimizi istəyir ki, uşaqlarımız atalarının keçmişinə görə əziyyət çəkməsin. İş mənim ən yaxşı köməkçim oldu. O mənə öz gücümə olan inamımı qaytarmağa yardım etdi».

Əvvəllər anadan eşitdiyim təqdirə layiq sözlərin qarşılığını az da olsa verdim üçün xoşbəxt idim.

Bir gün axşam Svasti göz yaşları içində mənə yaxınlaşdı: «Sənin sahibin dara düşüb. Mən ona görə qorxuram. Bir neçə ay əvvəl o, oyun masasında çoxlu pul uduzdu. O, taxıl və bala görə kəndlilərə pul ödəməyi dayandırır. Sələmçinin isə borclarını vermir. Onlar çox qəzəbləniblər və onu hədələyirlər».

«Onun ağılsızlığına görə niyə narahat olmalıyıq? – mən düşünmədən cavab verdim. – Biz ki, onun dayələri deyilik».

«Axmaq, sən heç nə anlamırsan. O, girov olaraq sələmçiyə sənin üzərində mülkiyyət hüququnu verib. Qanuna görə o səni sata bilər. Bilmirəm nə edim. O, xeyirxah sahibkardır. Niyə bizə belə bəla üz verib?»

Svastinin qorxuları əsassız deyildi. Növbəti səhər, mən çörəkçidə çalışarkən, sələmçi, yanında Sasi adlandırdığı bir adamla gəldi. O mənə baxıb, işə yarayacağımı söylədi.

Sələmçi sahibimin qayıtmağını gözləmədən, Svastiyə tapşırırdı ki, məni aparmağa gəldiyini ona çatdırsın. Mənə sobadakı işimi tamamlamağa imkan verməyib, harasa apardılar. Yanımda götürdüyüm ancaq əynimdə olan pal-tar və kəmərimdəki pul kisəm oldu.

Mənim bütün arzu və ümidlərim, üzərindən qasırga keçmiş kimi puç oldu. Yenə qumarxana və arpa pivəsi məni bəlaya sürüklədi.

Sasi kütbeyin və kobud biri çıxdı. O məni şəhər boyu apardıqca, mən ona Nana-naidin yanında necə yaxşı işlədiyimi danışmış, onun üçün də yaxşı çalışa biləcəyimi ümid etdiyimi bildirdim. Onun cavabı məni təşvişə saldı: «Mənə və mənim sahibimə belə iş lazım deyil. Hökmdar ona deyib ki, məni böyük kanalın tikintisinə göndərsin. Sahibkar, bu işi mümkün qədər tez görə bilmək üçün çox sayda qul almağı əmr edib. Təsəvvür edə bilmirəm, belə böyük işi necə tez bitirmək olar?»

Bir dənə də olsun ağacı olmayan səhranı düşün. Ətrafında yalnız alçaq, nadir kollar, başımızın üstündə isə mehtərimizin içindəki suyu içilməsi az qala mümkün olmayacaq dərəcədə isidən, qızmar günəş var idi. İndi isə insan qatarı düşün ki, səhər açıldan gün batana qədər torpaqla dolu ağır zənbilləri, təməli boş yamaqlarla dərin xəndəkdən yuxarıya doğru daşıyırdılar. Yeməyi ümumi çanaqlarda, donuzlara verdikləri kimi gətirirdilər. Günəşdən qorunmaq üçün nə bir çətirimiz, nə də altımıza salmağa bir samanımız var idi. Düşdüyüm vəziyyət bu idi. Mən öz pul kisəmi təhlükəsiz yerdə basdırmışdım və onu yenidən nə zaman qazıb çıxaracağımı belə bilmirdim.

Mən əvvəlcə həvəslə işləyirdim, lakin aylar bir-birini qovduqca, ruhdan düşməyə başladım. Sonra xəstələndim və qızdırmam qalxdı. İştahamı itirdiyim üçün ağzıma zorla bir az qoyun əti və tərəvəz qoyurdum. Gecələr isə yata bilməyib, ora-bura vurnuxurdum.

Hər yolla işdən boyun qaçırmağa çalışan Zabado, görəsən, haqlı deyildimi, deyə artıq düşünməyə başladım.

Sonra mən, bizim son görüşümüzü xatırlayıb anladım ki, onun planı elə də uğurlu deyil.

Mən Pirat haqqında da düşünürdüm. O, hesab edirdi ki, savaşımaq və öldürmək ən doğrusudur. Onun qana boyanmış cəsədini xatırladıqca, mübarizə üsulunun doğruluğu da məni şübhələnməyə sövq etdi.

Sonra mən Megiddonu yada saldım. Onun əlləri ağır işdən qabarmış, lakin ürəyi rahat, üzü isə xoşbəxtlikdən nurlanmışdı. Görünür, onun planı ən yaxşısı idi. Onda nə üçün iş mənə xoşbəxtlik və sevinc gətirmir? Olmaya, mən ölənə qədər öz niyyət və məqsədlərimi unudaraq işləməli olacağam? Mənim bu suallara verəcək cavabım yox idi. Daxilimdə qarışıqlıq hökm sürürdü.

Bir neçə gündən sonra gücüm bitmək üzrə ikən, məni narahat edən suallara isə hələ də cavab tapılmazkən, Sasi dalımcə adam göndərdi. Mənim keçmiş sahibim məktub yollayıb, orada məni Babilə qaytarmağı xahiş edir. Mən pul kisəmi qazıb çıxartdım, olan-qalan paltarını əynimə keçirib yola düşdüm.

Məni bir yerdən digərinə atan tufan haqqında fikirlər yolboyu məni tərk etmirdi. Mənim həyatım, doğma şəhərim olan Harrunda oxunan mahnının sözlərini xatırladırdı:

*İnsanın üstünə qasırğa gəlir,
Girdab onu aparır.
Onun yolu naməlum,
Məqsədi isə bilinmir.*

Yoxsa etmədiyim günahların daima cəzasını çəkmək taleyimə yazılıb? Qarşıda məni hansı yeni bədbəxtliklər və ümitsizliklər gözləyir?

Sahibimin evinə çatanda, orada məni gözləyənin Arad Qula olduğunu gördükdə, necə təəccübləndiyimi təsəvvür edə bilərsiniz?! O mənə yerə düşməyə kömək edib, çoxdandır itirilmiş qardaşını qucaqlaymış kimi bağrına basdı.

Biz yola düşdük. Mən kölə kimi onun arxasınca bir qədər məsafə gözləyərək getməyi qərara almışdım ki, o buna icazə vermədi. O məni qucaqlayıb dedi: «Mən hər yerdə səni axtarırdım. Artıq mən qalan ümidimi də itirmişdim ki, gözlənilmədən Svasti ilə rastlaşdım. O mənə sələmçi haqqında danışdı. O da öz növbəsində, məni sənin yeni sahibinin yanına göndərdi. Biz onunla çox bazarlıq etdik və o sənə görə yüksək məbləğ ödəməyə məni məcbur etdi. Amma sən buna dəyərsən. Sənin fəlsəfən mənə uğur qazanmağa kömək etdi».

«Bu Megiddonun fəlsəfəsidir, mənim deyil» – mən onun sözünü kəsdim.

«Megiddonun və sənin. Hər ikinizə minnətdaram. Bu gün biz Dəməşqə yollanacağıq və mən istəyirəm ki, sən mənimlə şərik olasan. İndi isə sən azad adam olacaqsan».

Bu sözləri deyib, paltarının içindən gil lövhəcik çıxartdı. Orada məni aldığı qeyd olunmuşdu. Onu başının üstünə qaldırıb körpünün daşlarına elə zərbə ilə çırpdı ki, lövhəcik çilik-çilik olub yüz yerə parçalandı. O, onları ayaqları ilə əzib, toz halına gətirdi.

Gözlərim minnətdarlıq yaşları ilə doldu. Anladım ki, mən Babilin ən xoşbəxt adamıyam.

Həyatımın ən ağır sınaqları zamanında da, əmək mənim ən yaxşı dostum olaraq qalırdı. Mənim işə olan həvəsim, divar tikintisinə satılmış qulların aqibətindən canımı qurtarmağa mənə kömək oldu. Məhz onun sayəsində baban birlikdə işləmək üçün məni seçdi.

– Deməli, iş – həmin gizli açardır ki, babam üçün qızıl şekellərə doğru yol açıb? – Xadan Qula soruşdu.

– Mən onu ilk dəfə görəndə, onun başqa açarları yox idi, – Şarru Nada cavab verdi. – Sənin baban işləməyi sevirdi.

– Deyəsən, mən anlayıram, – Xadan Qula fikirli halda söylədi. – Zəhmətsevərlik, dostları ona doğru çəkib, uğur qazandırdı. Öz çalışqanlığı sayəsində o, Dəməşqdə belə hörmətli adam oldu. Əmək ona sərvət gətirdi. Mən isə elə hesab edirdim ki, iş – qulların qismətidir.

– Həyatda həzz ala biləcəyimiz çox nemət var, – Şarru Nada qeyd etdi, – hər birinin də öz vaxtı var. Mən çox şadam ki, iş – yalnız qulların nəsibi deyil. Əgər bu belə olsaydı, mən ən böyük nemətdən məhrum olardım. Həyatda bir çox şeydən xoşum gəlir, lakin ən çox sevdiyim işdir.

Şarru Nada və Xadan Qula artıq qala divarlarının kölgəsi ilə Babilin nəhəng bürünc alaqaçılarına doğru gedirdilər. Onlar yaxınlaşanda, keşikçilər yerlərindən sıçrayıb, hörmətli qonaqları ehtiramla salamladılar. Şarru Nada öz uzun karvanını iftixarla darvazalardan keçirib, şəhərin küçələrinə qədəm qoydu.

– Mən həmişə babama oxşamaq istəmişəm, – Xadan Qula ona etiraf etdi, – lakin əvvəllər onun necə insan olduğunu anlamamışam. Sən mənim gözlərimi açdın. İndi mən bunu bilirəm və onu daha da çox sevirəm. İndi ona daha çox oxşamaq istəyirəm. Qorxuram ki, heç vaxt sənin borcundan çıxıb bilmərəm, çünki sən mənə müvəffəqiyyətə aparacaq lazımi açarı verdin. Bundan sonra mən həmişə ondan faydalanacağam. Mənim əvvəlim onunkü kimi sadə olacaq və mən dəbdəbəli geyim və qiymətli cavahirətdən daha çox, öz yeni biliklərimlə fəxr edəcəyəm.

Bu sözlərlə Xadan Qula daş-qaşlarla bəzədilmiş sırğalarını qulaqlarından, üzüklərini barmaqlarından çıxartdı. Sonra atını mahmızlayıb, karvan başçısının ardınca çapdı.

Babil.

Tarixi oçerk

Tarix səhifələrində Babildən məşhur şəhər tapmaq çətinidir. Təkcə bu adın özü zənginlik və kübarlıq təəssüratı yaradır. Bu şəhərin sərvəti hesaba gəlmirdi. Təbii ki, çoxları düşünər ki, bu cür varlı şəhər çox rahat coğrafi mövqedə tropik cənnətin mərkəzində yerləşir və onu tükənməz təbii resurslar, meşələr və faydalı qazıntıların mənbələri əhatə edir. Heç də belə deyil. Şəhər Fərat çayının sahillərində, quraqlıq bir vadidə yerləşirdi. Ətrafında nə meşələr, nə də faydalı qazıntılar var idi. Hətta tikinti üçün daş belə yox idi. Babil, adi ticarət yollarından kənarında qalırdı. Düşən yağışlar toxum yetişdirməyə kifayət etmirdi.

Babil böyük məqsədlərə nail olmaq üçün insanın imkanını daxilində olan müxtəlif vasitələrdən istifadə edə bilmə bacarığını göstərən parlaq nümunədir. Bu böyük şəhərin həyat fəaliyyətini dəstəkləyən bütün resurslar, o cümlədən onun sərvəti, insan əlləri ilə yaradılmışdır.

Babilin iki əsas resursu var idi – münbit torpaq və çay suyu. Babil mühəndisləri, bütün zamanların ən böyük texniki qurğularından olan bəndlər və nəhəng suvarma kanallarının köməyi ilə suyu çaydan tarlalara doğru yönəldirdilər. Bu kanallar quraqlıq vadinin dərinliklərinə nüfuz edib, münbit zəmini su ilə təchiz edirdi. Bu tarixə məlum olan ilk irimiqyaslı texniki nailiyyətlərdən biridir. Belə suvarma sistemi sayəsində əldə olunan bu cür möhtəşəm məhsuldarlığa dünya hələ şahid olmamışdır.

Xoşbəxtlikdən, Babilin uzunmüddətli mövcudluğu ərzində onu idarə edən hökmdarlar üçün istilalar və quldurluqlar nadir hadisə idi. Onların apardığı müharibələrin çoxu yerli və ya müdafiə xarakterli olub, Babilin misli görünməmiş sərvətinə tamah salan məğrur xarici işğalçılara qarşı yönəldilmişdi. Bu şəhərin hökmdarlarının adları onların müdrik, bacarıqlı və ədalətli olmalarından dolayı, tarixdə qalmışdır. Babildə bütün dünyanı fəth etməyə can atan, təkəbbürlü padşahlar yox idi.

Bu gün Babil bir şəhər kimi mövcud deyil. Fəal insanların bu şəhəri qurub, min illərlə burada yaşadığından sonra şəhəri tərk etməsi ilə Babil qısa müddətdə səhra xarabalıqlarına çevrildi. Bu şəhər Asiyada Süveyş kanalından 950 kilometr şərqə, İran körfəzindən şimala doğru, demək olar ki, Amerikanın Arizona ştatı, Yuma şəhəri ilə eyni en dairəsində yerləşir. Həmçinin hər iki şəhərin quru və isti iqlimi də çox oxşardır.

Bir zamanlar sıx məskunlaşmış kənd təsərrüfatı sahəsi olan Fərat vadisi, bu gün yenə küləklərin oynadığı quraqlıq səhraya dönüb. Kasad ot örtüyü və səhra kolları qum-

səlliq qırıntıları ilə savaşıır. Məhsuldar tarlalar, iri şəhərlər və varlı tacirlərin uzun karvanları yoxa çıxdı. Eramızın əvvəllərindən günümüəə qədər vadinin əzsaylı əhalisi bu yerlərdə çətinliklə sağ qalan köçəri ərəb maldarlarından ibarətdir.

Vadi boyu təpələr səpələnib. Əsrlərlə səyahət edənlər onlarda diqqətəlayiq heç nə görməyiblər. Nadir yağışlar zamanı torpaqdan yuyulub çıxan saxsı və kərpic qırıqları sayəsində arxeoloqların diqqəti onlara yönəldi. Avropa və Amerika muzeylərinin maliyyələşdirdiyi ekspedisiyalar buraya qazıntılar aparmaq məqsədilə göndərilmişdi və məlum oldu ki, təpələrin altında qədim şəhərlər gizlidir.

Babil də onlardan biri idi. Təqribən iyirmi əsrdir ki, külək onun üzərini qum tozu ilə örtürdü. Onun gildən kərpiclərlə tikilmiş divarları dağılmış və yenidən gilə çevrilmişdir. Vaxtı ikən ən varlı şəhər olan Babil, bu gün bir qalaq torpaqdır. Uzun əsrlərdir ki, o, yaddaşlardan silinmişdi. Lakin onun küçələrindən əsrlərin çöküntüləri yığıldıqdan sonra, insanlar əzəmətli saray və ehramların xarabalıqlarını kəşf etdilər.

Bir çox alimlər hesab edir ki, Babilin və bu vadidəki digər şəhərlərin mədəniyyəti – insanlıq tarixində ən qədimləərindəndir. Onun haqqındakı ilkin qeydlər 8000 il bundan əvvələ aiddir. Alimlərin bu tarixi hansı üsulla müəyyən etdikləri maraq doğurur. Babil xarabalıqlarında gün tutulmasının təsviri tapılmışdır. Müasir münəccimlər Babilə bu tutulmanın baş verə biləcəyi vaxtı hesabladılar. Bu da Babillə bizim təqvimlərimiz arasındakı əlaqəni müəyyən etməyə imkan verdi.

Bu yolla biz sübut etdik ki, 8000 il bundan əvvəl Babildə məskunlaşmış şumerlər, artıq qala divarları ilə əhatə olunmuş şəhərlərdə yaşayırdılar. Bu şəhərlərin neçə yüzilliklər öncə tikildiyini yalnız ehtimal etmək olar. Artıq onların sakinləri müdafiə qalalarının mühafizəsində yaşayan vəhşilər deyildi. Tarixin də sübut etdiyi kimi, onlar ilk mühəndislər, ilk mühasiblər və yazısı olan ilk insanlar idi.

Artıq biz quraqlıq vadini aqrar cənnətə çevirən suvarma sistemləri haqqında qeyd etmişdik. Bu kanal qalıqlarının böyük hissəsi qumla dolu olsa da, hələ də görsənir. Onlardan bəziləri elə ölçülərdə idi ki, içi ilə eyni cərgədə on iki at keçə bilərdi. Öz ölçüləri ilə onlar Kolorado və Yuta ştatlarındakı ən böyük kanallarla rəqabətə girə bilərdilər.

Vadinin suvarılması ilə yanaşı, Babil mühəndisləri möhtəşəmlikdə ondan geridə qalmayan layihəni həyata keçirdilər. Məharətlə düzəldilmiş arx və borular sistemi sayəsində onlar Dəclə-Fərat çaylarının mənsəbindəki böyük əraziləri qurudub, onları kənd təsərrüfatı üçün yararlı hala saldılar.

Qədim yunan səyahətçisi və tarixçisi Herodot Babili, bu şəhərin çiçəklənmə dövründə ziyarət edərək, günümüzdə qədər gəlib çatmış, xariciyə məxsus yeganə bir təsvir qoymuşdu. Öz əsərlərində o, şəhər və onun əhalisinin qeyri-adi əxlaqi dəyərləri və ədalətləri haqqında bizə bədii təəssürat yaratmışdır. O, torpağın heyratəmiz məhsuldarlığını və üzərində yetişən arpa, buğda məhsulunun bolluğunu da qeyd etmişdi.

Babilin şöhrəti yox olub getsə də, bizə müdrikliyi qalıb. Bunu biz onun sakinlərinin yazılı ədəbi abidələrinə borc-

luyuq. O uzaq günlərdə kağız hələ icad edilməmişdi. Bunun əvəzinə Babil əhalisi öz fikirlərini mixi xətlə çiy gildən olan lövhəciklərdə yazırdılar. Yazını bitirdikdən sonra lövhəciyi bişirirdilər və o bərkiyirdi. Bu lövhəciklərin ölçüsü təqribən 15-in 20 santimetrə, qalınlığı isə 2 santimetrə yaxın idi.

Mixi yazısı adlandırılan bu lövhəciklər, bizim müasir məktub formasını işlətdiyimiz qədər geniş istifadə olunurdu. Əfsanələr, şeirlər, tarixi məlumatlar, hökmdar fərmanlarının mətnləri, mülkiyyət hüququ, borc öhdəlikləri və hətta uzaq şəhərlərə göndərilən məktublar da onların üzərində yazılırdı. Bu lövhəciklər onların müəlliflərinin şəxsi həyatına nəzər salmağa imkan verdi. Məsələn, lövhəciklərdən biri, bir tacirin qeydlərini ehtiva edir. Orada deyilir ki, filan gün filan müştəri ona inək gətirib, yeddi kisə taxilla dəyişdi. Onlardan üçü ona dərhal verildi, qalan dördü isə istədiyi vaxt veriləcək.

Arxeoloqlar şəhər xarabalıqlarında yaxşı vəziyyətdə qorunub qalmış yüzlərlə, minlərlə lövhəcikdən ibarət böyük kitabxanalar tapırdılar.

Babilin ən görkəmli möcüzələrindən biri, onun şəhəri əhatə edən əzəmətli qala divarları idi. Müasirləri onu «dünyanın yeddi möcüzəsi» siyahısına aid olan nəhəng Misir ehramları ilə müqayisə edirdilər. İddia edilir ki, şahzadə Semiramida şəhərsalmanın ilkin mərhələlərində bu divarları ucaltmağı əmr edib. Müasir qazıntılar əsnasında əvvəlki divarların izlərini tapmaq mümkün olmayıb. Onların həqiqi hündürlüyü məlum deyil. Amma müasirlərinin qeydləri əsasında divar hündürlüyünün 15 metrdən 18

metrə qədər olduğu qənaətinə gəlirik. Xarici tərəfdən onlar bişmiş kərpiclə döşənmiş və əlavə müdafiə üçün içi su ilə dolu dərin xəndəklə əhatə olunmuşdu.

Sonrakı divarların ucaldılmasına eradan təqribən 600 il əvvəl hökmdar Nabopalasar tərəfindən başlanılmışdır. Tikintinin miqyası o qədər geniş idi ki, o, işin bitdiyini görmədən vəfat etmişdi. Onu tamamlamaq işi isə adı İncil tarixinə düşən oğlu Navuxodonosorun öhdəsinə düşdü.

Bu divarların hündürlüyü və uzunluğu heyrətamizdir. Etibarlı tarixi mənbələr iddia edir ki, onların hündürlüyü təqribən 50 metr olub, müasir on beş mərtəbəli bina ilə bərabər idi. Onların ümumi uzunluğu təqribən 14-18 kilometr təşkil edirdi. Səddin yuxarı hissəsi o qədər enli idi ki, onun üstündən altı at bağlanmış cəng arabası keçə bilərdi. Bu nəhəng inşaatdan hazırda ancaq bünövrə və xəndək qalıqları salamat qalmışdı. Qala divarlarının yox olmasında təbii fəlakətlərin dağıdıcı təsiri ilə yanaşı, ərəblərin də əli olmuşdu. Belə ki, onlar öz tikililəri üçün səddin kərpiclərini daşıyıb aparmışdılar.

Müharibələrlə zəngin o dövrün demək olar ki, bütün istilacı orduları növbə ilə Babil səddinə qarşı hücumla keçirdilər. Bir çox hökmdarlar Babili mühasirəyə alsalar da, bu hər zaman nəticəsiz qalmışdı. Hücumla keçən qüvvələrin sayını ancaq təxmini hesablamaq olar. Tarixçilər 100 min atlı, 25 min döyüş arabası, hər birində 1000 nəfər olmaqla 1200 piyada qoşunları olan ordulardan danışirlər. Çox vaxt müharibəyə hazırlıq, hərbi ehtiyatların yığılması və anbarların təşkili iki ildən üç ilədək vaxt alırdı.

Babil bir çox cəhətdən müasir şəhərə bənzəyirdi. Burada küçələr və dükənlər var idi. Səyyar tacirlər öz mallarını yaşayış olan məhəllələrdə satırdılar. Kahinlər öz ayinlərini möhtəşəm ehramlarda keçirirdilər. Şəhərin mərkəzində daxili divarlarla əhatə olunmuş hökmdar sarayı yerləşirdi. İddia edildiyinə görə, onlar xarici divarlardan daha hündür idi.

Babillilər bacarıqlı rəssamlar və sənətkarlar idi. Onlar heykəllər, rəsm əsərləri yaradıb, parçalar, zinət əşyaları, metaldan silahlar və kənd təsərrüfatı alətləri düzəldirdilər. Zərgərlər son dərəcə gözəl bəzək əşyaları hazırlayırdılar. Qazıntılar zamanı varlı şəhərlilərin qəbirlərində tapılan onların bir çox nümunələri bu gün dünyanın qabaqcıl muzeylərində nümayiş olunur.

Bütün bəşəriyyətin daş baltalarla ağac kəşib, ucu çaxmaq daşından olan ox və nizələrlə ovçuluq və müharibə etdiyi dövrdə, babillilər metal baltalar, həmçinin metal ucluqlu ox və nizələrdən istifadə edirdilər.

Babillilər savadlı iqtisadçılar və tacirlər idi. Məlum olduğu qədər, mübadilə vasitəsi kimi pulu, həmçinin borc qəbzlərini və mülkiyyət hüququnu təsdiqləyən yazılı sənədləri birinci onlar ixtira ediblər.

Eradan əvvəl 540-cı il istisna olmaqla, Babil tarixi boyu heç vaxt işğalçılar tərəfindən fəth edilməmişdi. Hətta o vaxt da onun qala divarları sarsılmamışdı. Babilin süquta uğramasının tarixçəsi olduqca qəribədir. O dövrün ən böyük istilaçılarından biri olan İran hökmdarı Kir, şəhərə hücumu keçməyə başladı. Babil hökmdarı Nabonidin

məsləhətçiləri onu inandırdılar ki, şəhəri hücumə məruz qoymamaq üçün Kiri şəhərdən kənarə qarşılayıb savaşınsın. Babil ordusu məğlubiyyəətə uğrayıb qaçmağa üz tutdu. Kir açıq qala qapılarından Babilə daxil olub, onu müqavimətsiz ələ keçirdi.

Bu andan etibarən Babilin gücü və nüfuzu getdikcə azalmağa başladı. Bir neçə yüzillikdən sonra isə şəhər boşaldı və küləklə qumun ixtiyarında qalıb, yerlə-yeksan oldu. Babil süqut etdi və bir daha heç vaxt yüksəlmədi. Lakin bizim mədəniyyətimizə çox böyük töhfələr verdi.

Amansız zaman möhtəşəm qala divarlarını və sarayları toza çevirsə də, Babilin müdrikliyi əsrlərlə yaşayacaq.

Müəllif və kitab haqqında

Corc Samuel Kleyson 7 noyabr 1874-cü ildə Luiziana-nın Missuri ştatında dünyaya gəlmişdi. O, Nebraska Şəhər Universitetində təhsil almış və İspan-Amerikan müharibəsi illərində ABŞ ordusunda xidmət etmişdi. Öz karyerasını kitab nəşri sahəsində başlayıb, Denverdə ABŞ və Kanadanın ilk yol atlasını nəşr etmiş kartoqrafik nəşriyyatın əsasını qoymuşdu. 1926-cı ildə o, qədim Babil əfsanələrindən istifadə edərək iqtisadiyyat və müvəffəqiyyət haqqında öz oçerk silsiləsindən birincisini dərc etdirdi. Bu sənət əsərləri bank və sığorta kampaniyalarında geniş yayıldı. Onları milyonlarla adam oxudu. Daha çox məşhurlaşan, bu kitabın sərlövhəsinə çıxarılan «Ən varlı adamın ən qədim sirri: necə varlanmalı» adlı əfsanəsidir. «Babil əfsanələri» iqtisadiyyat ədəbiyyatının müasir klassikası oldu.

Paylaşdı və pdf-yə çevirdi:

Mündəricat

Ön söz.....	7
Qızıla ehtiyacı olan adam.	11
Ən varlı adamın ən qədim sirri: necə varlanmalı..	19
Boş pul kisəsi üçün yeddi çarə	34
Uğur ilahəsi ilə tanış olun.....	60
Qızılın beş qanunu.....	77
Babilli sələmçi.....	93
Babilin qala divarları	108
Babilli dəvə taciri	114
Babilin mixi yazılı lövhəcikləri	128
Babilin ən xoşbəxt adamı	143
Babil. Tarixi oçerk.....	167
Müəllif və kitab haqqında.....	175

© Copyright 2020

Kenan Həsənli

GEORGE S. CLASON

Ar 2017
848

THE RICHEST MAN IN BABYLON

Gələcək, bizim qarşımızda, uzaqlara aparən yol kimi uzanır – bizim həyata keçməyən niyyətlərimizin və çin olmamış arzularımızın yolu kimi.

Bütün arzularınızı həyata keçirtmək üçün siz mütləq maliyyə məsələlərində uğur qazanmalısınız.

Bu kitabda təqdim olunmuş iqtisadi prinsiplərin köməyiylə siz öz həyatınızı daha dolğun və xoşbəxt edə bilərsiniz. Bu isə yalnız, pul kisəniz dolu olduğu halda mümkündür.

Bu iqtisadi prinsiplər universal və dəyişməzdir. Onlar sabit iqtisadi inkişaf və çiçəklənmənin açarı olaraq, öz işləkliyini bir çoxlarına isbat etdikləri kimi, sizə də sübut edəcəklər.

**“Bizim hərəkətlərimiz
düşüncələrimizdən müdrək ola bilməz”**

George S.Clason

ISBN 978-9952-36-343-2

9 789952 363432

www.qanun.az

4.99 ₼

QANUN
NƏŞRİYYATI

QANUN NƏŞRİYYATI

kitab sifariş (012) 431-16-62
və www.qanun.az saytında

www.fb.com/qanunpublishing